ZVON

1 • 2021

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNI ESEJ • Igor Grdina: **Jurčič in mi**
170 LET MOHORJEVE DRUŽBE • **Spominski drobci o Mohorjevi družbi**
POEZIJA IN PROZA • **Tone Kuntner** • **Miha Pintarič** • **Sydney Lea** • **Jane Austen**
LITERATOVA BESEDA • **Brane Senegačnik**
Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • **Žerjavi**
POGOVOR • **Janez Keber**
PORTRET • **Fran Saleški Finžgar**
IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE • **Baročni slikar Anton Cebej**
JEZIKOVNA KRIŽPOTJA • **Koronski besednjak in njegove posebnosti**
MUZIKOLOGIJA • **Samorastnik izpod Raduhe**
ESEJ • **Matija Ogrin** • **Aleš Maver** • **Edvard Kovač**
PREDBRANJE • **Za prgišče politike** • **Utrinki vzporednih svetov** • **Nazarij, dedič apostola**

UVODNI ESEJ
3 Igor Grdina: **Jurčič in mi**

***170* LET MOHORJEVE DRUŽBE**
6 Fran Saleški Finžgar: **Spominski drobci o Mohorjevi družbi**

POEZIJA
8 Tone Kuntner: **Z gnojem in znojem**
9 Miha Pintarič: **Pesmi**
13 Sydney Lea: **Pesmi**

PROZA
17 Jane Austen: **Sanditon**

LITERATOVA BESEDA
24 Brane Senegačnik: **To je pesem**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE
26 Matija Remše: **Žerjavi**

POGOVOR
31 Janez Keber: **Vsak priimek ima svojo posebno in poučno zgodbo**

PORTRET
39 Iztok Ilich: **Fran Saleški Finžgar kot urednik**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE
41 Ferdinand Šerbelj: **Baročni slikar Anton Cebej**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA
44 Nina Novak Kerbler: **Koronski besednjak in njegove posebnosti**

TRIDESET LET SLOVENSKE DRŽAVE
47 **Izzivi milostne generacije**

MUZIKOLOGIJA
49 Primož Kuret: **Samorastnik izpod Raduhe**

ESEJ
52 Matija Ogrin: **Troje stoletij spokornosti in poezije Škofjeloške procesije**
55 Aleš Maver: **Beloruska elegija**
62 Edvard Kovač: **Nevidni Bog**

PREDBRANJE
67 Aleš Maver: **Za prgišče politike**
71 Metka Klevišar: **Utrinki vzporednih svetov**
73 Hermann-Josef Zoche: **Nazarij, dedič apostola**

JUBILEJ
77 Janko Zerzer: **Koroški slikar Valentin Oman – kronist prostora in časa**

KNJIŽNE OCENE
80 Aleš Maver / **Egerija: Potopis / Itinerarium**
81 Edvard Kovač / **Boris Pasternak: Nenavadni dnevi**
83 Ifigenija Simonović / **Nezbrani komadi**

KULTURNI ODMEVI
85 Ifigenija Simonović: **S knjigami in ljudmi in obratno**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2021, ŠTEVILKA 1, LETNIK XXIV

UREDNICA
dr. Cvetka Rezar

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
Aleš Čeh

OBLIKOVANJE
Sara Pančur

LEKTORIRANJE
dr. Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
500 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Valentin Oman, *Križev pot* v cerkvi sv. Pavla v Stari Fužini iz leta 1996

ISSN 1408-645X

Dr. Cvetka Rezar,
urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

Tako kot vsako novo leto prinaša nov zagon in novo upanje, vsaka pomlad pa obuja življenje, tudi nov letnik *Zvona* predstavlja začetek nečesa obetajočega, svežih idej, izvirnih navdihov, novih zgodb.

Preizkušnje časa so takšne, kot so. Na nekatere lahko vplivamo, na druge težje ali pa sploh ne. A vedno nam ostaja nekaj, kar ne odpove in na kar se lahko zanesemo: literatura, ki zmore nagovoriti tam, kjer vse drugo umolkne; kultura, ki je odsev najvišjih vrednot in vrednosti našega obstoja; družba v svojih temeljih, ki so v zgodovini slovenstva zdržali številne vzpone in padce in še danes kljubujejo vsem viharjem jeze. Vse to dobiva neizmerno moč svoje eksistence, ko se zmore oplajati z večnostjo, ko teži proti Presežnemu in hkrati iz njega živi, v naši zavesti pa se ukoreninja kot tradicija.

Nov letnik posvečamo vsem trem temeljnim vidikom žlahtne tradicije *Zvona* – literaturi, kulturi in družbi. Spomnili se bomo velikih imen in velikih del, ohranjenih v narodu, njegovi kulturi in v njegovi biti, hkrati bomo v to bero neminljivih dodajali sodobne drobce, za katere verjamemo, da se bodo mnogi ohranili prihodnjim rodovom. V letošnjem letu tako ne moremo mimo spomina na 170-letnico Mohorjeve družbe, 300-letnico rojstva Fortunata Berganta, 150-letnico rojstva Frana Saleškega Finžgarja, 140-letnico smrti Josipa Jurčiča, 100-letnico smrti Josipa Ipavca, 100-letnico rojstva Franceta Balantiča, iz svetovne literature pa tudi na 700-letnico Danteja Alighierija, 200-letnico rojstva Fjodorja Mihajloviča Dostojevskega itd. Posebno pozornost bomo v tem letniku namenili tudi tridesetletnici slovenske države, ob tem pa se veselili novih izzivov, ki jih predstavlja predsedovanje Slovenije Svetu Evropske unije v drugi polovici leta.

Naj bogata vsebina *Zvona* v mesecu kulture v vas, dragi bralci, budi trdoživost in upanje, da bomo zmogli kot narod v literaturi, kulturi in družbi prepoznavati več dobrega; kot zavedni državljani, zavezani svojim koreninam, pa to dobro tudi (so)ustvarjati.

Ddr. Igor Grdina

Jurčič in mi

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Josip Jurčič je umrl v svojem 38. letu. Na koledarju je bil 3. maj 1881. V približno takšni starosti je Jurij Dalmatin tri stoletja prej izdal svoj opus perfectum *– prevod celotnega* Svetega pisma. *In tudi on se je kmalu poslovil. Pa ob smrtni uri nikakor še ni bil star. Niti po merilih, ki so v 16. stoletju veljala za odrasle, ne. Generacijo starejšega Trubarja je, denimo, preživel samo za dobra tri leta.*

Če si prikličemo v zavest te podatke in primerjave, se pred nami hitro izriše izjemnost Josipa Jurčiča. V pičlih dvajsetih letih je ustvaril šest romanov, dva nadaljnja pa sta ostala nedokončana – pri čemer je *Rokovnjače* v skladu z avtorjevimi načrti »dopisal« Janko Kersnik. Jurčič je zapustil tudi dve tragediji, vrsto povesti in krajših pripovedi ter nekaj pesmi. Ne gre spregledati niti njegovega prispevka k zgodovinopisju: oblikoval je končno verzijo spominov »ilirskega soldata« Andreja Pajka, ki so posebej dragoceni zaradi redkosti zabeleženja pričevanj večinoma še nepismenih navadnih pripadnikov Napoleonove Grande Armée.

Prav tako je bil Jurčič pomemben premišljevalec o umetnosti, ki je bila zanj *lepoznanstvo*. Dandanes bi rekli, da je bila njegova estetika usmerjena izrazito kognitivno. Jurčič je menil, da ljudje pišejo in berejo zato, da kaj izvedo. Da prek drugih pridobijo izkušnje z vsebinami, slogom in izrazom, do katerih bi se sami nikoli ne prebili. In to jih potem tudi združuje. Ljudje, ki preberejo določen tekst, so svojevrstna skupnost – ne glede na to, ali jim je všeč ali ne. Ker so z lastnim razumevanjem vstopili v njegov svet, imajo njihove misli in čustva nekaj skupnega.

Nič manjša ni vloga Josipa Jurčiča pri ustvarjanju realistične zavesti o slovenski literaturi. Skupaj s Stritarjem in Levstikom je poskrbel za drugo izdajo Prešernovih *Poezij* leta 1866, ki je opozorila, da se domači Parnas vsekakor lahko pohvali z večnim sopotnikom in z dosežki, ki niti v diru vsespreminjajočih let ne minejo. S svojima bližnjima rojakoma je Jurčič sodeloval tudi pri zborniku *Mladika*, ki je izšel novembra 1868. Almanah, v katerem so bila objavljena njihova pesniška in pripovedna dela pa tudi dramski odlomek, ni skrival ambicije, da postane smerokaz slovenskemu leposlovju in odigra med sodobniki podobno pobudno vlogo, kakor jo je v prvi polovici 19. stoletja *Krajnska čbelica*. V *Mladiki* so se Levstik, Stritar in Jurčič predstavili kot generacija različnih ustvarjalskih osebnosti, ki vsaj v nastavkih zapolnjuje celoten literarni prostor. Vsak od njih pa je bil že prej jasno profilirana osebnost. Levstik je imel za seboj zbirko pesmi ter *Martina Krpana*, Stritar veliki esej o Prešernu, Jurčič pa roman *Deseti brat* in vrsto drugih pripovedi. Avtorji *Mladike* so se zavedali, da ustvarjajo sodobno književnost – kakor

so v času prizadevanj za dokončno priznanje Prešernove izjemnosti oblikovali klasiko. To jih je bistveno razlikovalo od vajevcev, ki so bili zgolj generacijsko literarno gibanje, v okviru katerega si je vsak od njegovih pripadnikov pridobil prve resnejše izkušnje z umetnostjo.

A literarno ustvarjanje je le polovica Jurčiča: njegov drugi jaz je bil časnikarski. Bili so dnevi, ko je – kakor pozneje Tavčar – sam spisal celotno številko *Slovenskega naroda*. Od prve do zadnje črke. Ker je moral osrednji rodoljubni časnik definirati stališče do slehernega pomembnega vprašanja, marsikdaj pa je bilo treba na izzive stvarnosti reagirati tako hitro, da je bilo kakršno koli posvetovanje večjega števila ljudi izključeno, je Jurčičevo delo imelo tudi politično težo. Pisatelj sam ni mogel postati poslanec, saj so se za vidnejše funkcije vse do konca 19. stoletja z upom zmage lahko potegovali možje, ki so svojo sposobnost dokazali bodisi s premoženjsko opaznostjo bodisi z univerzitetno diplomo, vendar je njegova analitična misel v mnogočem usmerjala narodne prvake. Kot umetnik je bil Jurčič človek ospredja, kot politik pa postava iz zaledja. A v tej coni ni bil – kot toliko drugih – lastno korist iščoči spletkar, temveč možganski trust. Značilno se zdi, da je odločno zavračal grobo revolveržurnalistiko, saj je sodil, da mora tudi politika – enako kot *lepoznanstvo* – imeti jasno določeno raven, pod katero se nikoli ne sme spustiti. Jurčič je bil, skratka, nespregledljivo pomemben povsod, kjer se je pojavil. Ko je poprijel za delo, se zlepa ni upehal; zato je na mnogih področjih življenja pustil za sabo markantne sledi.

Pred časom so bile mod(er)ne sociološke razlage Jurčičevega dela. Pisatelj naj bi se v svojem pripovedništvu izkazal za največjega meščana med slovenskimi avtorji, saj da je zagovarjal ideale naglo urbanizirajočih se okolij. Fevdalci naj bi v njegovem opusu prav zato redno končali slabo. A takšna interpretativna logika je na majavih nogah: če je Jurčič ob kmetstvu, ki ga nikakor ne tematizira kot enoten sloj, opazil tudi vedno večjo vlogo ljudi s tipično meščansko miselnostjo, je zgolj realistično tematiziral stvarnost. Razumel je, da se svet spreminja. Romana *Lepa Vida* in *Med dvema stoloma* pa značilno nista apoteozi idealov meščanov: tragične usode obstajajo tudi med ljudmi, ki so se jim zavezali. Pravo gibalo človekovega življenja je le osebnostna edinstvenost, ki se ne more docela umestiti v logiko katerega koli kolektiva ali sloja. Res je Jurčič jeseni 1878 Josipu Sernecu s ponosom razkazoval slovensko Ljubljano, toda to ga ni oviralo, da ne bi videl tudi težav, dram in protislovij v življenju ljudi, ki so tedaj najmočneje poganjali v materialnem smislu naglo napredujoči svet. V zmanjšanem merilu je pisatelj pripovedoval, kar je njegov veliki sodobnik Henrik Ibsen prikazoval v koncentrirani odrski povečavi. Da pa so fevdalci v Jurčičevih delih končali slabo, je bila kriva zgodovina. Ne avtorjeva miselnost. Pisatelj, ki je svoje ustvarjanje razumel kot širitev vednosti – brez njega bi slovenski svet v 19. stoletju ostajal neopažen v prenekateri časovni in dejavnostni plasti –, si pač ni hotel izmišljati burk, kjer je prišlo do žaloiger. Toda celo za značajsko vse prej kot zglednega aristokrata Ivana Erazma Tattenbacha, ki je živel v popolnem nasprotju z ideali meščanske stanovitnosti in smotrnosti, je imel Jurčič nekaj srca in

razumevanja: če bi se uresničile njegove politične zamisli, bi bilo njegovim rojakom lažje. Pa se niso.

Potemtakem lahko rečemo: kakor Mary Ann Evans, ki se je v zgodovino literature zapisala pod psevdonimom George Eliot, zaradi romana *Daniel Deronda* ni sionistka, tudi Josip Jurčič spričo razumevanja nekaterih idealov meščanov kot človeško pozitivnih ni buržoazni ideolog ali celo propagandist. Pisatelj je za vir *lepoznanstva* štel konkretno življenje, ki je seveda zmerom v čem pristransko, vendar pozorni opazovalec ob naličju vedno lahko uzre tudi obraz stvarnosti. Jurčiču nista ostala prikrita ne sijaj in ne bridkost življenja najrazličnejših ljudi.

Pisateljev čas je bil zaznamovan z narodno idejo. Jurčič, ki zaradi revščine ni dokončal univerzitetnega študija, je svojevrstna protipodoba proslulega renegata Dragotina Dežmana. Tudi on si ni uspel pridobiti visokošolske diplome – se je pa s političnim veleslalomom zrinil celo na položaj ljubljanskega župana. Slovenska stran ni imela sinekur, medtem ko je nemška z njimi v svoje vrste privabljala neznačajneže, ki so karierni uspeh postavljali pred zvestobo prvotni identiteti. In če se je Dežman nekaj časa še tolažil, da ni izdal svojih rojakov, ker da je zgolj politično prešel na drugo stran, se je pozneje kazal kot goreči »priučeni« German. Celo Triglav je štel za varuha nemških tal! Kljub velikim kariernim uspehom, ki so bili za človeka brez univerzitetne izobrazbe v drugih deželah habsburške monarhije komaj predstavljivi, pa je umrl z bridkim občutkom o zavoženem življenju. Toliko in toliko let pozneje je le še zgodovinska postavka.

Povsem drugačna pa je usoda Josipa Jurčič, ki je v svojih zadnjih dneh lahko obžaloval samo to, da ne bo mogel udejanjiti načrtov za nove knjige. Samoumevno je bil štet za osrednje pero *Ljubljanskega zvona*, ki je začel izhajati januarja 1881. Zaradi zgodnje smrti – pisatelju niso mogli pomagati niti najboljši slovenski zdravniki iz Ljubljane in Gradca, ki so se združili v nekak neformalni konzilij – pa je lahko postal le navdih za ustvarjalce prihodnosti. Njegove zbrane spise je že leta 1882 začel izdajati Fran Levec. Ob zori *belle époque* jih je bilo treba začeti ponatiskovati. Jurčičev vpliv je tedaj segel tudi v druge veje umetnosti: *Lepo Vido* je za osnovo svoje opere uporabil Risto Savin, z načrti za uglasbitev zgodbe *Desetega brata* pa se je ukvarjal Josip Ipavec. To zamisel sta pozneje vsak na svoj način uresničila Mirko Polič in Aleš Makovac. V ljudski igri je prvi slovenski roman predstavil Fran Govekar, na filmskem platnu pa sedemdeset let kasneje Vojko Duletič.

Nekateri Jurčičevi liki so zaživeli kot večni sopotniki ljudi prihodnjih generacij. Ne vsi, ki bi zaslužili takšno usodo. Roman *Doktor Zober*, ki razpira večno vprašanje pravice in poravnave, bi lahko še zmerom vznemirjal ljudi. Vsekakor Jurčič ni antikvarni pisatelj, čigar opus bi bilo mogoče povzeti v nekaj posploševalnih formul. Pisatelj je bil narodnjak, a je vseeno imel srce za Nemca Tattenbacha. Bilo mu je všeč, da je bila Ljubljana slovensko mesto, vendar je razumel tudi kmeta. Tako premožnega kot siromašnega. Znal je pripovedovati o vsakršnih ljudeh. In prav zato ostaja z nami – kljub ropotanju žrmelj zanikovalcev slovenskega življenja in omalovaževalcev dosežkov naših velikanov.

Fran Saleški Finžgar

Spominski drobci o Mohorjevi družbi

V novi rubriki letošnjega letnika Zvona, *ki jo namenjamo 170-letnici Mohorjeve družbe, se v mesecu 150-letnice rojstva Frana Saleškega Finžgarja spominjamo nekdanjega urednika Mohorjeve družbe, ki ji je trideset let (1922–1952) predano služil kot urednik in tajnik in jo uspešno vodil skozi razburkana obdobja, šestdeset let pa je bil z njo povezan kot pisatelj. Navedeni spominski drobci o Mohorjevi družbi so iz njegovega dela* Leta mojega popotovanja *(Mohorjeva družba v Celju, 1957).*

Zato so iskali urednika in dr. Brejc, moj prijatelj izza šolskih let, je prišel mnogokrat do mene in me priganjal in pregovarjal, naj prevzamem uredništvo. Dolgo sem se otepal, premišljeval in posvetoval zlasti z dr. Izidorjem Cankarjem, ki je stanoval pri meni v župnišču. Dobro še pomnim vse pomisleke in vse težave, ki mi jih je našteval. Imel je več skušnje, ko je bil prej urednik *Dom in sveta* in nekaj časa tudi *Slovenca*. Priznal je pravilno, da je Mohorjevo teže urejati kakor kako revijo, ker je nekakšen »omnibus«: če ustreže preprostim, jo zaničujejo razumniki, če ne, narobe. Po dolgem omahovanju sem sprejel – za poskušnjo. Brez pravega dogovora ali kake medsebojne pogodbe. »Priženil se ne bom na Mohorjevo. Če ne pojde, lahko vsak čas izprežem.«

Uredništvo sem prevzel 1. septembra 1922. Danes se čudim, da nisem takoj obupal. Proti koncu leta sem prevzel, treba je bilo že imeti rokopise za prihodnje leto (1923). Sédel sem za prazno uredniško mizo. Edino rokopis za *Življenje svetnikov* (en zvezek), zadnje delo obolelega prof. dr. I. Ev. Zoreta, sem imel. Razen te knjige je bilo treba oskrbeti koledar, večernice in še kaj. Da se knjige ne stresajo kar iz rokava, ume vsak. Večerniške povesti nisem mogel dobiti od nikogar. Zato sem se zatekel k prevodu in mi je ustregel dr. Ratajec ter se takoj lotil *Carskega sla*. Za koledar sem dobil kar tehtne sotrudnike: Albina Prepeluha, dr. L. Pitamica, dr. A. Breclja, Fr. Milčinskega, Iv. Dolenca, Vinka Šarabona, Joža Lovrenčiča in še drugih nekaj. Profesor Ozvald je dal zbirko beril z naslovom *Za vsak dan*. Knjige niso bile slabe. Članki v koledarju strokovno na višini, *Carskega sla* so brali z navdušenjem, tudi Zore je bil za spisovanje življenja svetnikov prvovrstna moč. Kljub temu sem že dobival pisma, da knjige niso nič kaj prida, da so bile nekdaj boljše in bolj obsežne. Kot urednik sem že okušal prve ljubeznivosti kritikov in kritikastrov. Ta jih hvali, drugi pravi fej te bodi. Vedno ista pesem.

Zaradi koledarja tole: Nekdaj je bil koledar nerodno velik. Imel pa je vsako leto imenik vseh članov. To je draga zadeva. Zato so jo v zadnjih letih opustili in tudi obliko koledarja spremenili. Želel sem novo, bolj pripravno obliko. Naročil sem

si polno koledarjev, skoraj iz vse Evrope. S prijatelji smo potem primerjali razne oblike in se odločili za tisto, ki jo je zavzel koledar za leto 1924. Da je bila oblika prava, dokazuje že to, da so jo kar po vrsti vsi novi koledarji posnemali. Težava je bila z zaglavji posameznih mesecev. Za leto 1925 sem naprosil arhitekta Vurnika, da je narisal platnice in zaglavja. Seveda je bilo nekaj bolj sodobnega. Ploskovita dekoracija v dvobarvnem tisku (delo akad. slikarice Vurnikove) je bila splošno priznana in pohvaljena. Toda kljub temu sem dobival pisma, ki so se ogorčeno norčevala in zavračala tako opremo. Temu niso bili všeč križci pri sv. treh kraljih, češ da niso križi, temveč le tri pike, torej so bili trije kralji že tedaj tripični bratje. Drugemu ni bil všeč kres. Ta drva so žveplenke, ne polena. Tretji se je znosil nad jaslicami, češ da so za posteljico gosje repetnice. Zoper neumnost se res tudi bogovi zastonj vojskujejo. Po nekaterih letih je okrasil kalendarijske strani Pengov. To je brez dvoma odlično delo, polno truda, študija in časa.

Vsi vemo, kako je ljudski okus divjal zoper Plečnika, ko je velel podirati stare, grde kostanje in je namesto njih napravil krasen drevored. Poglejmo samo Tivoli in Cojzov graben! Kdo je imel prav? Umetnik ali ljudski okus?

Trdno je torej, da so umetniki vseh časov bili tisti, ki so široke plasti duševno vodili. Res je pa tudi, da so mazači na vseh področjih hitro izvohali ljudske slabe instinkte in jim služili, da so ali mnogo zaslužili ali pa zató, ker so bili sami v dušah in srcih pokvarjeni in umazani. Žalostno je samo, da so se ljudskemu okusu pridružili celó nekateri izobraženci in so bili vsevedni zlasti v strokah, ki so jim bile tuje in neznane, ker se niso nikdar resno z njimi ukvarjali.

Fran Saleški Finžgar (1931); vir: dLib

Taka je torej z urejanjem listov in knjig. Sam trud in velika skrb, za plačilo pa mnogo zabavljic in malo malo pohvale.

Leta 1952 sem pri skupni seji Mohorjeve v Celju dne 26. junija odložil uredništvo publikacij Družbe sv. Mohorja in odstopil kot mnogoletni tajnik in urednik (od leta 1922). Zares sem se oddahnil, ko sem se oprostil uredniškega bremena. Nikar se ne spotikajte ob besedi breme. Ko sem nekoč govoril s starim urednikom o takem delu, mi je rekel: »Urejanje je nenehna skrb, ki te preganja ponoči in podnevi. Snuješ načrte in nove zamisli, iščeš voljnih in sposobnih sodelavcev, prebiraš, popravljaš rokopise, se zahvaljuješ za dobre, slabih ne smeš grajati, da se ne zameriš. Ko pa izide revija, knjiga, te nihče ne vidi in nihče nima za tvojo skrb pohvalne besede. Za javnost te sploh ni. Tak je urednikov vsakdanji kruh.«

Tone Kuntner

Z gnojem in znojem

Z gnojem in znojem
LJUBEZNI
se je pojila
slednja pomlad,

ko je prestala
svoj zimski čas,
snegolom, žledolom
in zmrzali;

in ozelenela,
se spet razcvetela
v obilje cvetov
in plodov. –

Kakšna bo letina
te pomladi,
ko seje sejalec
med jara semena

umetno gnojilo
sovraštva? …
In so v zorevanju
prvi plodovi

že poškropljeni
s krvjo?!

Miha Pintarič

Na zdravje

Popadlo me je pesniško besnilo.
Iz pekla, zemlje in neba je steklo
pelina prek' srca, da me je peklo,
ko se čez rob mu vame je cedilo.

A kadar je z dna bitja vanj kanilo,
za leto nisem vprašal, ne poreklo,
ne mislil, da se mi bo kdaj zareklo,
le spil sem, kar mi v čašo je nalilo.

Nekoč spet prazno sem na mizo dal
in ga nagovoril: »Srce,« ter dejal:
»rad bi bil žejen. Ne poji me preveč.« –

»Saj res,« odvrne, »nos imaš že rdeč.
A kak biser za pelinom bo ostal,
če ti le prazniti me ne bo odveč.«

Pasha

Nekoč, ko svet se v glavi ti zvrti,
da boš postal sam sebi antipod
in ves prestrašen se iskal povsod,
obraz v zrcalu bo še vedno »ti«,

življenje pa te drugega stori,
kakor da níkdar nisi bil od tod
ali da si si bil zamenjal rod:
s tesnobo boš spoznal, da te več ni.

Vprašaš se, je vse mar res le spanje,
ti pa nedosanjane v njem sanje,
ki same sanjajo, kar sanja nje;

kaj si res le tega prepoznanje,
da se svetlobna leta zrcale
v očeh, za hip, ko večnost mimo gre?

Misleči trs

Misleči trs, ki ga ne boš zlomil,
na tankem robu bitja trepeta;
kaj trsov je vihar polomil,
zakaj pokončen bi ostal le ta?
Zakaj bi upal upati, edini,
zakaj naj bi verjel besedi,
ki v vesoljni ga tišini
morda prepušča lastni bedi?

Misleči trs je krhko steblo
in misel, kjer se prepozna,
je kakor vsemogočno deblo,
preden čas ga treščil bo ob tla.
Trs misli, misel ga rešuje,
z njim se dviguje z dna v nebo
in še, ko obupuje,
pada z njim od zvezd na dno.

IV.

Andrej, tega sem zavedel se šele,
il miglior fabbro, ko te ni več bilo.
Saj, pisal si sonete, a to ni to.
K *Rimskim* hodil si še v šolo, zdaj velé.

Duhovni bralstvo od *Rimskih* dele,
ne zelotsko, divje, in ne na silo,
s svetlobo, katere nosiš kresilo,
in v tebi dozorela je vse željé.

Kar pa si videl z notranjim očesom,
ni bilo od tistega, kar s telesom
človek že tu počne v svoji norosti.

Oko ti žarelo je od radosti,
ko si stal na vratih večne prostosti,
v tej svetlobi, ukradeni nebesom.

Sydney Lea

Prevedel Marjan Strojan

Narobe svet

Takole sem bil tam in sam v kamionu, ko sem
se izognil žici – neškodljivi, telefonski žici –,
ki jo je vihar sinoči popustil čez dovozno pot.
Kolesi sta skrenili dol čez rob
in dol po bregu, ki ga niti nisem videl –
zaradi grma, uvelega in rjavega ob cesti.
Nič se ni dalo več storiti, zdelo se je vse
tako počasno – prevračanje navzdol. Videl
sem majhno ptico, ki je švignila čez cesto,
od zadaj osvetljena s soncem.

Star ogromen hrast je morala nekoč zadeti strela,
če sodim po zažgani brazgotini tik pod krošnjo,
svetlo oranžni, s črno obrobo šoka in vročine.
Nikdar prej je nisem še opazil, ampak, jasno,
prej nikdar nisem gledal skozi prednjo šipo
na tak način. Seveda sem imel zadosti časa,
da bi lahko preklinjal sebe in svojo neumnost.
A je nisem. Zaslišal sem nek drug glas – ne,

ne glas, a nekaj (ne vprašajte me, kaj, od kod),
kar govorilo je ves čas o néčem drugem.
Prijatelj, mehanik Corey, je prihitel z nakladalko
in vitlom, spravil kolesa podme in vseskupaj v red.
A kmalu sem začutil, da mi nekaj manjka,
nekakšno željo, lakoto … po čem? Po vsem tem času
težko ugibam in bi zgréšil, če poskušam, saj
se zdi vse čudno, kakor v čudnih sanjah.

Sem za hip odmislil to, kar nosijo nam leta?
So mi ušli iz pogleda prijatelji, ki so – ali umrli
ali bili na tem, da umrejo? Sem res zagledal
tisto ptico ali večerno sonce, ki je priplulo,
da omečí gozdove? Mislim, da sem videl
svojo poroko, srečno, a staro desetletja,
kot da godi se zdaj. Svet v teh trenutkih se je zdel
nekako izboljšan od privida, spomina in pozabe,

in od tega, da je bil – obrnjen naokrog.

Jesen

Zakaj bi ne napisal nekaj še za tiste, ki so
se tu prebijali skozi življenja, čeprav se sliši nemogoče?
Nekomu je uspelo posejati
te grape in polja s kamni, kot se zdi,

zato da jih zdaj drugi spravlja proč,
kljub temu da mu je plevel z Japonske
že obrobil njivo. V mrazu dva sršena
poskušata ujeti nekaj sonca na ograji mosta.

Naš stari krájevni zdravnik se je poslovil
skoraj desetletje po devetdesetem letu.
Nikoli ni bil videti potrt.
Zdaj, ko sem že čez sedemdeset, a komaj,

spet premišljujem o tem polju:
nekdo bo zvlekel vse te kamne proč,
a bodo hitro spet nazaj. Zrak zadiši po dèžju,
kar je v redu. Poletje je bilo presuho.

Nič ni ostalo od skednjà, samo par zarjavelih
kosov kovine med zagatnim rdečim vrbjem.
Kamnita ograja se mi zdi še zdrava,
čeprav že rine vanjo ta plevel.

Mar nisem obljubil elegije
za stare, ki so se nagarali tod? Ni mogoče reči,
da jim je ravno dobro šlo, a so morda
kot jaz zavohali ta dobri veter, poln dežjá,

in dvigali pogled čez stari sadovnjak
k oblačnim mrkim hribom, in našli tam
oporo – že nekje, nekakšno …
Ni važno: držali so se, dokler se je dalo.

Zgubana jabolka z dreves so zvabila
k sebi jato ptičev, ki med posedanjem hrumi
od zapoznelega čvekanja, morda
o tem, da bo nazadnje še vse v redu.

Stari, ki sem jim obljubil pesem,
so morali dejati isto. Vse bo še dobro.
Nisem jih poznal. In ni jih več.
In rečem si na glas: Vse bo še dobro.

Ameriški pesnik **Sydney Lea** je študiral književnost na Univerzi Yale ter učil na Yaleu, Dartmouthu, na Middlebury Collegeu, na Univerzi Wesleyan, na Madžarskem in v Švici. Sodeloval je na festivalu Vilenica in bil reden gost na Pisateljskih srečanjih na Bledu. Izdal je trinajst pesniških zbirk, njegova zadnja publikacija je komična stripovska poema *The Exquisite Triumph of Wormboy* skupaj z risarjem Jamesom Kochalkom (1919). Lea je tudi avtor romana *A Place in Mind*, štirih zbirk esejev in zbirke kritiških razmišljanj *A Hundred Hymalayas*. Pri Cankarjevi založbi je 2006 v prevodu Marjana Strojan izšel njegov izbor *Na votlem ledu*. Sydney Lea je tudi ustanovitelj in dolgoletni urednik literarne revije *New England Rewiev* ter dobitnik vseameriške nagrade The Poets' Prize, Pulitzerjev finalist in vermontski pesnik lavreat.

Jane Austen

Sanditon

Prevedla Ifigenija Simonović

7. poglavje

Parkerjevi so bili tako priljubljeni, da so že naslednje jutro dobili obiske; med njimi sta bila baron Edward Denham in njegova sestra, ki sta se pripeljala na dvorišče, da bi izrazila spoštovanje; ker je Charlotte že zaključila pisanje pisem, kar je bila njena dolžnost, se je pridružila gospe Parkerjevi v dnevni sobi, od koder sta opazovali prihajanje obiskovalcev.

Denhamova sta bila edina vredna večje pozornosti. Charlotte se ni branila priložnosti, da bi pobliže spoznala družino svojih gostiteljev. Dovolila je, da jo predstavijo vsaj boljši polovici (za samsko žensko je včasih smiselno, da se ji zdi *moški* boljša polovica para), ki ni bila brez zanimivih posebnosti. Gospodična Denham je bila uglajena mlada dama, hladna in zadržana. Dajala je vtis dame, ki ponosno prenaša ugled, revščino pa z nejevoljo, in da ne prenaša zlahka dejstva, da bi ji bila bolj pogodu uglednejša kočija od tiste, s katero so jo bili pripeljali in ki jo je bilo še vedno mogoče videti, medtem ko jo je paž umikal z dvorišča. Baron Edward se je držal bolj vzvišeno kot njegova sestra, vsaj po videzu in obnašanju sodeč; na vsak način lep moški, vpadljiv pa zlasti po načinu govorjenja in po izraziti želji, da bi izkazoval pozornost in da bi tudi sam ugajal. V sobo je vstopil izrazito odločno, veliko je govoril. Nagovarjal je predvsem Charlotte, ki je slučajno stala najbližje, in ta je kaj kmalu opazila, da se ji grof ni zdel napačen, da je imel nadvse očarljiv glas in da mu ni zmanjkalo besed. Všeč ji je bil. Kljub vsej resnobnosti se ji je zdel prikupen in ni se upirala občutku, da je bila tudi ona všeč njemu, kar je sklepala tudi po tem, da se očitno ni vdajal namigom svoje sestre, naj bi vendar že odšla, temveč je vztrajal na položaju in ni dovolil, da bi mu kdor koli ustavil tok besed. Ne bom opravičevala nečimrnosti svoje junakinje. Če kje obstajajo ženske njene starosti, ki so bolj nedovzetne in brezbrižne do laskanja, naj pač obstajajo, a jaz jih ne poznam in jih tudi ne želim srečati.

Charlotte in baron Edward sta tako sedela pred velikim oknom in nista mogla drugače, kakor da sta opazila, kako sta gospa Denham in gospodična Brereton nenadoma švignili mimo – v obnašanju barona Edwarda je bilo takoj zaznati spremembo, saj ni mogel skriti nemira ob pogledu nanje, sestri pa je nakazal, da morata nemudoma stopiti na teraso in tudi oditi, kar pa je bliskovito spremenilo Charlottino naklonjenost, jo ozdravilo navdušenja, ki jo je preplavljalo zadnje pol ure, in jo postavilo na trdnejša tla, tako da je, ko je grof Edward odšel, lažje ocenila, koliko ji je bil pravzaprav všeč. »Najbrž je šlo le za uglajenost, baronski naslov pa mu tudi ni škodil.«

Kmalu pa je bila spet v njegovi družbi. Parkerjevi so takoj, ko so prvi jutranji gostje odšli, navadno stopili na teraso; terasa je vsakogar privlačila; vsak, ki gre na sprehod, mora hočeš nočeš najprej stopiti na teraso. Tam so naleteli na Denhamove, ki so posedli na zelene klopi ob peščeni vrtni stezi; bili so vsi skupaj, pa vendar razločno razdeljeni; dve starejši dami sta sedeli na enem koncu klopi, grof Edward in gospodična Brereton pa na drugi. Charlotte je ob prvem pogledu nanju ugotovila, da se Edward obnaša kot ljubimec. Brez dvoma, popolna predanost Clari. Kako pa je Clara sprejemala njegovo naklonjenost, pa je bilo manj očitno; Charlotte se je nagibala k občutku, da se je pri Clari kazalo pomanjkanje navdušenja; sedela sta namreč ločeno od drugih (česar morda nista niti mogla preprečiti), a ona je bila mirna in zadržana.

Tako je bilo očitno, da gospodični na drugi strani klopi ni bilo prijetno. Gospodična Denham se je pač drugače vedla v dnevni sobi pri Parkerjevih, kjer so jo komaj zadrževali, da ni preveč govorila, zelo drugače se je vedla tudi, ko se je sprehajala z gospo Denham pod pazduho in se predano smehljala in prikimavala. Razlika je bila nepopisna – zabavna ali pa melanholična, odvisno od satiričnosti ali moraliziranja opazovalca. Charlotte je kar dobro razbrala Clarin značaj. Grof Edward je bil manj dojemljiv. Charlotto je presenetil – kot bi odrezal, je zapustil Claro in se pridružil ostalim, vso pozornost pa namenil prav njej.

Postavil se je čisto poleg nje, kakor da bi jo imel namen čim bolj oddaljiti od ostalih in jo popolnoma posrkati v pogovor. Začel je z govorjenjem o morju in obali in to s tonom nekoga, ki je občutljiv do te teme; zavzeto je prečesal povprečna opisljiva in *neopisljiva* čustva, ki jih morje in obala vzburita v človeku z občutljivo dušo. Strašna veličina oceana v nevihti, steklena površina, ko ocean miruje, galebi in morska trava, pa prikazni globokih čeri, bliskovite spremembe, strašne prevare, mornarji, ki se v soncu predajajo morju in ki jih preseneti nenaden vihar, vsega se je zavzeto in zgovorno dotaknil – morda ni povedal ničesar posebnega, a ko je prihajalo z ustnic prikupnega grofa Edwarda, sploh ni bilo slabo, in Charlotte si ni mogla kaj, da ne bi pomislila, da je čuteč moški, vse dokler je ni začel spravljati s tira s citati in čudnimi stavki.

»Se spomnite,« je rekel, »Scottovih krasnih verzov o morju? O kakšen opis! Nenehno jih imam v mislih, kadar se sprehajam tukaj. Človek, ki jih bere, ne da bi bil ganjen, je lahko samo morilec! Naj mi nebesa prizanesejo, naj mi tak človek ne pride nasproti, ko bom neoborožen!«

»Kakšne opise pa imate v mislih?« je vprašala Charlotte. »Jaz ne poznam nobenega Scottovega verza, ki bi se nanašal na morje.«

»Kaj res ne? Tudi jaz se ta hip ne morem spomniti nobenega – vendar – gotovo niste pozabili njegovega opisa ženske:

O, ženska v trenutku sprostitve!

Čudovito, čudovito, če bi ne napisal ničesar drugega, bi bil nesmrten. Ali pa tisti nenadkriljivi izraz starševske ljubezni:

Nekatera čustva, dana smrtniku, so prej nebeška kot zemeljska …

In tako dalje. – A ko sva že pri poeziji, gospodična Heywood, kaj pa mislite o verzih, ki jih je napisal Burns in jih posvetil Mary? O! Tam najdete tak patos, da znorite! Če je kdaj živel moški, ki je kaj čutil, potem je bil to Burns. Montgomery obvlada ogenj poezije, Wordsworth ima pravo dušo, Campbell je v pesnitvi *Užitki upanja* takole opisal skrajna čustva:

Kakor obiski angela, preredki in premalokrat.

Si lahko zamislite verz, ki bi vseboval kaj bolj pomirjujočega, bolj mehkobnega, kaj bolj napolnjenega z globoko plemenitostjo? Burns pa je, priznam vam, gospodična Heywood, večji od Scotta. Če Scottu lahko kar koli očitam, mu očitam pomanjkanje strasti. Nežen, eleganten, dobro opisuje, a je preveč zadržan. Moški, ki ne zna narediti, kar je treba, ko gre za ženske atribute, si zasluži moj prezir. Včasih, tako se vsaj zazdi, se pri njem iz njega zabliska iskrica čustva, na primer v verzih, ki sem jih omenil: *O, ženska v trenutku sprostitve!* Burns vedno žari. Njegova duša je bila oltar, v katerem je lepa ženska sedela kakor v svetišču, njegov duh je dobesedno vdihoval njeno brezkrajno opojnost.«

»Brala sem več Burnsovih pesmi, z velikim veseljem,« je rekla Charlotte, takoj ko je prišla do besede, »vendar nisem dovolj poetična, da bi lahko popolnoma ločila pesnika od njegove poezije; dobro znane nenavadnosti ubogega Burnsa so mi dokaj motile užitek pri branju njegovih verzov. Težko se zanesem na *resničnost* njegovih občutkov, ki naj bi bili občutki ljubimca. Ne zaupam *iskrenosti* čustev moškega, ki je na tako slabem glasu. Začutil je, napisal je in pozabil.«

»O, ne, ne,« je vzkliknil grof Edward v močnem zanosu. »Burns je bil poosebljena gorečnost in resnica! Zaradi genialnosti in občutljivosti ga je morda kdaj zaneslo s poti. Kdo pa je popoln? Šlo bi za hiperkritičnost, za psevdofilozofijo, če bi od duše tako dostojanstvenega genija pričakovali blebetanje povprečneža. Iskrivost talenta, ki v moških prsih izvira iz razvnetih čustev, so morda v nasprotju s kakimi prozaičnimi dostojnostmi življenja; in vi, najprisrčnejša gospodična Heywood,« (to je izrekel z izjemno globokim občutkom) »– ali katera koli ženska – ne morete pravično soditi o tem, kaj žene moškega k temu, da nekaj reče ali naredi iz najvišjih vzgibov neizmerne gorečnosti.«

No, to je bilo odlično; a če je Charlotte prav razumela, tudi ni bilo prav čedno in ker nikakor ni bila zadovoljna z njegovim nenavadnim stilom izražanja komplimentov, je hladno odgovorila: »Res se ne spoznam na te zadeve. Čudovit dan. Veter, bi rekla, piha z juga.«

»Srečen, srečen veter, ki je zaposlil misli gospodične Heywood!« je odgovoril grof Edward.

Zazdel se ji je naravnost neumen. To, zakaj se je odločil, da se bo sprehodil z njo, si je zdaj znala pojasniti. Hotel je pač, da bi ga opazila gospodična Brereton. To je razbrala z njegovih zaskrbljenih pogledov proti njej – a zakaj neki je govoril take neumnosti, razen če kaj boljšega ni zmogel, tega ni mogla razvozlati. Zdel se ji je zelo sentimentalen, poln nasprotujočih se občutkov, precej navezan na moderne izraze, a zdelo se ji je, da ni imel počiščenih pojmov in da je govoril dokaj rutinsko. Morda bo vse to jasneje kasneje – ko pa je prišel na dan z idejo, da bi se selili v knjižnico, je sprevidela, da je imela dovolj grofa Edwarda za eno dopoldne in je rade volje sprejela povabilo gospe Denham, naj se ji pridruži na terasi.

Drugi so odšli, grof Edward pa se je od družbe ločil z izrazitim galantnim obupom. Dami sta se posvetili druga drugi, kar je pomenilo, da je gospa Denham, kot res visoka dama, govorila in govorila izključno o svojih težavah, Charlotte pa je poslušala in se zabavala s premišljevanjem o tem, kako sta si bila njena jutranja sogovornika različna. Prav gotovo ni bilo v govorjenju gospe Denham zaslediti niti trohice razloga, zaradi katerega bi bilo treba dvomiti o njenih besedah, tudi ni izrekla nobene besede, ki bi potrebovala posebno razlago. Oprijela

se je Charlottine roke z lahkotnostjo, tako da je dajala občutek, da je z vsako pozornostjo do druge osebe izkazovala čast. Pod vplivom prav takšne zavestne samopomembnosti ali iz čistega veselja do govorjenja je s prizvokom neprikritega zadovoljstva in z izrazito globoko izraženo uvidevnostjo brez obotavljanja rekla: »Gospodična Esther hoče, da njo in njenega brata povabim, da preživita teden pri nas v Sanditonu, tako kakor sem ju povabila tudi lani. Zdaj mi je postalo jasno. Ne padem kar tako na limanice, draga moja.«

Charlotte ni mogla reči nič bolj neškodljivega kot to, da je vprašala: »Grof Edward in gospodična Denham?«

»*Seveda*, draga moja. Prav ta, *moja ta mlada*, kakor ju včasih pokličem, saj jima grem velikokrat na roko. Lani, prav ob tem času, sta bila en teden tukaj; od ponedeljka do ponedeljka, in bila sta prikupna in hvaležna. Čisto v redu sta namreč, ta dva mlada, draga moja. Ne smete misliti, da ju prenašam samo zaradi ubogega grofa Harrya. Ne, sploh ne, zaslužita si, verjemite mi, sicer ju ne bi trpela toliko časa v *svoji družbi*. Nisem ženska take baže, ki bi komu pomagala z zavezanimi očmi. Vedno poskrbim za to, da vem, za kaj mi gre in s čim imam opraviti, preden mignem z mezincem. Ne morem reči, da me je kdaj kdo okrog prinesel; ko to rečem, vem, da je to kar precejšen zalogaj za žensko, ki je bila dvakrat poročena. Ubogi grof Harry (med nama rečeno) je spočetka mislil, da je dobil več. Vendar,« (rečeno z globokim vzdihom) »ni ga več, pri mrtvih pa ne smemo iskati napak. Bila sva bolj srečna kot kateri koli par, bil je zelo spoštovan, pravi gospod iz starodavne družine. In ko je umrl, sem grofu Edwardu dala njegovo zlato uro.«

Svojo sogovornico je ošvrknila s takim pogledom, da je poudarila pomembnost tega, kar je rekla, ko pa je sprevidela, da Charlotte ni pokazala nobenega navdušenja ali začudenja, je hitro dodala: »To nečaku ni bilo zapisano kot zapuščina, ura ni bila niti omenjena v oporoki. On mi je omenil, in to *samo* enkrat samkrat, da bi rad, da bi nečak nekoč dobil to uro, vendar to me ni obvezovalo, lahko mu je tudi ne bi dala, če ne bi hotela.«

»Zelo prijazno, prav res, zelo darežljivo!« je odgovorila Charlotte, dobesedno prisiljena izraziti občudovanje.

»Seveda, draga moja, in to ni edina prijaznost, ki sem mu jo izkazala. Do grofa Edwarda sem bila zelo darežljiva prijateljica. In ta revež to prijateljstvo zelo potrebuje – čeprav sem *samo* vdova bogataša, draga moja, on pa je vendarle *dedič*, stvari med nama niso take, kakršne naj bi bile. Od Denhamovega posestva ne dobim niti šilinga. Grof Edward nima nobenih obveznosti do mene. Verjemite pa, njegov položaj ni višji od mojega. *Jaz* pomagam *njemu*.«

»Prav res! Zelo uglajen mladenič; še posebej eleganten zna biti, ko govori.«

To je bilo rečeno preprosto zato, da je bilo nekaj rečeno, vendar je Charlotte zaznala, da se je ob tej izjavi gospe Denhamovi ponudil razlog za sumničenje. Zvito jo je ošvrknila s pogledom in rekla: »Seveda, seveda, zelo zadovoljivo deluje na prvi pogled, treba je upati, da bo kaka bogata ženska tudi tako mislila, namreč grof Edward se mora poročiti z bogatašinjo. Pogosto razpravljava o tem. Mlad moški njegovega kova se bo z nasmeškom smukal okrog deklet, jim laskal, a dobro ve, da se *mora* poročiti z denarjem. Grog Edward je na splošno zelo stanoviten mladenič, zelo dobro ve, za kaj gre.«

»Grof Edward Denham,« je rekla Charlotte, »ima velike prednosti, zagotovo bo dobil bogato žensko, če bo hotel.«

Ta blesteča izjava je zastrla vse dvome.

»O, draga moja, dobro ste to povedali!« je vzkliknila gospa Denham. »Če bi le lahko našli dobro bogatašinjo za Sanditon! A bogatašinje so v groznem pomanjkanju! Odkar smo Sanditon odprli za obiskovalce, nas menda še ni nobena obiskala. Družine prihajajo, druga za drugo, kolikor vidim, niti ena od stotih nima omembe vrednega premoženja, pa naj gre za posest ali gotovino. Mogoče je kje kakšna renta, premoženja pa nobenega. Lahko da so hčere pastorjev ali mestnih odvetnikov, lahko da so vdove, ki jim kaj pripada. Kaj nam to pomaga? Naše prazne hiše zasedejo, rečem pa (takole na štiri oči), da so neumne, če raje ne ostanejo doma. Če pa bi dobili mlado bogatašinjo, ki bi prišla sem v korist svojemu počutju (če bi ji ukazali, da pije kobilje mleko, bi ga pač lahko priskrbela) in ko bi se ji počutje izboljšalo, bi že uredila tako, da bi se zaljubila v grofa Edwarda!«

»To bi bila pa res sreča!«

»Pa tudi gospodična Esther se mora poročiti z nekom, ki ima nekaj pod palcem, dobiti mora bogatega moža. O, gospodične brez denarja so res vredne pomilovanja!« Po kratkem premoru je dodala: »Vendar, če gospodična Esther misli, da ji bo uspelo, da me bo nagovorila, naj ju povabim spet v Sanditon, se pač moti. Od lani se je tukaj marsikaj spremenilo. Zdaj je tu gospodična Clara, to pa je nekaj čisto drugega.« To je povedala tako resnobno, da je Charlotte takoj zaznala dokaz tehtnega razmisleka in se je že pripravljala na to, da bi rekla kaj tehtnega, a ji to ni bilo dano, saj je gospa že nadaljevala. »Prav nič mi ni do tega, da bi bila moja hiša polna kot kak hotel. Ni mi do tega, da bi moji dve služkinji tratili čas s čiščenjem sob. Že tako imata mojo sobo in sobo gospodične Clare, vsak dan. Če bosta morali delati več, bosta zahtevali večje plačilo.«

Charlotte ni bila pripravljena na pogovor te vrste, zdelo se ji je, da niti sočutja ne bi mogla izraziti – pravzaprav je ostala brez besed. Gospa Denham pa je kaj kmalu nadaljevala: »Poleg vsega tega, draga moja, se moram braniti pred predsodki o Sanditonu. Če ljudje hočejo živeti ob morju, zakaj ne najamejo sob? Okrog in okrog so prazne hiše, tri v tej vrsti, tri oglase vidimo pred nosom, številke 3, 4, 8. Hiša na vogalu je nemara prevelika zanju, drugi dve pa sta prikupni, kot nalašč za mladega gospoda s sestro. In tako, draga moja, ko bo gospodična Esther spet začela govoriti o vlagi v Denham Parku in kako dobro ji dene kopanje, ji bom svetovala, naj pride in nekaj najame za teden ali dva. Se vam ne zdi, da bi bilo to čisto prav? Saj veste, dobrodelnost naj se začne doma.«

Charlotte ni vedela, ali naj se smeji ali naj bo ogorčena – ogorčenost je postajala močnejša in je postopoma prevladala. Ostala je mirna in je modro molčala. Začela je izgubljati potrpljenje, prenehala se je truditi, da bi gospo še naprej poslušala – zavedajoč se, da je gospa Denham še naprej nemoteno govorila, je svoje misli preusmerila nekako takole: »Ta je pa brezmejno nesramna. Ne bi si mislila, da je lahko tako nizkotna. Gospod Parker je pravzaprav prizanesljivo govoril o njej. Torej ne smem zaupati njegovemu mnenju. Hvaležnost ga je zaslepila. Preveč dobrosrčen je, ne more imeti jasne podobe. Tudi to, da sta tako rekoč *v sorodu*, vpliva na njegovo sodbo. On jo je nagovoril v vse to premišljevanje – ker imata isti cilj, pač misli, da misli enako kot on. Ta ubogi grof Edward in njegova uboga sestra – koliko sta po naravi vredna spoštovanja, tega sicer ne morem reči – a ne preostane jima drugega, kakor da sta brezobzirna do nje. In

tako se vedem tudi jaz, saj se ji posvečam tako, da dajem vtis, da se z njo strinjam. Tako pač je, ko so bogati ljudje nizkotni.«

8. poglavje

Dami sta se približali ostalim, ravno ko so stopili iz knjižnice. Za njimi je pritekel mladi Whitby s petimi knjigami pod pazduho in se ustavil pred kočijo grofa Edwarda, ta pa se je obrnil k Charlotte in rekel: »Zdaj lahko vidite, s čim se ukvarjamo. Moja sestra je hotela nasvet glede izbire nekih knjig. Tu imamo prostega časa na pretek in lahko veliko beremo. Glede romanov sem kar izbirčen. Ne berem kar vsega. Šavje, kakršnega imajo v potujočih knjižnicah, zaničujem do skrajnosti. Ne boste me slišali priporočati tistih nezrelih izkašljevanj, ki ne opisujejo ničesar drugega kot protislovna dejstva, ki jih ni mogoče povezati, ali pa plehke plasti vsakdanjih dogodkov, ki ne pripeljejo do nobenega koristnega zaključka.«

»Tudi jaz nisem prepričana, da take romane cenim. Vendar če mi poveste, kakšni romani so vam všeč, bi upala reči, da bi mi postalo vse skupaj bolj jasno.«

»Z veseljem, prelepa spraševalka. Jaz odobravam romane, ki prikazujejo človeško naravo v vsem veličastju – v plemenitem in globokem občutju – romane, ki prikažejo razvoj močne strasti od prvega zametka do najvišje točke, ko se razum tako rekoč zruši s piedestala – ko v moški zavesti zablesti tako močna iskra ženske privlačnosti, da je pripravljen (čeprav tvega dokajšen odklon od strogih in ustaljenih dolžnosti) tvegati vse, upati si vse, doseči vse, da bi jo osvojil. Takim knjigam rad sledim, upam, če smem reči, celo vedno raje. Opozarjajo namreč na izvrstne zamisli, na brezmejna mnenja, brezkrajne strasti, neustrašne odločitve – tudi ko gre očitno za nekaj, kar ne more koristiti napeti zgodbi glavnega lika, najmočnejšega, osrednjega junaka zgodbe, nas ta lik navdaja z močnimi čustvi; ohromi nam srce. Tako imenovani filozofi bi hoteli dokazovati, da nas bolj pritegne presenetljivost dejanja glavnega lika, kakor bolj mirne in zadržane lastnosti katerega od likov, ki glavnemu nasprotujejo. Te odobravamo bolj ali manj iz usmiljenja. To so romani, ki nagovarjajo primitivne razsežnosti srca, poteze lika, ki jim ni mogoče ugovarjati ali ki jih ni mogoče zanikati, naj bo bralec še tako moder – vsekakor pa postanejo predmet pogovora.«

»Če vas prav razumem,« je rekla Charlotte, »imava glede romanov različen okus.«

V tem trenutku pa sta se morala ločiti – gospodična Denham je hotela oditi, saj je bila preveč utrujena od vsega skupaj.

V resnici je grof Edvard, ki so mu okoliščine pristrigle peruti, prebral več sentimentalnih romanov, kakor je bil pripravljen priznati. Že zelo zgodaj so ga prevzeli strastni in nadvse posebni odlomki Richardsonovih romanov. Večji del literarnih uric je posvečal romanom avtorjev, ki so šli v Richardsonovo smer, romanom o usodah žensk, za katere bi moški zatajil samega sebe in se odpovedal vsemu udobju. Taki romani so mu krojili značaj. V nasprotju z vsakršno presojo, kar gre pripisati zdravi pameti grofa Edvarda, pičli že po naravi, so ga privlačnost, prijaznost, bistrost in vztrajnost zlobneža v zgodbi preslepila, da ni opazil absurdnosti in grozovitosti njegovih dejanj. Njemu so se zdela genialna, ognjevita in strastna. Zanimala so ga, podžigala so ga. Na koncu ga je bolj

skrbelo za uspeh negativnega lika in je bolj iskreno obžaloval njegov neuspeh, kakor bi pisatelj lahko predvidel.

Čeprav je branje takih romanov vplivalo na njegova prepričanja, bi ne bilo pravično, če bi rekli, da ni bral ničesar drugega ali da njegov besedni zaklad ni temeljil tudi na splošnejši izobrazbi o sodobni literaturi. Bral je vse eseje, pisma, potopise in kritike – in po prav takem ključu kot iz romanov je pridobival lekcije o moralnosti in spodbudo k pregrešnosti iz zgodb o sprevrženosti, prisvajal si je grobe besede in stilsko zapletene stavke priznanih piscev.

Grof Edvard je imel en sam cilj. Hotel je biti zapeljiv. Zavedal se je prednosti glede družbenega položaja in talentov, ki si jih je tudi pripisoval, zato je doseganje tega cilja pojmoval kot dolžnost. Zdelo se mu je, da je ustvarjen za to, da je nevaren – čisto v stilu Lovelaceja (lik iz Richardsonovega romana *Clarisa*, op. I. S.). Zdelo se mu je, da je bilo že samo ime, grof Edward, nekaj posebnega. To, da je bil na splošno prijazen in udvorljiv do nežnega spola, da je uglajeno govoril z vsakim prikupnim dekletom, je jemal kot nekaj manj vrednega v obnašanju lika, ki ga je igral. Gospodični Heywood ali kateri koli mladi ženski, ki je dala slutiti še tako neznaten znak lepote, se je ob še tako bežnem stiku pač moral (upoštevajoč svoj lastni pogled na družbo) približati z visokoletečimi komplimenti in s celo rapsodijo; vendar je imel resne načrte samo s Claro; Claro je nameraval osvojiti.

Osvojitev Clare je bila vnaprej načrtovana. To je v vsakem pogledu zahteval njen položaj. Po mnenju gospe Denham je bila prava partija za grofa Edvarda; bila je mlada, prijetna in samostojna. Grof Edvard se je že zelo zgodaj zavedal nujnosti take zveze, že nekaj časa jo je vztrajno oblegal, da bi ji ganil srce in spodkopal njena načela. Clara ga je spregledala in ji na kraj pameti ni prihajalo, da bi se mu pustila zapeljati, vendar ga je potrpežljivo prenašala, da bi sama o sebi ugotovila, koliko lahko koga privlači s svojimi čari. Tudi če bi ga bolj ostro zavračala, bi se grof Edvard ne ohladil. Oborožen je bil proti znakom najvišje možne zavrnitve ali nenaklonjenosti. Če je ne more osvojiti s čustvi, jo bo pač spodnesel. Spoznal se je na vse to. Dobro je premislil. Če bi na vsak način moral kaj ukreniti, potem bo moral seveda priti na dan z nečim novim, z nečim, kar bo boljše od vsega, kar so pokazali tisti, ki so jo osvajali pred njim – resno je premišljeval, kako bi našel primerno hišo nekje na samem, v okolici Timboctooja, kamor bi Clara lahko prišla na obisk – vendar, stroški! Nakane v takem stilu ne bi prijale njegovi denarnici. Razsodnost mu je narekovala, da se bo treba zadovoljiti z zakotno razvalino namesto z nečim bolj uglednim, to pa bi mu prineslo sramoto v očeh objekta njegovega poželenja.

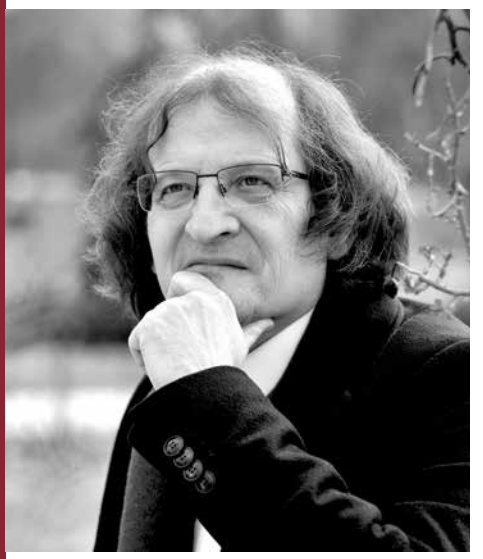
Jane Austen (1775–1817) je med svojim življenjem objavila štiri romane, dva sta izšla posthumno z biografskimi podatki, ki jih je zapisal njen brat Henry Austen, ki je prvič tudi formalno zapisal, kdo je v resnici avtorica velikih uspešnic. Zgodnji deli *Lady Susan* in *The Watsons* sta izšli mnogo kasneje, dolgo pa je ostal neznan ohranjeni osnutek romana *Sanditon*, ki ga je pisala tik pred smrtjo. Izbrali smo sedmo in osmo poglavje, ker duhovito obravnavata odnos do angleške poezije in proze tistega časa. V vseh dvanajstih ohranjenih poglavjih avtorica razgrinja razmerja med liki, ki se po naključju znajdejo v letoviškem mestecu Sanditon ob angleški obali. Dvoličnost, gostoljubje, dobrodelnost, izguba naivnosti in dozorevanje, absurdnosti predsodkov obubožanega višjega sloja – vrhunska Jane Austen z ljubeznivo ironijo! Njena opažanja so »zabavna ali pa melanholična, odvisno od satiričnosti ali moraliziranja opazovalca«.

Dr. Brane Senegačnik

To je pesem

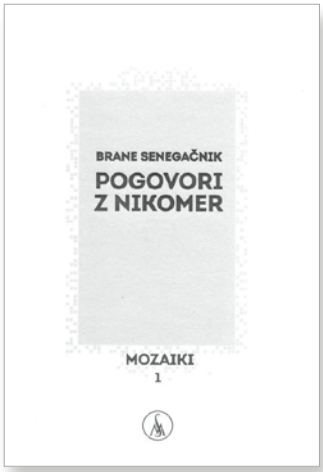
Ne spominjam se začetka. Če je sploh bil kak pravi začetek. Bolj ko skušam z mislijo prodreti do tja, bolj se mi zdi, da ga ni bilo, in da je tisto »od zmeraj«; da, odkar vem zase, čutim nekako tako.

Dobro: spominjam se prvega stika z Murnovo poezijo v osnovnošolskem berilu, tistih nekaj besed pesmi *Reka*, ki me niso nikoli več zapustile, zaradi katerih sem potem iskal – v časih, ko še ni bilo interneta – njegove pesmi in potem pesmi drugih. Vendar tudi čutim, da se v resnici ni začelo s temi besedami: te besede so prišle v nekoga, ki jih je že čakal, ne da bi to vedel. Nobenega razsvetljenja niso prinašale, nobenega posebnega sporočila, nobene resnice; nič več nisem vedel zaradi njih. Sploh jih nisem bral s tem namenom, saj tudi srečanje z njimi ni bilo plod nobenega namena: zgodilo se je. Ko sem bral, so se pomeni besed prelivali, prelivale so se slike v pesmi, stvari niso imele ostrih, neprestopnih robov; življenje ni bilo ujeto v regulirano, plitvo strugo vsakdanjosti, izgubilo je svojo neresnično jasnost in trdnost. Te besede so torej prišle, ne da bi jih iskal. In se ujele z mojim pogledom, ki je pogosto taval skozi okno učilnice ali šolske avle proti barju, ki se je tedaj raztezalo že ne daleč za našo šolo. Sanjarjenje? Niti ne: saj se nisem v mislih selil nikamor drugam, resničnost ni izginila, samo poglobila se je; predmeti, obrazi in glasovi so bili še vedno okoli mene, a med njimi so se odpirali prostori, ki sem jih tako rekoč že zmeraj slutil pod površnjico življenja; stvari vsenaokrog so postajale manjše, ker je prostor rasel in se odpahnil – kam? Ne vem, nisem se spraševal, ker sem vedel, da je to vprašanje nesmiselno in me sploh ni vznemirjalo. Ne takrat ne nikoli pozneje; kadar koli se pojavi to občutje, je važno samo to, da je. Tako sem bil tedaj sredi ljudi, sten in predmetov potopljen v globoko, neprestopno samoto. Nikomur ni bilo mogoče reči besede o tem svetu. Tiste Murnove besede pa so bile v njem doma: čeprav jih je bilo malo in niso govorile o prav veliko stvareh, so meni povedale vse. Še več: izgovarjale so mojo samoto. Živo so se dotikale boleče lepote minljivosti, ki je naša resnica: naša skrivnost. In tako ni bilo le takrat: tako je zmeraj znova.

Brane Senegačnik (foto: Tatjana Splichal) je nagrajenec Prešernovega sklada za pesniško zbirko *Pogovori z nikomer* (Slovenska matica, 2019), za kar mu v uredništvu revije *Zvon* iskreno čestitamo.

In zmeraj znova v poeziji iščem to občutje, ko se znova in znova vračam k že znanim pesmim in ko prebiram nove. In seveda kadar sam pišem. Ni važno, v kakšni obliki: naj bo to sonet ali prosti verz, naj bo impresionistični utrinek,

Pogovori z nikomer, Slovenska matica, 2019

mistični pejsaž ali dolga pesem, v kateri se prepletajo razni ritmi in različne jezikovne lege. V tem občutju in samo v njem je zame mera stiha, mera pesmi. Ne prihaja torej iz besed, ne iz snovi, ne iz misli (čeprav vse to ni povsem brez pomena za poezijo); občutje jo prinaša, občutje jo zahteva, občutje pove, kdaj je izpolnjena. V tej notranji atmosferi nastane pesem: v njej se spočne, in ta pritisk, da bi našel besede, je navdih. Pride kadar hoče; ni mu vedno lahko odgovoriti, najti besede, v katere se bo vtisnil, v katerih se bo utelesil. Njegova mera je skrita v njem samem: vsakič drugačna, pa čeprav tudi vsakič skrivnostno ista. Branje tujih verzov včasih pomaga pri iskanju, a samo tako, da me usmeri in spodbudi naprej po lastnem brezpotju, da me okrepi za tisto blodnjo, ki me morda privede na cilj. Cilj? Je nekaj, kar slutim, k čemur me nepomogljivo, včasih tudi brezobzirno žene brezimni vzgib; nekaj, kar slutim, a nikoli ne vidim. Potem pa se nenadoma zgodi, samo od sebe, glavni premik se vedno zgodi nenadzorovano; in občutje pove: »Tu je to, zdaj si tu.« In to je tisti kraj neprebrodljive samote, kjer se vse ujame, vse stakne in vse razpre v brezdno. To je pesem.

Toda: zakaj je ta samota? Zakaj je lirična pesem? Zakaj se potapljati v bolečino minevanja? Saj skoraj vse govori proti smislu tega. Zelo pogosto celo poezija sama; vso mladost sem se spopadal s poezijo, ki ni poznala teh kraljestev samote, ker so mi jo pač predstavljali kot veliko in pomembno. Danes je zavladala njena še skrajnejša različica: fanatizem trivialnosti, reproduciranje vsakdanjosti, jezik, misli, občutja, ki so brez težav prevedljiva v površinske oblike komunikacije in mišljenja. Verzi brez živega ritma in hipnotične zvočnosti. Zmagoslavje slabo premišljenega, brezosebnega angažmaja in fetišizirane zasebnosti. Res kaj naj bi s tistimi iz občutja nastalimi in po občutju uravnanimi besedami? Kaj z nemočjo, ki seva iz njih: ne z osebno ali socialno nemočjo, ki jo je mogoče odpraviti, temveč z bitno ranljivostjo, ki je človeku usojeni delež? Kaj z občutji, ki te izločajo iz dinamike družbenega življenja in te ovirajo pri uspešnem projektiranju kariere in eksistence?

Preprosto: to ni stvar izbire. Sam mislim celo: to ti je dano ali naloženo, ker si človek. Občutja, ki so nam dana v takšni ali drugačni meri, so nekateri filozofi, npr. Max Scheler, imeli za način spoznavanja resničnosti. V tisti lirični samoti, v tisti neprebojni tišini, iz katere edino vznika lirični glas, se razodeva svet, na katerem plava in v katerega se izgublja vsakdanjost. Preprosto: tu je resničnost. Resničnost, ki je ni mogoče ves čas živeti v polni meri in ki je ni mogoče zvesti na mero, po kateri opravljamo takšne ali drugačne posle. Brez katere pa postaja svet zadušljiv in nas začenja navdajati klavstrofobija. Resničnost, ki podrhteva od minevanja, a v katero včasih tudi nenadoma vdre svetli zrak in je nenadoma vse polno prihodnosti: moje in tvoje prihodnosti, ki ni točka na obzorju, temveč obzorje samo. Če to samoto poskušam razložiti, jo potvorim, izmaličim. In vendar bi rad tudi v njej komu govoril, ne da bi obenem iz nje izstopil. To je paradoks. Če bo vstopil, ne bom več sam; če ne bo vstopil, ne bo pogovora. K meni lahko pride samo po eni poti: skozi svojo lastno samoto. Tako globoko se lahko srečava samo, ko sva sama, vsak zase. To je čudna skrivnost. To je pesem.

Matija Remše

Žerjavi

V letih od 1998 do 2001 so na knjižno polico Celjske Mohorjeve družbe pristajali Žerjavi, ne v jati kakor velike ptice selivke, ampak zaporedoma in posamič.

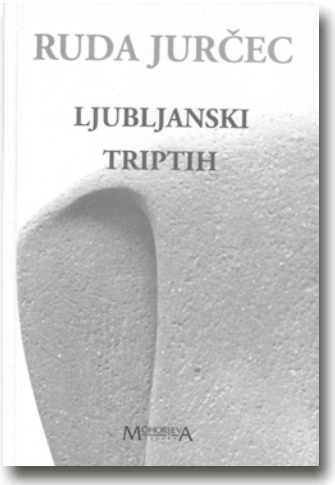
Žerjavi se čez morje dvignejo. Tako je želel, se spominjam, dati naslov zbirki, ki v šestih knjigah prinaša izbor proze, dramatike in pesništva »argentinskih Slovencev«, dolgoletni zaslužni sodelavec Celjske Mohorjeve družbe, upokojeni profesor slovenščine na kranjski gimnaziji, sicer pa ploden in temeljit literarni zgodovinar, tudi sam pesnik, France Pibernik. Ko sem ga ob pripravi tega prispevka pobaral po telefonu – iz znanih epidemioloških razlogov, sicer bi ga obiskal na njegovem domu v Kranju, kakor sem to večkrat storil še kot urednik in je bilo tedaj kdaj v ospredju tudi sodelovanje njegove pokojne žene, gospe Jolande, v *Mohorjevem koledarju* –, ali gre za verz iz pesmi, objavljenih v zbirki, mi je pojasnil, da je bila to pač njegova misel, ki se je založbi kot ime zbirke zdela nekoliko predolga. Je pa ime zbirke v oddaljeni harmoniji s pesniško zbirko *Ptice na poletu* Milene Šoukalove. Simbolika kljub skrajšavi ostane razpoznavna in meri na umik pred režimsko zimo in vračanje nekaterih po njej. Etimološko simboliko dopolnjuje tudi vidna podoba zbirke, ki jo je za vseh šest knjig (pravzaprav jih je sedem, saj je ena doživela ponatis) zasnovala kiparka in slikarka Zalka Arnšek. Belo siva zunanjost z rdečimi naslovi posameznih knjig, zabrisanimi detajli opremljevalkinih stvaritev na prvi strani platnic, pa s sliko avtorja, kratkim povzetkom njegovega življenja in dela na zgornjem delu zadnje platnice, spodaj pa manjše rdeče ime zbirke in stilizirana podoba vzletajočega žerjava. Rdeča, si mislim, namiguje na kri in trpljenje v naši zgodovini in v življenju vsakega posameznega izmed nas, še posebej pa izseljencev, žerjavov.

Zalka je v Argentini rojena Slovenka, ki se je v očetovo domovino preselila po osamosvojitvi Slovenije kot še nekateri drugi mladi, preden se je vrnil tudi oče. Spomnim se njene priložnostne razstave v galeriji poleg mengeške župnijske cerkve, ko je tam še župnikoval pokojni Matej Zevnik, med drugim tudi odbornik Mohorjeve, in svojega kratkega otvoritvenega nagovora z vključeno pozdravno besedo Zalkinemu očetu, ki je po mnogih desetletjih prvič spet stal na domačih tleh.

Zbirka Žerjavi je naravno nadaljevanje vrste knjig, ki jih je za nas pripravil profesor Pibernik že prej in jih začenja *Jutro pozabljenih*, izbor pesmi in odlomkov zaradi ideoloških razlogov dotlej v naši literarni javnosti zamolčanih slovenskih, večinoma mladih in med vojno ali po njej ubitih pesnikov in prozaistov.

Knjige so formata 13,5 cm x 20 cm, trdo vezane v imitacijo plastificiranega platna. Temeljnemu besedilu v vsaki sledi literarno zgodovinska študija različnih avtorjev, ponekod navedba sodobnih ali kasnejših odmevov ob prvem izidu dela, urednik Pibernik dodaja časovno preglednico življenja in del pisatelja oziroma pesnika.

Prva v zbirki je leta 1998 izšla knjiga Rude Jurčeca *Ljubljanski triptih*.

Ruda Jurčec, *Ljubljanski triptih*, Celjska Mohorjeva družba, 1998

Pisatelj Ruda Jurčec (1905–1975) je v Ljubljani študiral pravo in potem časnikarstvo na Visoki politični šoli v Parizu, kjer je diplomiral 1931. Zaposlen je bil pri *Slovencu* in ob tem dopisnik francoske agencije Havas. V letih 1941–1945 je bil glavni urednik *Slovenca*. Maja 1945 se je umaknil pred komunističnim režimom in postal dejaven v družbenem življenju slovenske emigracije v Argentini. Sodeloval je pri časopisih in revijah in bil tudi predsednik Slovenske kulturne akcije. Revijalno je objavil vrsto novel, knjižno pa je leta 1957 v Buenos Airesu izšel *Ljubljanski triptih*, kakor lahko preberemo na zadnji platnici.

Na 224 straneh prve izdaje romana v matični domovini je pred nami najprej na literarnem natečaju SKA in *Meddobja* (revije Slovencev v Argentini) nagrajeni roman v treh delih (Zgodba Simone Pavlin, Podoba Helene Vernik, Proces Janeza Pavlina) iz medvojnega in povojnega življenja v Ljubljani. O avtorju in njegovem delu piše v Triptihu o Ljubljanskem triptihu na 30 straneh Marjan Dolgan. Strani 213 do 221 pa zapolnjuje podrobna kronologija pisateljevega življenja in odmevov na njegovo delovanje ter ustvarjanje.

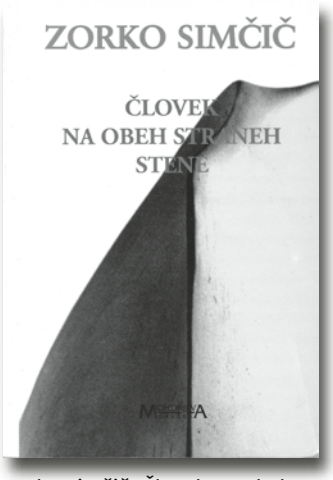
Prav tako leta 1998 je izšla tudi druga knjiga zbirke *Obsodili so Kristusa* avtorja Branka Rozmana.

Branko Rozman, *Obsodili so Kristusa*, Celjska Mohorjeva družba, 1998

Na 140 straneh prinaša prvič v knjigi objavljene tri drame: Obsodili so Kristusa (drama v štirih dejanjih); Človek, ki je umoril Boga (drama); Roka za steno (misterij v eni podobi). Od strani 113 do 134 Denis Poniž razmišlja O dramatiki Branka Rozmana med Človekom in Kristusom. Od strani 135 naprej pa beremo Pibernikovo Časovno preglednico Rozmanovega življenja. Rodil se je leta 1921 v Bohinjski Bistrici. Škofijsko klasično gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in maturiral leta 1944. Pridružil se je domobrancem in se maja 1945 umaknil na Koroško. Teologijo je začel študirati v Brixnu in jo dokončal v Androgueju v Argentini leta 1952. Doktoriral je tri leta pozneje. V Evropo se je vrnil leta 1965, v Münchnu sprejel službo izseljenskega duhovnika in hkrati urejal revijo *Naša luč*. Leta 1991 se je vrnil v Slovenijo in tu živel do svoje smrti leta 2011. V zdomstvu je objavljal pesmi, zlasti pa se je uveljavil z uprizoritvami svojih treh dram, ki pomenijo zanimivo vzporednico matični dramatiki.

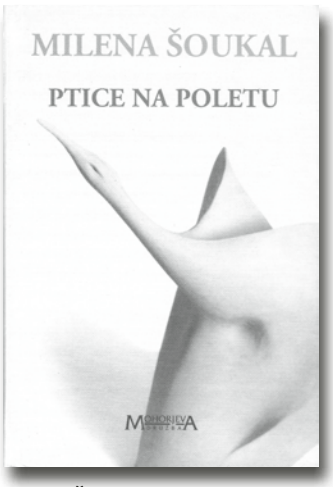
Leto 1999 navrže tretjo knjigo Žerjavov, roman Zorka Simčiča *Človek na obeh straneh stene*. Knjiga obsega 240 strani. Roman, ki je na istem natečaju (kot zgoraj omenjeni Jurčecev prvo) prejel drugo nagrado, je bil prvič objavljen v

Zorko Simčič, *Človek na obeh straneh stene*, Celjska Mohorjeva družba 1999

Argentini, objava v Žerjavih pa je prva v domovini. Na strani 178 so avtorjeve uvodne besede k prvemu ponatisu romana v domovini. Idejno estetsko razčlembo *Človeka na obeh straneh stene* najdemo na strani 181 in sega do strani 210. Od 211 do 226 je isti avtor zbral in uredil odmeve na roman v kritiki: Alojzija Geržiniča v *Glasu Slovenske kulturne akcije* IV (24. septembra 1957), št. 19; Jožeta Krivca v *Svobodni Sloveniji*, 28. novembra 1957; Karla Rakovca v *Glasu Slovenske kulturne akcije* IV (23. aprila 1957), št. 8; Slavka Srebrniča (Štefan Tonkli) v *Duhovnem življenju* XXV (decembra 1957), št. 12; Rafka Vodeba v tržaški *Mladiki*, 1957, št. 10, str. 150–151; Matevža Kosa v *Slovencu*, 28. avgusta 1991; Igorja Senčarja v *Celovškem zvonu* 1991, str. 59–60; Marka Hudnika v *Delu*, 10. avgusta 1995; Helge Glušič v *Sto slovenskih pripovednikov*, Ljubljana 1996, str. 172–173; Franceta Zadravca v *Slovenskem romanu 20. stoletja*, Murska Sobota 1997, str. 247. Ta dolga vrsta odmevov in časovno razdobje njihovega nastanka pričata o živosti romana avtorja, čigar življenje imamo že samo po sebi lahko za roman, poln doživetij in vsestranske duhovnokulturne dejavnosti, kakor nam kažejo strani časovne preglednice od 227 do 236.

Zorko Simčič je bil rojen leta 1921 v Mariboru. Njegov rod izvira iz Goriških Brd. Od aprila 1941 je živel kot štajerski begunec v Ljubljani in obiskoval učiteljišče. 1942 je bil interniran v Gonars. Po vrnitvi je maturiral in nato služboval na Pokrajinski upravi. Maja 1945 se je umaknil na Koroško, pozneje ponovno maturiral v Trstu in tam vpisal univerzitetni študij ekonomskih in sociooloških ved. Od 1948 je živel v Argentini in deloval v kulturnem življenju slovenske emigracije, zlasti kot sourednik *Meddobja*. Leta 1993 je prvič po petih desetletjih obiskal matično domovino ob podelitvi nagrade Prešernovega sklada za *Človeka na obeh straneh stene*, ki je ob dramah *Zgodaj dopolnjena mladost* in *Tako dolgi mesec avgust* veljal za njegovo osrednje delo. Ker pa se po vrnitvi v Slovenijo leta 1994 (z ženo in obema hčerkama, ki sta se šolali tu) ni odrekel literarnemu ustvarjanju, kulturnemu delovanju in objavljanju, utegne častni naziv odnesti katero izmed njegovih poznih, sodobnejših del.

Milene Šoukal, *Ptice na poletu*, Celjska Mohorjeva družba, 1999

Človek na obeh straneh stene je izšel še v ponatisu, a v broširani vezavi, leta 2003.

Ptice na poletu Milene Šoukal je četrta knjiga zbirke prav tako iz leta 1999. Obsega 176 strani. Gre za širok izbor iz poezije pesnice, rojene z dekliškim priimkom Dobršek leta 1922 v Brežicah. Od leta 1929 je živela v Ljubljani, kjer je obiskovala meščansko šolo in na Konzervatoriju študirala petje. Tercet sester Dobršek je nastopal na ljubljanskem radiu. Leta 1944 je maturirala na

učiteljišču. Maja 1945 so se z družino umaknili na Koroško, kjer je spoznala nekdanjega jugoslovanskega oficirja češkega rodu Jeroma Šoukala, se poročila, rodila prvega izmed štirih sinov in pozneje, v septembru leta 1950 z vojaškim letalom emigrirala v ZDA. Družina se je ustalila v Chicagu, kjer se je mož zaposlil v železarski industriji. Od 1956 je sodelovala s pesmimi v *Meddobju* (ki ga je takrat urejal Zorko Simčič), s članki pa v *Zbornikih Svobodne Slovenije*. Pisala je tudi meditativno prozo in besedila za pravljične spevoigre. Leta 1969 je izdala zbirko *Pesmi*, ki jih je natisnila Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu. Izbor je v naši knjigi po uvodni Desetnici razdeljen v dva dela. V prvem se pojavita Podedovano ime z devetimi in Odmevi z dvanajstimi pesmimi, v drugem pa Beseda z dvema pesmima, Ptice na poletu, Pot na goro tudi z dvema spevoma, Samota govori, Popotnik na tujem ozemlju, Prehojena pot in Človek s tremi spevi.

Obširno spremno študijo (strani 129 do 170), ki najprej oriše pesničino življenjsko pot, potem pa razčlenjuje in opredeljuje njen pesniški izraz in navaja mnenja mnogih njenih ocenjevalcev, je pripravila Helga Glušič. Podrobno kronološko preglednico (str. 171 do 173) njene življenjske poti pa, kakor v vseh knjigah zbirke, urednik France Pibernik.

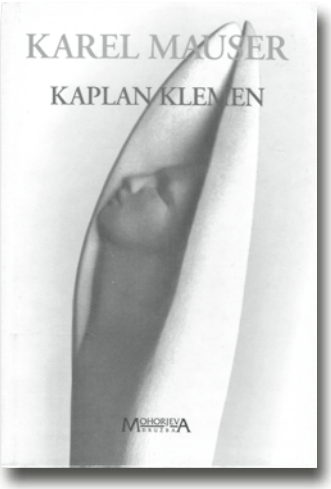
Peti Žerjav so *Izbrane pesmi* Franceta Papeža na 208 straneh. Pravzaprav na 176, kolikor jih zasedejo pesmi. Na strani 177, ki ni paginirana, je faksimile pesnikovega rokopisa, stran 178 je prazna, potem nastopi Spremna beseda, ki jo je znova prispevala Helga Glušič (od 179 do 195) in že ustaljena časovna preglednica (od 197 do 201). Kot vidimo, tudi strani kazala do konca knjige niso oštevilčene. Sicer pa potujemo skozi zbirko v treh etapah: I. Osnovno govorjenje: Stvari (osem pesmi); Ljudje (osem pesmi); Čas (devet pesmi). II. Dva svetova (67 pesmi). III. Pesmi in pesnitve: Srečanja, Za Balantiča, Hiša; Atlantski kresovi (sedem pesmi); Knjiga časa (tri pesmi); Atlantska Slovenija (21 pesmi); V zunanjih krogih mesta.

France Papež, *Izbrane pesmi*, Celjska Mohorjeva družba, 2001

France Papež je bil rojen leta 1924 v Kotu pri Semiču in je umrl v Buenos Airesu leta 1996. Po italijanski kapitulaciji leta 1943 je bil mobiliziran v partizansko vojsko, vendar je kmalu prestopil k domobrancem in se maja 1945 z njimi umaknil na Koroško. Sam nekje pravi: »Vse moje odločitve je vodila nujnost dogodkov, ki se jim nisem mogel ustavljati.« V begunskem taborišču je končal gimnazijo in se leta 1948 odselil v Argentino. Tam je ob knjigovodskem uradovanju študiral filozofijo na Katoliški univerzi in obiskoval likovno akademijo Slovenske kulturne akcije. Takoj je postal eden organizatorjev njenega delovanja. Najbolj se je uveljavil s svojim pesništvom v reviji *Meddobje*, ki jo je tudi urejal od leta 1970 do smrti. Prevajal je Eliotovo poezijo in izdal dve samostojni pesniški zbirki (*Osnovno govorjenje*, *Dva svetova*), prozno delo *Zapisi iz zdomstva* in dramo *Gozd*.

»France Papež je slovensko poezijo obogatil s filozofijo upanja in močne volje za neboleče sprejemanje tujega sveta ter s pogledom na lepoto južnoameriške pokrajine,« je zaključna misel spremne besede Helge Glušič.

Karel Mauser, *Kaplan Klemen*, Celjska Mohorjeva družba, 2001

Zbirka Žerjavi se konča s šesto knjigo (352 strani), romanom Karla Mauserja *Kaplan Klemen*. Pisatelj Karel Mauser (rojen na Bledu 1918 in umrl v Clevelandu, ZDA 1977) je z literarnim ustvarjanjem začel v Ljubljani, kjer je po odhodu iz semenišča delal kot korektor in pomožni urednik pri Slovenčevi knjižnici. Nadaljeval ga je v begunskih taboriščih, potem ko ga je povojna oblast izgnala iz domovine, v katero se ni nikoli več vrnil. Do osamosvojitve so bila vsa njegova dela na indeksu. V zamejstvu in zdomstvu je izdal več kot dvajset knjig pripovedne proze, povesti, črtic, novel in romanov, tako da s svojim pripovednim opusom spada med najpomembnejše slovenske zdomske književnike, kakor zapisuje v svoji spremni študiji urednik zbirke, profesor Pibernik. Čeprav je Mauserjevo najobsežnejše delo trilogija *Ljudje pod bičem*, ki je najprej izšla v Buenos Airesu v letih 1963–1966 in v kateri na svoj način izriše podobo medvojnih in povojnih krvavih dogodkov državljanske vojne v Sloveniji, pa šteje roman *Kaplan Klemen* za njegovo najbolj dovršeno pripovedno besedilo, kar potrjuje tudi dejstvo, da je doživel številne prevode v nemščino, španščino, portugalščino in francoščino ter v njih tudi ponatise.

Za ilustracijo navedimo, kako so prevod romana leta 1961 pospremili na pot med bralce pri založbi Luis de Carald v Barceloni:

> Človeško, moralno in literarno je *Kaplan Klemen* izreden roman. Redkokdaj je bralec tako zlahka prekoračil ograje, ki ga ločijo od pisatelja, da bi se potopil ves in popolnoma v dejanje, ki ga zajema od prve do zadnje strani. Potem, ko knjigo prebere, ga prav nič ne preseneča, da se je avtor uvrstil v prve vrste evropskih katoliških pisateljev in da njegovo ime stoji na pomembnem mestu poleg Grahama Greena, Francoisa Mauriaca in Georgesa Bernanosa.
>
> Kljub temu da je *Kaplan Klemen* knjiga o duhovniku, je daleč od tega, da bi bila dogmatizirajoča. Nasprotno, preseneča po svojem uporu, po svojem protikonformizmu. Prepričuje z odločno borbo človeka, ki se je pogumno spopadel, da bi razširil in uveljavil svoj pogled na pravičnost. /.../ Ko je bil Klemen posvečen za duhovnika, je njegova izredna dobrota, njegovo absolutno pomanjkanje slehernega egoizma, odbilo vse predsodke, ki jih imajo ljudje njegove fare proti talarju, tako, da jih celo prepriča o potrebi vere. Ti ubogi otroci z bledimi in upadlimi lici, ta ognjišča, kjer sta lakota in mraz spremenila njihove prebivalce v gnezda sovraštva in jeze, se končno odprejo luči upanja.

Profesor Pibernik pravi, da je za Žerjave imel v mislih še več avtorjev in naslovov, a so ugasnili zaradi premajhnega zanimanja zanje. Lahko pa rečemo, da predstavlja zbirka, kljub svojemu razmeroma majhnemu obsegu, za človeka, ki ga zanima literarna ustvarjalnost starejše generacije »čezoceanskih« Slovencev, kar reprezentativen izsek in prerez.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

POGOVOR

Janez Keber

Vsak priimek ima svojo posebno in poučno zgodbo

Pogovarjala se je dr. Cvetka Rezar

Slovenski jezikoslovec, imenoslovec, leksikolog, leksikograf, publicist in urednik Janez Keber je slovenski kulturni prostor vidno zaznamoval z izjemnim raziskovalnim delom o imenih (*Leksikon imen*, Celjska Mohorjeva družba 1988, 1996, 2001, 2008), priimkih (v pripravi na tisk pri Celjski Mohorjevi družbi) in frazemih (*Živali v pripodobah* I, II, Celjska Mohorjeva družba 1996, 1998; *Slovar slovenskih frazemov*, Založba ZRC 2011). Po diplomi na slavistiki Filozofske fakultete v Ljubljani je deloval na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Svoje raziskovanje je posvetil predvsem slovenskemu imenoslovju in frazeologiji, kot slovaropisec pa je sodeloval pri *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in pri slovarskem delu *Slovenskega pravopisa 2001* ter pri *Slovarčku jezikovnega izrazja*. V letih 1994–2008 je bil tudi urednik glasila Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU *Jezikoslovni zapiski*, prve čisto jezikoslovne znanstvene revije v Sloveniji.

Smo v pričakovanju izida *Leksikona priimkov*. Kako doživljate te trenutke, ko se počasi bližamo zaključku enega najobsežnejših del tega leta?
Po oddaji rokopisa v jeseni 2019 sem s Celjsko Mohorjevo družbo v letu 2020 pripravljal obsežen rokopis za objavo v knjigi in ta zdaj prehaja s prelomom v zaključno fazo. Ob tem me navdajajo dobri občutki, ko se bližam cilju svoje dolgoletne dejavnosti – raziskovanja izvora priimkov. Hkrati čutim veliko odgovornost, da čim bolje opravimo tudi zaključna dela, saj moji najbližji, prijatelji, kolegii pa tudi tudi najširša javnost knjigo o priimkih v Sloveniji že dolgo nestrpno pričakujejo. Pri tem bom izpolnil še eno pomembno poslanstvo Inštituta za slovenski jezik. *Slovar slovenskih priimkov* je bil namreč med prvimi štirimi projekti leta 1945 ustanovljenega Inštituta za slovenski jezik, ki bo zdaj po toliko letih končno realiziran.

Pri kateri publiki prepoznavate največ zanimanja za slovenske priimke? Je med slovenskim narodom doma dovolj želje za spoznavanje izvora naših priimkov? Zanimanje v veliki meri menda izražajo tudi izseljenci.
Veliko tega zanimanja poslušalcev in gledalcev vseh starosti se je pokazalo že sproti med oddajami in po oddajah na radiu in televiziji, v katerih sem pojasnjeval izvor priimkov. Enako je veljalo tudi za bralce mojih razlag priimkov v tiskanih medijih. Drugače pa sem res zasledil ogromno interesa med slovenskimi izseljenci, ko sem začel zanje razlagati priimke z objavljanjem v časopisu *Slovenija*.

Leksikografsko delo zahteva ogromno časa in človekovo veliko predanost. Skoraj nič pa ne vemo o vašem zasebnem življenju. Kaj vas je veselilo kot otroka, v kakšni družini ste odraščali in kdo vam danes stoji ob strani …?
V družini sem prvi od sedmih otrok – smo štirje bratje in tri sestre. Zadnja dva, brat in sestra, sta dvojčka. Oče Janez je bil zidar, ki je poleg službe zgradil več hiš – prvo med njimi kot plačilo za parcelo, na kateri smo potem zgradili tudi našo lastno. To je trajalo več let. Pri mojem delu mi danes stojita ob strani žena Milena, ki je računovodkinja, in hči Lea.

Kako pa se je v vašem življenju porajala in oblikovala strast do jezikoslovja, raziskovanja imen in priimkov?
Vso dobo šolanja sem veliko bral, tj. že od drugega razreda, a nikoli nisem bil

knjižni molj. Bral sem večinoma ponoči. Podnevi pa sem bil gibalno zelo aktiven – tako pri številnih domačih opravilih, na primer žaganju, sekanju drv, kot tudi pri osebno izbrani telesni dejavnosti po takratnih skromnih možnostih – tekih, skokih, nogometu, plezanju ipd., v skladu z rekom *Mens sana in corpore sano*. Vneta bralka leposlovja je v tem času postala tudi moja mama Amalija. Med gimnazijskimi predmeti so me zelo zanimali tuji jeziki, francoščina in nemščina, a tudi slovenščina. Dodatno sem se učil latinščine in italijanščine ter španščine in angleščine. Slovenski jezik sem skupaj z ruskim tudi vpisal kot študijski predmet na Filozofski fakulteti v Ljubljani, ker sem tako dobil štipendijo. Kot tretji slovanski jezik sem izbral poljščino. Zanimanje za etimologijo mi je vzbudil profesor Kasesnik na novomeški gimnaziji pri neobveznem pouku latinščine, ko nam je kot zanimivost občasno razložil izvor nekaterih latinskih besed. Po prvem letu ga je zamenjal profesor Primož Simoniti, ki pa nas je bolj navduševal za klasično glasbo, a je kasneje naredil sijajno akademsko kariero v klasični filologiji. S študijem na slavistiki se je moje zanimanje za etimologijo in z njim znanje povečevalo, zlasti po predavanjih profesorja Franceta Bezlaja, pionirja slovenske etimologije in imenoslovja. V zadnjih letih študija sem prejel Kidričevo štipendijo, ki so jo takrat dobili najboljši študenti. Leta 1970 sem po dvoletnem poučevanju na gostinski šoli v Novem mestu, s katerim sem odslužil štipendijo novomeške občine, postal asistent v Bezlajevi Etimološko-onomastični sekciji Inštituta za slovenski jezik. Leta 1974 je pod avtorstvom Franceta Bezlaja izšel *Začasni slovar slovenskih priimkov*. V njem ni razlag, ampak samo spisek priimkov od A do Ž z navedbo nekdanjih okrajev. Jaz sem takrat po vsej Ljubljani iskal papir za njegovo razmnoževanje in ga na koncu dobil v knjižnici SAZU, v kateri je bil takrat upravnik Primož Ramovš, sin znamenitega jezikoslovca Frana Ramovša.

***Slovar slovenskih priimkov** je bil namreč med prvimi štirimi projekti leta 1945 ustanovljenega Inštituta za slovenski jezik, ki bo zdaj po toliko letih končno realiziran.*

Zasledili smo dokument, ki priča, da ste se že leta 1997 s Celjsko Mohorjevo družbo dogovorili za pripravo leksikona priimkov. Kakšna je bila pot od prve ideje, zbiranja gradiva, raziskovanja primerov do izjemnega korpusa, zbranega v obsežni knjigi, ki bo izšla to pomlad?

Verjetno je šlo za pomoč Celjske Mohorjeve družbe pri pridobitvi statističnih podatkov o vseh priimkih za leto 1997 pri Statističnem uradu Republike Slovenije, podobno kot je posredovala za podatke o vseh imenih za leto 1996. Slednji so bili uporabljeni v drugi, dopolnjeni izdaji *Leksikona imen* leta 1996 in v celoti objavljeni v posebni dodatni knjižici. Statistični podatki o vseh priimkih v Sloveniji so bili ob *Začasnem slovarju slovenskih priimkov* temelj za izbor priimkovnih gesel, tj. nekakšen alfabetarij za knjigo o priimkih v Sloveniji. Ta je ob priimku, njegovih različicah in sorodnih priimkih vseboval statistična podatka iz let 1971 in 1997

Janez Keber, *Leksikon imen*, Celjska Mohorjeva družba, 2008

ter lokacije po nekdanjih okrajih iz *Začasnega slovarja slovenskih priimkov*. Statistični podatki o priimkih iz leta 1971 s frekvenco 10 in več so prvi celoviti podatki o priimkih v Sloveniji. Kot prilogo na koncu jih je objavil Primož Jakopin v svoji magistrski nalogi *Entropija priimkov in imen v Sloveniji*, Zagreb 1981. Priimke pa sem raziskoval in o njih objavljal že prej. Tako sem na primer v reviji *Slovenija, Quarterly magazine* (četrtletna revija v angleščini za slovenske izseljence, izdaja Slovenska izseljenska matica), v rubriki *The Origin of Slovene Surnames* (od 1992 do 2002) pojasnil izvor več sto priimkov, kasneje tudi v jutranji oddaji *Iz priimkovne delavnice prof. Janeza Kebra* na prvem programu Radia Slovenija (od leta 2004 do 2020 vsak teden ob sredah) in v časopisu *Dnevnik* v rubriki *Iz zakladnice priimkov*, ob petkih, od leta 2005 do konca januarja 2016 (580 prispevkov). Na Radiu Slovenija in v *Dnevniku* sem razlagal izvor najpogostejših priimkov, od najpogostejšega priimka *Novak* naprej. Po omenjenih javnih pojasnjevanjih izvora priimkov se je počasi izoblikoval sedanji koncept pojasnjevanja priimkov v Sloveniji, ki je uresničen v knjigi. Ta koncept sem začel po omenjenih raziskovanjih slovarsko udejanjati šele po zaključku svojega največjega službenega projekta *Slovar slovenskih frazemov* leta 2011.

Vsekakor mora imeti človek za pisanje knjig, za katere obstaja ogromen oziroma celo nepregleden nabor podatkov, veliko poguma in vztrajnosti, da se loti tako obsežnega korpusa in po preudarnem pristopu in izvedbi v njih predstavi čim več bistvenega.

Kakšno vlogo imajo priimki v vašem raziskovalnem delu? Ali se takšno delo sploh lahko kdaj zaključi? Za vami sta tudi dva izjemna raziskovalna projekta o slovenskih imenih in frazemih …

Vsekakor mora imeti človek za pisanje knjig, za katere obstaja ogromen oziroma celo nepregleden nabor podatkov, veliko poguma in vztrajnosti, da se loti tako obsežnega korpusa in po preudarnem pristopu in izvedbi v njih predstavi čim več bistvenega. Ob tem se je seveda treba sprijazniti, da je nemogoče vse razložiti, saj izven obdelave še vedno ostaja veliko gradiva. Ob slovenskih priimkih se namreč kaže, da je slovenščina jezik, ki ima izjemno bogato tvorbeno moč, da lahko na primer iz posameznih imen ali besed oblikuje veliko priimkovnih različic, saj ima zelo razvejano in razvito morfologijo.

Priimki kot tudi že pred njimi imena imajo pomembno vlogo pri mojem izvenslužbenem raziskovanju, ki je opazno pozitivno vplivalo tudi na službeno raziskovanje in delovanje. Slovaropisne službene izkušnje in rutina so delovale tvorno tudi v obratni smeri pri domačem ustvarjanju dela o priimkih, pri čemer je obsegovno primerljiv zlasti *Slovar slovenskih frazemov*. To je v precej številnem kolektivu Inštituta za slovenski jezik eno redkih individualnih del tako velikega obsega. Kljub temu je izven njega ostalo še veliko frazeološkega gradiva. Podobno velja za priimke v moji knjigi (od skupno približno 100.000) kot tudi za zemljepisna imena v Snojevi knjigi *Etimološki slovar zemljepisnih imen*. Če bi hoteli vse te priimke obdelati po konceptu v moji knjigi, bi za to potrebovali vsaj pet knjig.

V leksikon ste vključili več kot 18 tisoč različic priimkov, s čimer dokazujete izredno bogastvo

slovenskega imenoslovnega fonda. Prebirali jih bomo lahko na več kot tisoč straneh knjižne izdaje. Težko si predstavljamo, za koliko ur raziskovalnega dela gre, študija in pregledovanja gradiva, koliko vztrajnosti, discipline, odpovedovanja, koliko novih raziskovalnih namigov se je ob tem odpiralo …

Tudi sam zdaj težko ocenim, koliko vsega je bilo vloženo v to delo. Gnala me je samo neizmerna volja, želja, a tudi odgovornost, da končam še eno težko pričakovano pionirsko delo v slovenskem prostoru. Pri tem sem imel dobro šolo pri pisanju *Slovarja slovenskih frazemov*, *Leksikona imen* (štiri izdaje) in *Živali v prispodobah* I, II. Vsak priimek ima svojo posebno in poučno zgodbo, zato se pri njenem vsakokratnem iskanju in oblikovanju ni bilo mogoče nikoli dolgočasiti.

Kateri viri so vam bili pri tem raziskovalnem delu v največjo pomoč in pomembno izhodišče?

Spisek virov in literature ter njihovih krajšav je naveden v uvodnem delu knjige in je predolg, da bi ga tukaj izčrpno navajal. Za iskanje besednih izhodišč priimkov sem uporabljal vse starejše in sodobne razlagalne, dvojezične in etimološke slovarje slovenskega in drugih slovanskih jezikov, tuje imenoslovne priročnike, knjige o priimkih posameznih delov slovenskega ozemlja. Za izimenske priimke sem izhajal iz *Leksikona imen*, iz Merkújevih *Svetnikov v slovenskem imenoslovju* in drugih njegovih objav, zlasti iz dela *Priimki na zahodni meji* itd. Med zgodovinskimi viri bi omenil objave virov P. Blaznika ter Franceta, Milka in Dušana Kosa. Med tujimi avtorji sem upošteval dela o priimkih nemških avtorjev M. Gottschalda, H. Naumanna, W. Wenzela, poljskega avtorja K. Rymuta, hrvaškega P. Šimunovića, a tudi francoskih (A. Dauzat), angleških in ruskih itd. Osnovna statistična podatka za leti 1970 in 1997 sem že omenil, kasnejši vse do zaključnega leta 2020 so navedeni v knjigi glede na čas razlaganja posameznega priimka.

Gnala me je samo neizmerna volja, želja, a tudi odgovornost, da končam še eno težko pričakovano pionirsko delo v slovenskem prostoru.

Kateri dejavniki so vplivali na nastanek in oblikovanje priimkov?

Priimki nasploh so se začeli oblikovati ob dejstvu, da se je zlasti v mestih prebivalstvo toliko namnožilo, da imena in vzdevki niso bili več dovolj za identifikacijo toliko ljudi. Tako so iz poimenovanj različnih poklicev in iz vzdevkov nastajali priimki, za katere je bil glavni pogoj, da so bili dedni in so se prenašali na potomce. Pogoj dedovanja osebnega imena je bil zelo pomemben zlasti za višje sloje, ki so bili zelo previdni pri priznavanju naslednikov svojega premoženja, a tudi za oblasti, da so od dedičev lahko zahtevale poravnavo morebitnih dolgov umrlih.

Največje izhodišče za oblikovanje priimkov so bila osebna imena, nato pa vzdevki, poklici in krajevna imena. Slednja so bila najpomembnejši vir za nastanek izvirnih slovenskih priimkov, kar je prvotno tudi potrjevalo, od kod je nekdo prišel s takim priimkom. Priimki so nastajali tudi iz poimenovanj vladarskih funkcij, oblastnih poimenovanj, poimenovanj cerkvenih dostojanstvenikov itd.

Kdaj so začeli nastajati slovenski priimki in kakšno vlogo so pri tem imeli tuji vplivi?

Tako imenovana moda priimkov, ki je v severni Italiji nastala približno med 10. in 11. stoletjem, je kmalu prišla tudi do slovenskega ozemlja, in to prek Trsta v smeri proti Donaju ter najprej v mestih. Iz starih dokumentov, zlasti urbarjev, je razvidno, da so se posamezni priimki pri nas začeli pojavljati že od 13. stoletja naprej in da so bili v 15. in 16. že povsod precej uveljavljeni. Na to so razen prvotnega italijanskega vplivali tudi priseljenci iz preostalih sosednjih dežel, in to iz številnih migracij v različnih obdobjih naše zgodovine.

Ob proučevanju priimkov vam je kot jezikoslovcu dobro poznana tudi marsikatera zakonitost razvoja slovenskega jezika. Kako se je slovenski jezik razvijal ob slovenskih priimkih – in kako so se seveda priimki spreminjali ob razvoju jezika?

Osebna imena, tj. imena in priimki, so danes del ustroja slovenskega jezika. Priimki so pri nas večinsko nastajali približno v času, ko so naši protestantski pisci s Trubarjem na čelu postavljali temelje slovenskega knjižnega jezika. V poznejših stoletjih se je slovenski jezik precej spreminjal in preoblikoval, z njim pa tudi imena in priimki. Govorimo lahko o skupnem razvoju jezika in osebnih imen, pri čemer so prav priimki zaradi svoje temeljne značilnosti, dednosti, zadržali nekatere oblikovne značilnosti, ki niso vedno v skladu s knjižnim jezikom in ohranjajo arhaičnost. Pogosto to velja zlasti za priimke, sprejete iz tujih jezikov, pri katerih je možno opaziti različne stopnje slovenizacije pa vse do sprejetja v izvirni tuji obliki.

Vsak priimek ima svojo posebno in poučno zgodbo, zato se pri njenem vsakokratnem iskanju in oblikovanju ni bilo možno nikoli dolgočasiti.

Če primerjamo slovenska imena s slovenskimi priimki, je pri priimkih opaziti manj sprememb med preteklostjo in sodobnostjo, saj se priimki večinoma prenašajo, pa vendar smo tudi pri njih v sodobnosti priča njihovemu izumiranju, na drugi strani pa novim pojavitvam …

Korpus imen je zagotovo bolj podvržen spremembam, tudi glede nastajanja novih imen, medtem ko je pri priimkih zaradi dedovanja manj sprememb, čeprav obstaja tudi pri njih zakonska možnost spremembe, zamenjave. Spremembe v priimkih so tako večinoma odraz sprememb v jeziku. Izumiranje priimkov pa je primarno odvisno od njihove frekvence in od reproduktivnih sposobnostih njihovih nosilcev. Dejstvo, da je večina od približno 100.000 priimkov v Sloveniji unikatna, nas opozarja, da jih bo kmalu vsaj polovica izumrla, o prilivu novih pa nimamo nobenih trdnih, zanesljivih podatkov niti zagotovil.

Kako pa gledate na razvoj slovenskega jezika v sodobnosti? Smo v velikem pričakovanju novega pravopisa …

Posebna zanimivost jezika se mi zdi njegova živost in v jezikovni sistem zagotovo spada tudi slovensko imenoslovje, ki je odraz te jezikovne živosti, tako oblikovne kot tudi tvorbene.

Po intenzivnem več kot dvajsetletnem raziskovanju v zadnjih dveh pionirskih jezikoslovnih projektih – *Slovar slovenskih frazemov* in *Priimki v Sloveniji* zdaj morda nisem najbolj kvalificiran za odgovor na to vprašanje. Sem pa prav s svojim celotnim javnim delovanjem (radio,

televizija, tiskani mediji) in pionirskimi knjigami brez dvoma prispeval k njegovemu razvoju. Glede novega pravopisa bi kot eden od sedmih slovaropiscev prejšnjega z letnico 2001 želel avtorjem novega boljše pogoje, timsko usklajenost in boljše vodenje ter da bi ga dokončali prej kot mi. O velikem pričakovanju pa bi lahko rekel, da se, če se nekoliko pošalim, počutim tako, kot sem se nekoč davno, ko sem prebral Dickensov roman *Veliko pričakovanje* – da ne smemo pričakovati preveč. Po mojih jezikoslovnih izkušnjah je pravopis pomemben za zunanjo plat, podobo jezikovne kulture, tako kot prava obleka za vsako od različnih življenjskih situacij (kultura oblačenja in sploh vedenja se je v zadnjih desetletjih zelo zbanalizirala, na kratko: poslabšala), a pravo globino ustroja in predstavnosti jezika lahko odkrijemo le z raziskovanjem njegove morfologije, etimologije in frazeologije.

Največje izhodišče za oblikovanje priimkov so bila osebna imena, nato pa vzdevki, poklici in krajevna imena.

Katerim raziskovalnim področjem ste se še posvečali?

Po desetletnem delu v Etimološko-onomastični sekciji, v kateri sem leta 1976 dočakal tudi izdajo prvega dela Bezlajevega *Etimološkega slovarja slovenskega jezika* (A–J), sem naslednjih 29 let delal v Slovarski sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. V tem času sem kot soavtor sodeloval pri izdelavi 4. in 5. knjige *Slovarja slovenskega knjižnega jezika 1985 in 1991*, pri *Besedišču slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki 1998*, pri slovarskem delu *Slovenskega pravopisa 2001* ter kot samostojni avtor *Slovarja slovenskih frazemov 2011*, ko sem bil že v pokoju (od leta 2009).

Po prihodu v leksikološko sekcijo sem začel v izvenslužbenem času javno jezikovno delovati na Radiu Slovenija. Tako sem od 1. februarja 1984 do 31. januarja 1985 razlagal imena po vrsti, kot si sledijo v koledarju. V letu 1985 sem pripravil še 40 nedeljskih oddaj, v katerih sem obravnaval celovite imenoslovne teme z naslovi: *Izbiranje in dajanje imen*, *Osebna imena v številkah*, *O pomenu osebnih imen*, *Krajšanje osebnih imen*, *Glasovna podoba osebnih imen*, *O ženskih osebnih imenih*, *Osebna imena v času in prostoru*, *Slovenska imena v besedju in frazeologiji*, *v pregovorih*, *ljudski pesmi in književnosti*, *Leksika in frazeologija iz osebnih imen*, *Slovenska imena mesecev iz imen svetnikov*. Istočasno z raziskovanjem in javnim obravnavanjem teh tem sem začel pisati knjigo o imenih. Ta je kot prva slovenska knjiga o imenih izšla leta 1988 pri Celjski Mohorjevi družbi z naslovom *Leksikon imen*. Leta 1996 je izšel precej dopolnjen *Leksikon imen*, potem pa še leta 2001 in 2008. Omenjene imenoslovne teme so bile vključene v uvodni del prvih treh izdaj in so prvi začetek kompleksnega raziskovanja rojstnih imen v Sloveniji. Kasneje sem posebej objavil tudi razpravo *O strukturi rojstnih imen v Sloveniji* (Jezikoslovni zapiski 7, 2002, 1–2, 21–111).

Po radijskih oddajah je nastalo tudi moje naslednje pionirsko delo *Živali v prispodobah* I, II 1996, 1998. Prvi zametki tega dela so nastajali na ljubljanskem radiu v letih 1986 in 1987 v 90 tedenskih radijskih oddajah s skupnim naslovom *Razmišljanja o besedah*. Te oddaje sem pripravljal predvsem v želji, da širši javnosti neposredno predstavim raziskovalno in praktično stran zahtevnega, a zelo zanimivega dela slovaropiscev in raziskovalcev besed. Za predmet obravnave sem izbral živalska

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

poimenovanja, ki imajo bogato metaforiko in frazeologijo. Posamezne živalske zgodbe sem objavil tudi v strokovnih in znanstvenih revijah ter v *Koledarju Mohorjeve družbe* in *Družinski pratiki*, prav tako razlage znanih frazemov. V slednji so ti frazemi imeli tudi skupni naslov *Tudi tako se lahko reče*. Na Valu 202 sem v letih 1995–2000 v rubriki *Kdo ve* (urednik Aleš Smrekar) pojasnil okrog 150 frazemov in drugih izrazov, v tedniku 7 *D* pa v letih 2002–2005 v rubriki *Zakaj tako* okrog 100 izvorno zanimivejših frazemov.

Katero od teh raziskovalnih področij pa vam je bilo posebej drago?
Zagotovo me je posebej zaznamovalo raziskovanje imen, s čimer sem začel svoje javno raziskovalno delo in s čimer sem tudi prodrl v slovensko javnost. Sicer pa sem se z največjim navdihom posvetil raziskovanju živalskih poimenovanj za knjigo *Živali v prispodobah* I, II. Ta je bila skupaj s številnimi drugimi frazeološkimi objavami tudi najprepričljivejša referenca za izdelavo *Slovarja slovenskih frazemov*. Temeljni vir za vse te raziskave in objave sta bila Gradivo za Slovar slovenskega knjižnega jezika in besedilni korpus *Nova beseda* na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ste torej sodelovali pri mnogih slovarskih delih. Kako vrednotite delo na ZRC SAZU-ju v svojem času in kako danes?
Tako oceno je za obdobje 39 let dela skoraj nemogoče objektivno podati brez daljšega razmisleka. Po približno polovici tega časa smo namreč zaživeli v samostojni Sloveniji, kar je prineslo precej sprememb. Dandanes imam nekaj informacij večinoma samo o delu na Inštitutu za slovenski jezik, tj. predvsem o objavah in tekočih projektih. Kot vsa znanstvena sfera v Sloveniji imajo težave s financiranjem osnovne dejavnosti, kar ni preveč spodbudno za morebitne nove kadre, ki bi želeli raziskovati slovenski jezik.

Priimki so lahko odraz tudi kulture nekega časa … Kakšen pa je vaš pogled na slovensko kulturo danes?
Osebna imena so kot osnovna identifikacijska sredstva neločljivi, nepogrešljivi del biti vsakega naroda, torej tudi njegove kulture. Z njihovim raziskovanjem, razlaganjem in premišljeno rabo lahko tvorno prispevamo k prepoznavnosti, kakovosti in ohranjanju narodove kulture.

Na katero raziskovalno polje vas vleče zdaj, ko boste nekako zaključili to izjemno delo?
O tem zdaj še ne utegnem resno razmišljati, a tém za nadaljnje raziskovanje in pisanje mi ne manjka, saj je to nepogrešljivi del mojega življenja. Po krajšem premoru bom gotovo začel spet raziskovati in pisati, morda tudi kaj bolj poljudnega.

Iztok Ilich

Fran Saleški Finžgar kot urednik

V slovenski kulturni zgodovini je Fran Saleški Finžgar zapustil zelo globoko sled. S povestjo davnih dedov Pod svobodnim soncem *ter s številnimi povestmi črticami in odrskimi deli se je uvrstil med najpriljubljenejše slovenske mojstre peresa. Na vrhuncu svojih moči je dobrih trideset let posvetil tudi uredniškemu delu in skrbi za obstanek prve slovenske založbe v časih najtežjih preizkušenj. Znal je spodbujati in svetovati, kadar ni šlo drugače, je kar sam postoril manjkajoče. Velik del teh prispevkov je ostal brez njegovega podpisa.*

V napetem ozračju priprav na koroški plebiscit je general Maister, ki je z vojsko že moral zapustiti Celovec, vodstvu Mohorjeve priporočil, da se z vsem, kar lahko vzame s seboj, umakne čez mejo. Junija 1919 so na Prevaljah še mnogi verjeli, da le začasno, do zmage na plebiscitu. Leta 1927 se je Mohorjeva s Prevalj preselila v Celje, za hišo v Celovcu pa je ta začasnost trajala še dobrih 30 let.

Finžgar se je povezal z Mohorjevo že leta 1900, z objavo povesti *Stara in nova hiša* v koledarju. Sodelovanje v naslednjih letih je preraslo v trajno zvezo, ko je 1. septembra 1922 po dolgem omahovanju prevzel uredništvo častitljive založbe, ki je – štiri leta po tem, ko je z 90.512 »udi«, člani, dosegla vrhunec – na Prevaljah le še životarila. Po pogovorih z Izidorjem Cankarjem se je vdal, češ: »Priženil se ne bom na Mohorjevo. Če ne pojde, lahko vsak čas izprežem.«

Ni izpregel, je pa pozneje v knjigi *Leta mojega popotovanja* priznal: »Danes se čudim, da nisem takoj obupal. Sedel sem za prazno uredniško mizo.« Namesto vsaj štirih rokopisov, ki bi jih potreboval, je imel v rokah le enega. Kljub temu se je zagrizel v delo in koledar s spremljevalnimi knjigami za leto 1923 je izšel ob času. Naslednje leto je bilo natisnjenih že enajst publikacij!

Finžgar Mohorjeve ni le rešil zelo verjetnega zatona in konca, temveč je v 20. in posebno v 30. letih tudi razširil in moderniziral njen program. Pritegnil je skoraj vse tedanje vidne katoliške pisatelje, znanstvenike in umetnike. Znova ali na novo je pridobil Franceta Bevka, Frana Detelo, Ivana Preglja, Franca Ksaverja Meška, Frana Milčinskega, Bogomirja Magajno, Janka Glazerja, ob njih še prevajalca Antona Sovreta, organizatorja Janka Modra, arhitekta Jožeta Plečnika in zakonca Vurnik, slikarja Slavka Pengova in Maksima Gasparija, umetnostna zgodovinarja Izidorja Cankarja in Franceta Steleta ter mnoge druge.

Spominska plošča na vili ob Gradaščici nasproti trnovske cerkve, kjer je Finžgar preživel zadnjo tretjino življenja; foto: Iztok Ilich.

Finžgarjevo *Makalonco* je oblikoval in opremil Jože Plečnik.

Z njihovo pomočjo je program obogatil z novimi zbirkami. Zasnoval je Mohorjevo knjižnico, ki je z zahtevnejšim izvirnim in prevodnim leposlovjem, kot je izhajalo v Slovenskih večernicah, dosegla več kot 120 naslovov. Med njimi Kotnikove *Koroške narodne pripovedke* in *Sokratov zagovor*, prevode Jacka Londona, Charlesa Dickensa itn. V zbirki Cvetje iz domačih in tujih logov, ki jo je urejal Jakob Šolar, je izšlo še 20 naslovov. Po vrhu je Mohorjeva v Finžgarjevem času skoraj vsako leto izdala vsaj po eno poljudno zgodovinsko, jezikoslovno ali naravoslovno poučno knjigo, v ugledni Znanstveni knjižnici pa so izhajala vrhunska strokovna dela. Na primer *Država* Leona Pitamica, *Knjiga o Bogu* Franceta Vebra, *Rimsko pravo* Viktorja Korošca in Gregorja Kreka ter *Knjižnice in knjižničarsko delo* Avgusta Pirjevca.

Ta čas je Finžgar poleg Mohorjeve založbe vodil tudi književno zadrugo Nova založba, za katero je France Koblar urejal Cankarjeve – in tudi njegove izbrane spise. Prav tako je urejal sprva goriški ilustrirani družinski mesečnik *Mladika*, ki ga sam Bevk ni mogel ubraniti pred pritiski fašističnih oblasti.

Finžgar je Mohorjevo ohranjal pri življenju tudi med drugo svetovno vojno, v težavnih razmerah, ki so jih meje med okupacijskimi območji še oteževale: Ljubljana je bila sprva pod Italijani, Celje ves čas pod Nemci, z Goriško družbo do italijanske kapitulacije skoraj ni bilo stikov. Poskrbel je, da sta vsako vojno leto v Celju izšli poleg koledarja vsaj še dve knjigi.

Vse to je zmogel, ker je bil po naravi nadvse deloven, vztrajen, tudi trmoglav in kljubovalen. S svojo načelnostjo in pokončnostjo se ni pustil vpreči v politični voz ne enega ne drugega tabora; popustil ni niti ob odkritih grožnjah, da ga bodo internirali. V veži je imel pri vratih pripravljen kovček z najnujnejšim, če bi ponoči prišli ponj. Pa niso, njegova moralna avtoriteta v očeh enih in drugih je bila prevelika, da bi se ga lotili s silo.

V povojnem ideološkem prevratu je usoda založbe znova obvisela na nitki, saj so nekateri najbolj »pravoverni kadri« že predlagali »kurz za likvidacijo«. Da mora Mohorjeva, ki je Slovence učila brati, ostati, so se poleg Prežihovega Voranca in Janka Brejca zavzeli še nekateri kulturniki. Toda k njenemu preživetju je poleg bogate tradicije, ki je ni bilo mogoče spregledati, veliko, če ne največ prispeval prav Finžgarjev pisateljski in kulturniški ugled med Slovenci.

Fran Saleški Finžgar je Mohorjevo dvignil z ravni ljudske založbe med najuglednejše slovenske založniške hiše. Formalno je ostal njen urednik do leta 1934, dejansko pa je imel kot tajnik in odbornik, z zvestim pomočnikom Jankom Modrom ob strani, veliko besede pri programu še vse do leta 1951. Takrat, čeprav skoraj oglušel od eksplozije bombe, je še tridesetič – in poslednjič – uredil publikacije Mohorjeve za naslednje leto. S svojim ugledom in moralno avtoriteto je nato kot angel varuh še naprej bdel nad založbo in dočakal, da je postopoma zaplula v mirnejše vode.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Baročni slikar Anton Cebej
(1722 – po 1774)

Za Ljubljano radi uporabljamo pridevniške oblike, da je »bela«, »Plečnikova« pa tudi »baročna« Ljubljana. Močan pečat ji je s prepoznavno konfiguracijo grajskega hriba in reke Ljubljanice vtisnil dinamično ustvarjalni čas baročnega 18. stoletja. Še srednjeveški potek ulic so baročno oblikovale palače, cerkvena pročelja in slikovito oblikovani zvoniki. Imenitnejšemu videzu mesta ob vodi sta prispevala še žuboreča vira pitne vode Robbov in Neptunov vodnjak na Mestnem oziroma na Starem trgu. Prepričljiv razcvet baroka pa se razkriva šele v cerkvenih notranjščinah, kjer slikarstvo in kiparstvo v ubranih akordih zadonita v vseh registrih umetniških veščin.

Podobo deželnega mesta so stkali tokovi južnega in celinskega likovnega naglasa in na tem stičišču se je v 18. stoletju izoblikovalo slikarstvo s svojskim naglasom, ki ga lahko opredelimo kot ljubljansko baročno slikarstvo. Temu je največ prispevala »klasična« četverica ljubljanskih slikarjev Valentin Metzinger, Franc Jelovšek in Fortunat Bergant, in mednje neločljivo spada tudi Anton Cebej. Čeprav vsi prišleki od drugod, so v Ljubljani s pomočniki in epigoni ustvarili prepoznaven likovni izraz. V Loreni rojen Valentin Metzinger je deloval v Ljubljani od okoli leta 1727 in do smrti v marcu 1759 ter velja za osrednjo osebnost v mestu živečih slikarjev. Bil je izključno slikar v olju in v razponu dobrih trideset let je ustvaril obsežen opus večinoma oltarnih slik. Ob takšni dejavnosti je gotovo imel pomočnike, kar se razkriva v ne povsem enotnem slikarskem izrazu na njegovih platnih in po načinu slikanja so dela Antona Cebeja tako blizu Metzingerjevemu slogu, da ga lahko uvrstimo v ta krog mojstrovih pomočnikov.

Anton Cebej se je rodil 23. maja 1722 v Šturjah (danes del Ajdovščine, ki je bil takrat zaradi potoka Hublja upravno na kranjski strani) v družini očeta Matije in matere Marine. Prvorojenemu Antonu so se postopoma pridružile še štiri sestre in dva brata. Ta zapis v krstni knjigi šturske župnije je tudi edini znan vir v matrikah, saj ne vemo ničesar o njegovem zasebnem življenju, kot tudi ne, kje in kdaj je umrl. Celo današnja izgovorjava Cebej glede na slikarjev čas ni pravilna, kajti vselej se je podpisoval Zebey, kar pa se je takrat na Vipavskem slišalo na Čebej. Zato lahko korake slikarjevega življenja spremljamo na njegovih datiranih slikah ali v računskih zapisih.

Po sedanjem vedenju je samostojno nastopil šele pri osemindvajsetih letih, kar je razmeroma pozno, če seveda upoštevamo njegovo prvo podpisano in datirano oltarno sliko Povišanje sv. Križa v Vinici (1750). Ob tej preslikani podobi nas nekateri detajli opozarjajo, da bi se Cebej lahko izučil nekje na Goriškem. Njegovo pojavljanje v petdesetih letih na Kranjskem napeljuje na misel, da je vsaj po viniški sliki živel na območju Ljubljane. Leta 1752 so

Marijina zaroka, 1773, župnijska cerkev sv. Marjete, Planina pri Rakeku; foto: Janko Dermastja, Narodna galerija

ga zaposlili kamniški frančiškani in leto zatem je poslikal strop letne obednice pri bosonogih avguštincih, ki so imeli samostan na križišču Ajdovščine v Ljubljani (nekdanji samostan s cerkvijo je bil porušen po potresu leta 1895). Tudi povabilo ljubljanskega plemiča barona Raigersfelda leta 1756 je zgovorno za njegovo bivanje v Ljubljani. Takrat je najbrž že delal pri Metzingerju. Povezanost s to delavnico kaže na to, da je Cebej po mojstrovi smrti (marca 1759) prevzemal dela z delavnico povezanih naročnikov. V tem letu je Cebej na oltarni sliki v jezuitski cerkvi v Kutjevu v Slavoniji k svojemu podpisu dodal »*Lab: 1759*«, torej naslikana v Ljubljani, in že naslednje leto mu je ljubljanski magistrat naročil oljno podobo Mestne svetovalnice, ki je bila glede na izplačilo 16. goldinarjev lahko večjega formata ali pa je zadovoljila pričakovanja naročnika. Istega leta mu je magistrat naročil še poslikavo gledališke dvorane na Rotovžu, za kar je prejel 50 gld. Leta 1767 je končal obsežno fresko na stropu semeniške obednice v Ljubljani in sočasno poslikavo tamkajšnje kapele, kar so zgovorni primeri zmogljivosti čopiča mojstrovega naslednika. Vse te poslikave so sicer propadle, a so dokaz, da je bil Cebej vešč tudi v fresko tehniki. Povsem pa je ohranjena poslikava kapele sv. Jožefa v nekdanji kartuziji Bistra, freske v cerkvi sv. Petra v vipavskih Dobravljah (1768) in poslikava oboka kapele sv. Frančiška Asiškega v smledniški graščini (ok. 1773). Njegove slike so tudi v cerkvah na Štajerskem (Letuš pri Braslovčah in Sladka Gora, obe 1761) in po redovnih zvezah še v »tujini«; v omenjenem Kutjevu, Zagrebu in v Castellu pri Porpettu na Furlanskem. Njegov poklicni status v Ljubljani razkriva dogodek iz leta 1764, ko so se slikarji ljubljanskega ceha pritožili na deželno glavarstvo zaradi konkurence nevčlanjenih slikarjev, a izvzeta sta bila le Fortunat Bergant in Cebej, ker sta se že izkazala.

Med najboljša Cebejeva dela spadajo tista, ki jih nekdanji restavratorski posegi niso trajno zaznamovali, na primer oltarni sliki sv. Antona in sv. Lenarta (obe iz leta 1761) v Moravčah. Na slikah pa, ki jim je zob časa prizanesel, se razkriva Cebejev umetnostni profil. Med ljubljanskimi oziroma kar med kranjskimi slikarji je Cebejevo slikarstvo po značaju najbolj rokokojsko in tudi najbliže beneški oblikovni in barvni kulturi do te mere, da je moral osebno poznati dela širokega spektra na Beneškem in Furlanskem. Iz tega vplivnega območja je povzemal pri *Marijini zaroki* v Planini pri Rakeku (1773), ki so jo pripisovali celo Giambattistu Tiepolu ter spada v ožji izbor našega baroka. Citati po Tiepolu so sestavljeni tudi na sliki *Smrt sv. Jožefa* (cerkev na Dolcu v Zagrebu, 1773). V cerkvi sv. Petra v Dobravljah na Vipavskem iz leta 1768 se odražajo spomini na Tiepolove freske stolnice v Vidmu (Udine), pri *Marijinem vnebovzetju* (1769,

uničena 1944) iz Kopanja pa gotovo niso izostali spomini na Tiepolovo sijajno stropno fresko *Assunta* ob videmski stolnici ležečem oratoriju Madonna della Purità. Med slikarjevimi stilnimi presežki velja opozoriti še na slike v Narodni galeriji: par *Sv. Leopold* in *Sv. Florijan*, *Sv. Urh* in bandero *Sv. Rešnje krvi* / *Sv. Rešnje telo*, na katerih slikar dokumentira odlično znanje pri slikanju figuralike in rokokojsko pretanjene svetle barvne palete. V primerjavi z Metzingerjevim slikarstvom je Cebej barvno svetlejši in v igri luči drznejši. Cebejeva zrela dela odlikujejo igrive kombinacije oblik in barv brez dramatičnih scen. Ponekod so pastelne nežnosti, drugod pa z ostrimi prameni žarke svetlobe razgiba gracilne figure v blaženi zamaknjenosti. V tem izrazu so ta dela najbolj rokokojsko doživeta, seveda lahko govorimo le na polju sakralnega slikarstva, kajti njegovih domnevnih portretov ne poznamo. Na nekaterih poznih slikah – *Sv. Magdalena spokornica* (1770) v Zagrebu, *Ana uči Marijo brati* na Razgurih pri Štjaku (1772) ali *Sv. Bruno* s Planine nad Ajdovščino, *Sv. Družina* v Žužemberku (1774, uničena 1944) in *Smrt sv. Jožefa* v Ajdovščini (1774) – se s pretanjeno in umirjeno barvno paleto njegove figure in prizorišča lapidarno kristalizirajo. Število oseb se omeji na vsebinske nosilce motiva, liki so modelirani s širokimi zalomi draperij, s čimer se že odslikavajo stilna razpoloženja poznobaročnega klasicizma.

Smrt sv. Jožefa, 1774, župnijska cerkev svetega Janeza Krstnika, Ajdovščina; foto: Janko Dermastja, Narodna galerija

Cebej je bil mojster oljne in fresko tehnike in s slednjo je sklenil smer v iluzionističnem slikarstvu, ki jo je na Kranjskem na začetku stoletja vpeljal Giulio Quaglio s poslikavo ljubljanske stolnice in sosednje Semeniške knjižnice. Kajti Cebej se je okoli leta 1773 pri poslikavi graščinske kapele v Smledniku zgledoval pri petdeset let starejši kompoziciji oboka Semeniške knjižnice in delo suvereno izvršil.

Stroka mu je že zdavnaj priznala vidni delež v ljubljanskem baročnem slikarstvu kot tudi širše, a ob tem nas vznemirjajo vprašanja o njegovih morebitnih pomočnikih oziroma naslednikih, kajti že pri freskah mu je prišla prav pomočniška roka. Pri ugotavljanju povezav so tudi ob tem vprašanju v pomoč le stilne analize, kar nas privede do Janeza Potočnika (1749–1834). Njegove prve znane freske v Tunjicah (1775) in zatem še oljne slike ga predstavljajo kot najboljšega posnemovalca Jelovšek-Metzinger-Cebejevega sloga. Glede na leto rojstva si je to znanje lahko pridobil le pri Cebeju. Med zgovorne primere spada oltarna sliko sv. Lenarta v vrhniški istoimeni cerkvi (1793), ki bi jo lahko podpisal tudi Cebej. Potem Potočnikove slike na Slinovcah nad Kostanjevico (kmalu po 1778), *Sv. Urh* v župnišču Preserje pod Krimom ali *Sv. Anton* na Vranskem, *Marijino kronanje* v Vojni vasi pri Metliki itd., kar velja za večino Potočnikovih del zadnje četrtine 18. stoletja. Z njim pa je s počasno likovno degradacijo izraz ljubljanskega baročnega slikarstva izzvenel šele globoko v 19. stoletju.

Dr. Nina Novak Kerbler

Koronski besednjak in njegove posebnosti

Leto 2020 je močno zaznamovala nova koronavirusna bolezen covid-19. *Vpliv te na naša življenja in vsakdan se kaže tudi v jeziku, kjer se to poimenovanje in izpeljana iz njega pogosto uporabljajo. Zato se bomo tokrat posvetili prav jezikovnim vprašanjem, ki so povezana z rabo poimenovanja »nove« bolezni in izrazi, izpeljanimi iz tega. Pogledali bomo, ali se izraz zapisuje z malo/veliko začetnico, skupaj/narazen, njegovo izgovarjavo in sklanjanje ter se poučili o rabi izrazov* koronski *in* korona.

Zapis z veliko ali malo začetnico: *Koronavirus* ali *koronavirus*?

Izraz *koronavirus* označuje virus iz družine z latinskim imenom *Coronaviridae*. Gre za samostalnik moškega spola, ki ga kot vsa druga poimenovanja bolezni (*angina*, *bronhitis*, *gripa* ipd.) v slovenščini pišemo z malo začetnico. V strokovni rabi, npr. v *Slovenskem medicinskem slovarju* (2012–2020), se uporablja tudi nepodomačena oblika *coronavirus*, vendar se v javni rabi priporoča uporaba podomačenega izraza *koronavirus*.

PRAVILNO	NAPAČNO
koronavirus	Koronavirus

COVID-19, *Covid-19* ali *covid-19*?

Za koronavirusno bolezen 2019 se uporablja kratica *COVID-19* (angl. ***co****rona****vi****rus* ***d****isease 2019*), ki jo zapisujemo z malimi ali velikimi črkami, torej *covid-19* ali *COVID-19*. Kot vsa druga poimenovanja bolezni (angina, bronhitis, gripa ipd.) pišemo v slovenščini z malo začetnico tudi *covid-19*. Čeprav kratica izvira iz angleščine, črko *c* izgovarjamo kot *k*.

PRAVILNO	NAPAČNO
covid-19 COVID-19	Covid-19

Zapis skupaj ali narazen: *koronavirus* ali *korona virus*?

Pravila o zapisovanju podrednih zloženk, kot je *koronavirus*, torej ali jih pišemo skupaj ali narazen, se v normativnih priročnikih razlikujejo in so velikokrat celo protislovna. V nekaterih normativnih priročnikih se zagovarja samo pristop zapisovanja skupaj, v drugih sta dovoljena zapisa skupaj in narazen, v tretjih je z rabo utemeljen kot najustreznejši zapis narazen. Tudi v *Jezikovni svetovalnici* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU Helena Dobovoljc in Peter Weiss marca 2020 v prispevku *Kako pisati in sklanjati izraze »koronavirus« in bolezen »covid-19« ali »koronavirusna bolezen 2019«* opredeljujeta kot pravilen samo zapis *koronavirus* ter kot primere naštevata tudi novotvorjenke *koronapozdrav*, *koronačas* in *koronabedak*, medtem ko ista avtorja aprila 2020 v prispevku *Zapis »koronavirusa« oz. »korona virusa« skupaj ali narazen in pomen*

samostalnika »korona« navajata, da sta mogoči obe možnosti zapisa, torej skupaj in narazen, kar pomeni, da sta pravilna zapisa *koronavirus* in *korona virus* ter glede na to tudi zapisi *koronapozdrav/korona pozdrav*, *koronačas/korona čas*, *koronabedak/korona bedak* ipd.

PRAVILNO	PRAVILNO
koronavirus	korona virus
koronapozdrav	korona pozdrav
koronačas	korona čas
koronabedak	korona bedak
koronanorija	korona norija

Za zdaj je torej glede na jezikovna določila za obravnavane izraze pravilen tako zapis skupaj kot narazen, zato se lahko sami odločimo, kako jih bomo zapisovali. Vendar pa je treba izbrano različico uporabljati dosledno – torej v vsem besedilu dosledno rabimo ali *koronavirus* ali *korona virus*.

Glede na navedeno velja enako tudi za druga podobna poimenovanja, kot so *alfakoronavirus*, *betakoronavirus*, *gamakoronavirus* ipd., ki označujejo različne rodove koronavirusov.

PRAVILNO	PRAVILNO
koronavirus	korona virus
alfakoronavirus	alfa koronavirus
	alfa korona virus

Po analogiji se isto pravilo uporablja tudi za zloženke, kot so *adenovirus*, *rotavirus*, *retrovirus*, *enterovirus* ipd.

PRAVILNO	PRAVILNO
adenovirus	adeno virus
rotavirus	rota virus
retrovirus	retro virus
enterovirus	entero virus

Izgovor: *korónavírus* ali *koronavírus*?

Kot smo videli, lahko besedo *koronavirus* zapisujemo na različna načina (skupaj ali narazen), izgovarjamo pa jo z dvema naglasoma: *korónavírus*. Izgovor s samo enim naglasom (*koronavírus*) je napačen.

PRAVILNO	NAPAČNO
korónavírus	koronavírus

Sklanjanje izrazov *koronavirus/korona virus* in *covid-19*

Izraz *koronavirus/korona virus* glede na izbrano različico zapisa sklanjamo tako:

1. koronavirus	1. korona virus
2. koronavirusa	2. korona virusa
3. koronavirusu	3. korona virusu
4. koronavirus	4. korona virus
5. o koronavirusu	5. o korona virusu
6. s koronavirusom	6. s korona virusom

Kratica *covid-19* se sklanja tako:

1. covid-19
2. covida-19
3. covidu-19
4. covid-19
5. o covidu-19
6. s covidom-19

Pridevnik *koronski*

Pridevnik *koronski* je v *Sprotnem slovarju slovenskega jezika* razložen kot tak, »ki je v zvezi s koronavirusi, zlasti zelo nalezljivim SARS-CoV-2, ali z gospodarskimi, družbenimi, zdravstvenimi posledicami epidemije bolezni, ki jo povzroča ta virus«. Pridevnik se uporablja kot sopomenka nesklonljivega pridevnika *korona* (npr. v besedni zvezi *korona virus*) ali namesto prvega dela odredne zloženke (*koronavirus*). Pridevnik *koronski* lahko nastopa v prilastkovni rabi (*koronske obveznice*) ali kot samostojni pridevnik. Po mnenju jezikoslovcev iz *Jezikovne svetovalnice* naj bi pridevnik *koronski* v nekaterih zvezah za zdaj deloval še prisiljeno (npr. *koronavirus/korona virus*, ne pa tudi *koronski virus* ipd.), vendar pa se je hitro uveljavil v zvezah *koronska kriza*, *protikoronski paket*, *megakoronski zakon*, *nekoronska nedelja* ipd., kar pomeni, da se pogostnost njegove rabe povečuje. Navedeno potrjujejo tudi primeri s spleta:

* Klub slovenskih podjetnikov je izpostavil navdihujoče podjetniške zgodbe v *koronski* krizi.
* Kam na *protikoronsko* cepljenje: v igri so bolnišnice, cepilni centri in mobilne ekipe.
* Če to odštejemo, dobimo tudi na *koronsko* nedeljo, 3. maja, ko so bile trgovine izjemoma odprte, običajno *nekoronsko* porabo /…/

Samostalnik *korona*

Izraz *koronavirus* pogosto nadomešča skrajšana različica *korona*. Ta samostalnik je prevzel pomen celotne zloženke *koronavirus* oziroma zveze *korona virus*, kar je razvidno tudi iz primerov s spleta:

* V času *korone* se upoštevajo posebni higienski ukrepi.
* Kljub *koroni* so šli na dopust.
* Ko bo *korone* konec, bomo spet lahko hodili na koncerte.

V tem jezikovnem kotičku smo obravnavali koronski besednjak in njegove posebnosti. Kot pri besediščih z drugih področij se tudi pri obravnavanem v rabi kažejo težave zaradi premalo natančno določenih jezikovnih pravil (dvojnice, nedosledna raba ipd.). Upamo, da bo težko pričakovani novi pravopis doslednejši in jasnejši pri normiranju knjižnega jezika ter bo odpravil tudi predstavljene težave.

Izzivi milostne generacije

Iz knjige *Z lepilom na podplatih*

Pred tremi desetletji smo dosegli samostojno državo, o kateri so sanjali, pisali, govorili in si zanjo v danih okoliščinah prizadevali naši predniki. V zgodovino bomo šli kot milostna generacija. Mnogi smo takrat verjeli in upali, da bo prehod v demokratično in pluralno družbo lažji, hitrejši in celovitejši. Danes se soočamo z realnostjo, ki je drugačna. Spoznavamo, da bo potrebno še veliko truda in trdega dela, da bomo na vseh ravneh vzpostavili demokratična, pluralna in človekovemu dostojanstvu primerna načela in prakse. Vendar se ob tem zavedamo, da je demokratična družba odprta družba, ki nikoli ne konča in ne zaključi svojega procesa osvobajanja od vsega, kar ne vzpostavlja družbe blaginje, vredne človeka in vseh njegovih potreb ter ustvarjalnih in duhovnih potencialov.

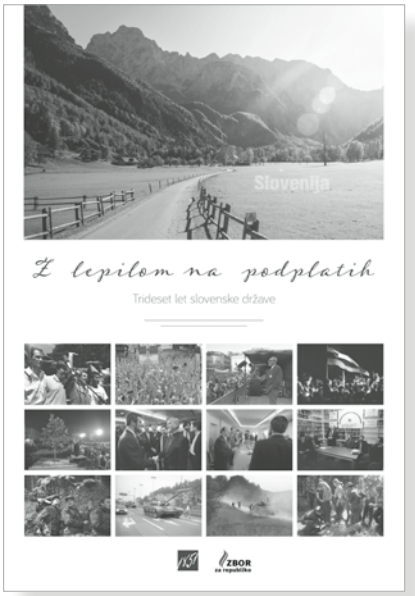
Dr. Ivan Štuhec v spremni besedi h knjigi *Z lepilom na podplatih*

Ideja o samostojni in neodvisni Sloveniji je bila torej ves čas prisotna v delu slovenske izseljenske skupnosti. Od tam je odmevala najprej v zamejstvu, nato pa pognala korenine še v matični domovini, kjer je bila sicer po vojni taka misel prepovedana, pa tudi kaznovana. Toda ne glede na vse smo ob koncu preteklega stoletja Slovenci na pravi način in ob pravem času naredili vse tiste poteze, ki so se uresničile v razglasitvi samostojne in neodvisne Republike Slovenije, zato ni nič nenavadnega, da so se Slovenci povsod po svetu tega dogodka veselili in navdušeno poprijeli za delo, da bi pri voditeljih držav, v katerih so živeli, dosegli čimprejšnje priznanje nove države. Prizadevanja Slovencev v matični domovini pa so podpirali tudi moralno in finančno.

Dr. Helena Jaklitsch: Slovenci po svetu in njihov doprinos k osamosvojitvi ter razočaranja po njej

Končno čakajo poosamosvojitveno Slovenijo politični problemi na ravni, ki je že z omenjenimi povezana, a jih tudi presega. To je raven civilizacije in kulture, ki ji Slovenci pripadamo in ki nas s svojimi problemi tako ali drugače prizadeva. To je seveda »zahodna«, bolje povedano evropska ali evroameriška civilizacija, kot se glasi najustreznejše ime za njen razvoj od začetka 20. stoletja. Tu se ni mogoče spuščati v vprašanje o tem, ali sodijo vzhodnoevropski in balkanski narodi v to civilizacijo ali pa v drugačno, ki jo je Samuel P. Huntington preprosto imenoval »pravoslavna«. Za Slovence je nedvomno, da od svojega najzgodnejšega zgodovinskega obstoja živijo v okvirih »zahodne« civilizacije, tako kot vsi njihovi najbližji narodi in države. Tu pa se odpirajo daljnosežni problemi, ki presegajo slovensko državo, hkrati se je pa vendarle usodno dotikajo.

Dr. Janko Kos: Slovenska osamosvojitvena ideja in temeljni politični problemi poosamosvojitvene Slovenije

Z lepilom na podplatih. Trideset let slovenske države, Celjska Mohorjeva družba, 2020

Kako naj Slovenci v samostojni državi Sloveniji ravnamo z bremenom, ki ga je zgodovina naložila našemu narodu v 20. stoletju s katastrofo komunistične revolucije? Ali se velika večina ne pretvarja, da zanje to breme ne obstaja, jih ne ustavlja, ne zadeva? Ali je sploh mogoč pogovor o nečem, kar za sogovornika ne obstaja kot problem, ki ga vsaj posredno zadeva, ampak le kot zgodovinski podatek brez pomena? Tu se ostreje kot drugod pokaže, kako resni pogoji obstajajo celo za tako osnovno stvar, kot je pogovor ali dialog.

Dr. Matija Ogrin: Notranja vez slovenske prenove: spomin na žrtve revolucije

.....

Kot je razvidno, je kultura na Slovenskem stoletja dolgo, še posebej pa v času povojne socialistične jugoslovanske resničnosti ter v zadnjih letih pred in med osamosvajanjem opravljala tudi vlogo nekakšne nosilke in čuvarke slovenske narodne zavesti in v bolj ali manj za(s)trti ali odkriti obliki obenem tudi zagovornice temeljnih človekovih svoboščin. Z vzpostavitvijo suverene države je prvi del svojega poslanstva nenadoma izgubila in se, potem ko je uspešno opravila svoje narodnobuditeljsko in državotvorno nalogo, znašla v idejni praznini. /.../ Glede na dejstvo, da je materni jezik kot vrata, skozi katera človek prvič vstopi v svet kulture, da prek njega izreka in reflektira svoj lastni obstoj, nacionalna kultura ne more biti nacionalna brez zavesti o skupni narodni kulturni identiteti.

Dr. Ignacija Fridl Jarc: Kulturna politika in njena identiteta

.....

Prihodnost potemtakem terja velike spremembe: odvrniti se je treba od leščerb pervertirane »serviserske« znanosti ter slednjo uveljaviti kot emancipacijsko moč z najvišjimi etičnimi in moralnimi standardi. /.../ Pravo vprašanje pač ni zasebno ali javno, temveč le dobro ali slabo. Pošteno ali pokvarjeno. Prosto ali prisilno. Emancipacijsko ali eliminacijsko. To pa bo mogoče, ko se bodo tudi pri nas uveljavili kriteriji, ki jih je za zasedbo odločevalskih položajev v ZDA definiral Dwight D. Eisenhower: značaj, izkušnje, odgovornost in sposobnost.

Ddr. Igor Grdina: Znanost in visoko šolstvo

.....

Slovenija potrebuje aktivno državljanstvo, aktivacijo ustavne in državljanske zavesti, nepretrgan civilno-družbeni ustavni monitoring, odprt in svoboden javni diskurz, odprto, strpno in vključujočo civilno družbo. Samo ob odgovornem ravnanju vsakogar v vsakdanjem življenju in z državljansko aktivnostjo z močjo argumentirane javne (in tudi s pravnimi sredstvi uveljavljane) besede bomo ob močnem Ustavnem sodišču kot ultimativnem varuhu ustavnosti premagali krize in obvarovali našo in vsakogaršnjo svobodo. Vsak si mora na svojem področju prizadevati zavarovati nedotakljivo, večno jedro slovenske ustavne in s tem nacionalne identitete: slovensko suverenost, človekovo dostojanstvo in njegovo svobodo, enakost v človekovih pravicah in pred zakonom, oblast ljudstva ter vladavino prava.

Jan Zobec: Tri Slovenije – ena identiteta

Dr. Primož Kuret

Samorastnik izpod Raduhe

Ob 120-letnici rojstva skladatelja Blaža Arniča (1901–1970)

V začetku petdesetih let prejšnjega stoletja je skladatelj Marjan Lipovšek v Slovenski glasbeni reviji *pisal o naših glasbenih razmerah in ugotavljal, da se je naša instrumentalna umetnost šele rodila.*[1] *Na simfoničnem področju je postajala bogatejša za pomembna dela Lucijana Marija Škerjanca, Matije Bravničarja, Slavka Osterca in Blaža Arniča, ki si je pozneje zaslužil oznako, da je »epski simfonik brez primere v slovenski zgodovini, pionir in oblikovalec vzvišenega domačijskega izraza« (Uroš Krek).*

V življenju mu ni bilo lahko. Rojen je bil v odročni samotni gorski kmetiji Zales nad Lučami v Savinjski dolini kot šesti od sedmih otrok. Otroci zaradi oddaljenosti niso obiskovali šole, zato ga je doma učila starejša sestra Micka. Ob koncu šolskega leta so na šoli preverili njegovo znanje in mu izdali spričevalo. Že doma se je srečal z glasbo, se naučil harmonike in nastopal na vaških prireditvah in zabavah. Obenem je opravljal vsa potrebna kmečka dela. Šele z 19 leti je odšel v Ljubljano na orglarsko šolo, kamor ga je kljub starosti in nepoznavanju glasbene teorije sprejel Stanko Premrl. Leta 1924 je šolo končal in nastale so prve skladbe. Zaposlil se je kot organist (Krka, Bučka pri Škocjanu) in 1926 nadaljeval študij na ljubljanskem konservatoriju pri Lucijanu Mariji Škerjancu in Stanku Premrlu. Leta 1930 pa je odšel na dunajski konservatorij študirat kompozicijo (Egon Lustgarten in Eugen Zador) in dirigiranje pri Rudolfu Niliusu. Po dveh letih je študij z odliko končal. Po vrnitvi v domovino je doživel razočaranje. Zanj ni bilo službe. Dobil jo je kot profesor na gimnaziji v Bolu na otoku Braču. Po enem letu se je vrnil v Ljubljano in se težko preživljal in komponiral. Nekaj ljubljanskih mecenov mu je omogočilo študij v Varšavi in Krakovu (1937) ter v Parizu (1938) pri dirigentu Rhenè Batonu, ki je leta 1935 vodil prvi koncert Ljubljanske filharmonije. Počasi so prihajale na programe tudi Arničeve skladbe, ki so zbudile zanimanje s svojo izvirnostjo in resnostjo. Tako so izvedli *Uverturo h komični operi*, posamezne stavke iz 2. in 3. simfonije, koncert za orgle in orkester. Kritiki so v Arniču videli

> skladatelja zelo osebnostnega kova: ne da bi gledal na levo ali desno, ne da bi se zgledoval na primerih ostalih skladateljev in obenem ne da bi razmišljal, kaj pričakuje doba od njega, komponira po svojem lastnem navdihu, zaprt vase kot eremit, svest si svojega dela /.../. Njegova drža pa je vzorna in seriozna, vsekakor bolj seriozna, kot jo kaže večina mladih povojnih skladateljev, pomembna in uvaževanja vredna.[2]

Simfonično pesnitev *Pesem planin* je dirigiral Lovro Matačić 5. novembra 1940 z orkestrom Beograjske filharmonije in je zapustila močan vtis. Na podlagi tega uspeha je dobil 1941 prvo redno zaposlitev kot profesor na Srednji šoli glasbene akademije v Ljubljani. Naslednje leto se je poročil z Marijo Finžgar in imel tri otroke. Med vojno je bil na prvem

[1] Marjan Lipovšek, O našem glasbenem življenju, *Slovenska glasbena revija* I/1, Ljubljana 1954, 2–6.

[2] Lucijan Marija Škerjanc, Cerkven koncert Blaža Arniča, *Jutro*, 25. november 1936.

ilegalnem kulturnem plenumu OF maja 1941 izvoljen v delovni odbor, junija 1944 so ga Nemci aretirali in internirali v Dachau, kjer je hudo zbolel in zaradi bolezni pozneje oslepel na eno oko. Po vrnitvi iz taborišča je postal profesor kompozicije na Akademiji za glasbo do smrti v prometni nesreči leta 1970.

Njegov prijatelj pisatelj Prežihov Voranc ga je že označil za samorastnika in temu samorastništvu je Arnič posvetil tudi 6. simfonijo. V ospredju njegovega opusa so prav simfonije: devet po številu, tudi z zborom in solisti, simfonične pesnitve ter koncerti. Ob enem izmed njih je zapisal:

> Nekje sem bral, da je glasba abstrakten pojav, sem pa popolnoma drugačnega mnenja. Na glasbo gledam kot na enega najmočnejših izrazov človeških čustev. Glasba je tisti element, ki človeka plemeniti, zato tudi ne more biti abstraktna; človeku mora dati doživetje, ne sme pa se naslanjati zgolj na razvoj muzikalnih principov. Če bi imeli glasbo za abstrakten pojem, bi s tem negirali svoja čustva. Vse bogastvo občutij in človekov značaj se oblikujejo le na domači grudi. Tako nastane tudi lasten izraz, lasten glasbeni jezik, ki si ga je mogoče ustvariti le v stiku z domačo zemljo.[3]

Med njegovimi vzori so navajali Brucknerja ter rusko peterico, čemur se je odločno uprl:

> Naj bo kritikom odpuščeno! Pri nas smo navajeni, da se mora človek, ki ustvarja, vedno kam nasloniti. Jaz pa nisem čutil nikakršne potrebe, da bi se nanje naslanjal, ko sem začel pisati /.../, pri pisanju sem bil samostojen. Tedaj ruske peterice nisem poznal in nisem vedel, kdo so in kaj hočejo. Res pa je, da me je prevzel simfonični jezik in da so me prevzeli Beethoven, Bach, klasiki in pozneje romantiki. Vendar sem bil pri pisanju samostojen. Naslonil sem se na Raduho in v njej začutil toliko moči, da drugih nisem potreboval in ne iskal.

Njegov predvojni opus označujejo religiozne vsebine (*Memento mori* iz 1932, prve tri simfonije je imenoval *Te Deum* (1932, 1941) za orkester, orgle in zbor v štirih stavkih, drugo je imenoval *Rapsodična simfonija* za orkester in klavir (1933) na psalm *Ob rekah babilonskih* v štirih stavkih, tretja je *Duma* (1929–1931, prvi trije instrumentalni stavki, druga varianta 1936–1938 z dodanim četrtim stavkom *Duma* na besedilo Otona Župančiča je hvalnica domovini). Prvič so jo izvedli 1948. Četrta je *Resurrectionis* za orkester in orgle (1933). Medvojni in povojni čas odražajo peta simfonija z imenom *Vojne vihre* in imenovana tudi *Partikularna* (1941), šesta simfonija *Samorastnik* (1950), katere naslov je predlagal Prežihov Voranc in Arnič je drugi stavek posvetil prav njemu. Sedma je *Simfonija dela* (1948), osma *Na domači grudi* (1. izvedba 1953) je avtobiografska z izvirnimi poimenovanji stavkov: *Prebujenje*, *Mati*, *Utripi*, *Na domači grudi* ter zadnja *Vojna in mir* (1960) za soliste, zbor in orkester, s stavki *Izbruh*, *Spomni se*, *Razigranost in mir*, *Sproščanje* na verze Jožeta Tirana. Skladatelj je dejal, da naslovov stavkov »ni jemati strogo programsko, kajti glasba je izraz občutij in odsev dogajanj in doživetij posameznika, a tudi družbe«.

Če so bile skladbe izpred vojne religiozno uglašene, pa so povojna dela že odraz novih razmer, prevlade socialističnega realizma, vsebinskega optimizma, a obenem iskreno doživeta. Najbolj se to kaže v sedmi *Simfoniji dela* iz leta 1948 s stavki *Delo*, *Počitek*, *Tekmovanje*. K tej tematiki spada simfonična pesnitev *Gozdovi pojejo* iz leta 1945, za katero je dobil Prešernovo nagrado leta 1947. Gre za vizijo svobode, ki bo prišla iz gozdov.

Simfonični pesnitvi se je rad posvečal, napisal jih je deset. Nekatere med njimi imajo svoj izvor v skladateljevem domačem kraju. Tako je nastal po savinjski pravljici *Zapeljivec*

[3] Lucijan Marija Škerjanc, Blaž Arnič, *Od Bacha do Šostakovuča*, Ljubljana 1959, 369–371.

(1937), zgodba o fantu, ki je prodal svojo dušo hudiču. Zanimiv je avtorjev pripis ob robu partiture, ki razlaga, da je zapeljivec življenje samo, glasba govori o človeški duši, njenem hrepenenju, strasteh, prevarah in razočaranjih. Življenje kot zapeljivec izmami človeka iz domače idile v sredino življenjskih vrtincev. Svoje simfonične pesnitve si je skladatelj zamislil kot koreografske upodobitve. To so *Ples čarovnic* (1936), pravljica iz Arničevega rodnega kraja, ki pripoveduje o hlapcu, ki je grešil na veliki praznik, zato so ga ujele čarovnice v svoj krog, si ga podajale iz rok v roke in se končno umaknile v gore. *Povodni mož* (1950) – baletna simfonična pesnitev, nastala ob 150-letnici Prešernovega rojstva. *Divja jaga* iz 1965 je nastala na temelju slovenskih ljudskih pripovedk, prispodoba za sprostitev nadnaravnih demoničnih sil. Med simfonične pesnitve spadajo še *Pesem planin* (1940), *Pastoralna simfonična pesnitev* (1960) za violončelo in orkester, *Temporalna simfonična pesnitev* (1969) za trombon in orkester. *Prvi polet* je iz leta 1955, iz leta 1969 pa *Vasovalec*. Sam je rekel, da njegova

> glasba ni programska, ker programska opisuje, jaz pa poskušam vsebino svoje glasbe prežeti s subjektivnimi čustvi. – Kot skladatelj ljudske motivike moram ločiti dvoje – nekdo ljudsko pesem poje, drugi jo opeva. S tem hočem reči, da jo prvi ustvarja, drugi pa jo oblikuje. V svojih delih skušam združiti oboje in oživiti predvsem duha in razpoloženja ter čustvovanja ljudske glasbe, ne da bi se pri tem posluževal citatov ali prenašal dobesedno njen jezik v svoja dela.

Njegovo glasbo so opredelili kot harmonsko tradicionalno v okvirih razširjene tonalnosti, motivično podvrženo ostinatnim ponovitvam. Bil je mojster orkestracije. O Arniču so že leta 1954 ugotovili, da je razvil izredno ustvarjalno silo, ki se izraža v široko razpredenih melodičnih linijah, bogatih, sočnih harmonijah in močnem ritmičnem toku.[4]

Njegov skladateljski kolega Matija Bravničar (1897–1977) se ga spominja kot

> prirodnega kmečkega fanta, vseskozi velikega poštenjaka, neizumetničenega, preprostega s trdno hrbtenico, prepolnega optimizma in življenjskega zdravja, sicer nekoliko naiven zaradi pomanjkanja svetovnega rafinmaja, toda fanatično predan svojemu poslanstvu. – Bil je rojen simfonik z lastno govorico. Sodobni glasbeni podvigi so šli mimo njega, kakor da jih ne bi bilo. Na ta svet je prišel s svojo muziko in v tej se je izpovedoval in v tej je pripovedoval. Štiri dni pred njegovo smrtjo sva se po dolgem času srečala in me je z njemu lastno prisrčnostjo pozdravil in vprašal, kaj delam. Odvrnil sem, da živim večinoma v Istri in kmetujem. »Prav imaš,« je rekel, »na Akademiji ni več lepo in prvi dan, ko bom imel 70 let, jo zapustim in pojdem v pokoj.« – Štiri dni pozneje se je ponesrečil in šel je za vedno v pokoj.[5]

Velja omeniti tudi Arničeva koncertantna dela, koncerte za orgle (1931), tri koncerte za violino (1952, 1953, 1966), violončelo (1947), violo (1967), za flavto, godala, harfo in celesto (1956) za klarinet in orkester (1967). Ob pretežno simfoničnih delih pa je zanimiv tudi Arničev opus zborov, samospevov, klavirskih in komornih del. Iz leta 1954 pa je kantata *Z vlakom* na besedilo Otona Župančiča za mešani zbor, soliste in orkester.

Ob stoletnici Arničevega rojstva smo mu v okviru Slovenskih glasbenih dnevov (2001) posvetili simpozij, kjer so spregovorili kolegi Danilo Pokorn, Niall O'Loughlin, Mojca Menart, Andrej Misson in Ivan Florjanc. Na zadnjem koncertu pa je bila na sporedu Arničeva tretja simfonija *Duma*, ki so jo izvedli basbaritonist Sašo Čano, Slovenski komorni zbor in zbor Consortium musicum pod vodstvom Arničevega sina Lovrenca Arniča.[6]

[4] Pavle Kalan, Blaž Arnič, *Slovenska glasbena revija* I/1, Ljubljana 1954, 20–22.

[5] Matija Bravničar, *Spomini in srečanja*, Ljubljana 2011, 84.

[6] Primož Kuret (ur.), 16. glasbeni dnevi – ob 300-letnici ustanovitve Academiae philharmonicorum in 100-letnici rojstva skladatelja Blaža Arniča, Ljubljana 2001, 182–232.

Dr. Matija Ogrin

Troje stoletij spokornosti in poezije Škofjeloške procesije

Obletnice naj bi vodile k obnavljanju spomina in obujanju smisla dogodkov, dejanj in stvaritev. Tudi obhajanje treh stoletij Škofjeloškega pasijona *naj bi k temu vodilo.*

Veliko dramsko besedilo *Škofjeloškega pasijona* nosi v sebi čudovito skladen umetniški dinamizem, vpet med dve osišči: to sta spokorna duhovnost velikega petka in poetičnost dramske umetnine. Tak pogled, ki more videti v *Škofjeloškem pasijonu* prvi ali drugi poudarek, je seveda šele pogled novejšega časa na literarno umetnost, pogled od srede 19. stoletja dalje. Prvotni pogled na to in podobna besedila v času, ko so v 17. in 18. stoletju nastajala, je bil zelo drugačen, namreč povsem enoten: pasijoni so bili zamišljeni kot spokorne pobožnosti na sam vrh posta, veliki petek: ves njihov pomen je bil osredinjen na Jezusov krvavi pasijon in na kristjanovo obrnitev k sebi – k refleksiji lastnega bitja in nehanja. Toda prav globljo pretresenost ob skrivnosti Jezusovega trpljenja je pasijonsko dramsko besedilo zmoglo obuditi šele kot tisto, čemur danes pravimo literarno umetniško delo. V zgodnjem 18. stoletju, ko je pater Romuald iz Štandreža (Sv. Andrej, danes del Gorice) na osnovi starejših verzij pisal svoje pasijonsko besedilo, se je brez dvoma subjektivno zavedal lastne literarne ustvarjalnosti; vendar je bila ta organsko vključena v duhovnost posta in osebne spreobrnitve. Ali drugače: med vero in kulturo ni bilo še nobenega razpora, delitve ali nasprotja. To je prišlo šele pozneje.

Kot razberemo iz dokumentov, objavljenih v kritični izdaji (*Škofjeloški pasijon*, 2009), je obstajalo več inačic, torej več verzij kapucinskih procesij za veliki petek. In ko je pater Romuald okrog leta 1715 pisal »svoje« besedilo, se je brez dvoma opiral nanje in iz njih zajemal, saj baročna koncepcija ustvarjalnosti ni poznala moderne stvaritve kot novosti in preloma s prejšnjim, marveč je temeljila na variiranju, posnemanju, novem oblikovanju že vnaprej danega in znanega. Prav gotovo se pater Romuald tedaj, ko je imel na mizi več verzij slovenskih ali dvojezičnih pasijonov in je pisal *Škofjeloškega*, ni zavedal, da bodo vsi tisti rokopisi propadli, bili zavrženi, raztreseni ali zgoreli v pečeh, kar se je zgodilo v dobi razsvetljenega razuma proti koncu 18. stoletja in pozneje. Ne, gotovo ni niti pomislil, kakšno zlo uničenja bo v času razsvetljenstva, zlasti po letu 1780, zadelo mnoge samostane, baročne duhovne bratovščine (kakor je bila bratovščina Svetega Rešnjega telesa, ki je uprizarjala prav njegov pasijon v Škofji Loki), kako bodo razsvetljenci pasijonske pobožnosti prepovedali, zatirali križev pot, prepovedali romanja in češčenje svetnikov, ukinjali praznike in bodo oblasti delale javno pohujšanje s smešenjem vsega, kar je bilo ljudem sveto in božje. Vse to je bilo nepredstavljivo – a šele znotraj

vsega tega dobi pravi pomen stavek: ni si mogel predstavljati, da bo njegovo pasijonsko dramsko besedilo edino, ki se nam bo v celoti ohranilo v prvotni podobi … Zavest o možnosti uničenja, ki ga kot izvršeno dejstvo vidimo v zgodovini pasijonskih besedil, je ena od prvin, ki je za obhajanje jubileja loškega *Pasijona* vsekakor bistvena.

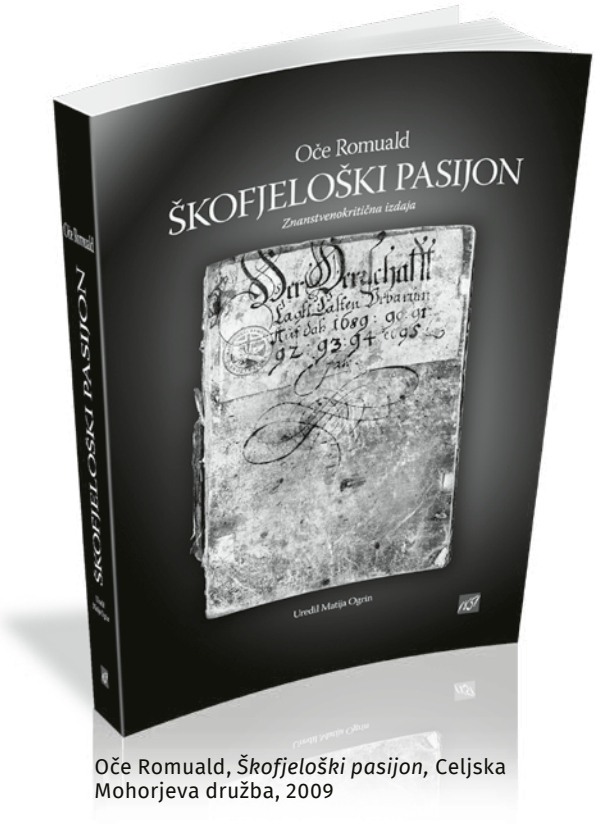
Ko vemo, da je obstajalo več verzij kapucinskih pasijonov v slovenščini, nam s tem ni prav nič olajšano, nasprotno, še mnogo težje je natančneje določiti, kako in kdaj je pater Romuald napisal verzijo, ki jo danes poznamo kot *Škofjeloški pasijon*. Načrtovana 300. obletnica v letu 2021 je brez dvoma imela dober namen; toda poenostavljena datacija *Škofjeloškega pasijona*, kot da naj bi nastal ali se začel z letom 1721, je problematična. Dosedanje raziskave nudijo nekaj točk v času, ki jih je v zgodovini loškega pasijona moč zanesljivo datirati okvirno tako.

1713 je leto, kot je ugotovila Monika Deželak Trojar, iz katerega se nam je ohranil najstarejši dokument o uprizarjanju pasijona v Škofji Loki; v omenjeni kritični izdaji ga je objavila med dokumenti o pasijonu kot *List št. 1*. »Težava« je v tem, da to pismo že omenja utečeno prakso priprav na procesijo kot utrjeno navado, iz česar moramo sklepati, da je v Škofji Loki že pred patrom Romualdom obstajala neka pasijonska tradicija.

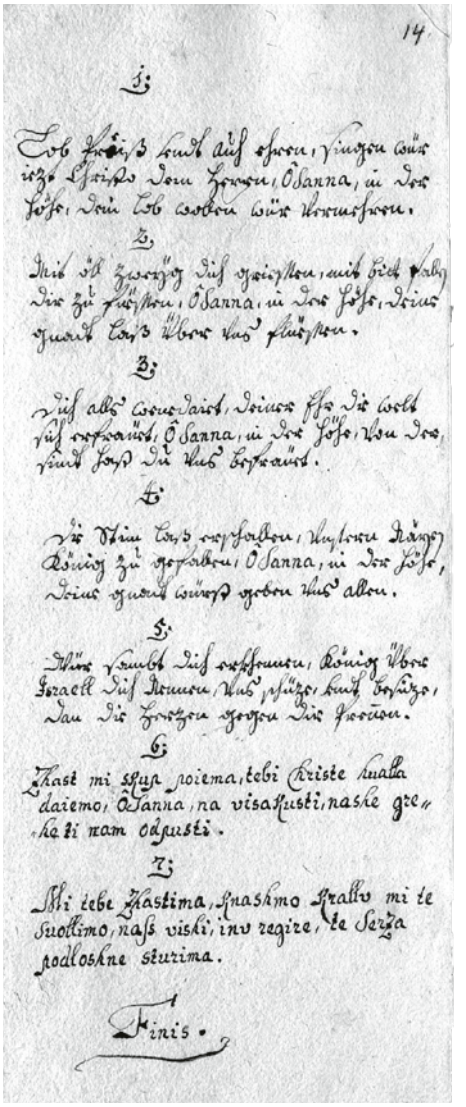
1715 je leto, v katerem je pater Romuald že napisal povabilno pismo k pasijonski procesiji velikega petka, v katerem izrecno vabi župnika k »svoji procesiji« (*ad processionem meam*); to lahko pomeni le, da je tedaj na osnovi starejših verzij že izdelal svojo inačico pasijona. Kakšna je natanko bila, ne vemo, verjetno pa je bila podobna ohranjeni, le da je bila skoraj gotovo obširnejša, najbrž je obsegala več prizorov.

1721 je letnica, zapisana na t. i. »foliju 2« kot čas nastanka pasijona. To je prvi popisan list v kodeksu *Škofjeloškega pasijona*, toda list, ki je brez dvoma eden najbolj problematičnih in zapletenih v slovenskem zgodovinskem gradivu. O njem je bilo popisanih na desetine strani. Njegova enostavnost je frapantno zavajajoča, saj skriva vrsto konfliktnih branj in nejasnosti (nekaj jih je skušala pojasniti kritična izdaja). Vsekakor ta list ni bil napisan sočasno z nobeno verzijo pasijona, tudi sočasno z ohranjeno ne.

1725–1727 sta dve leti, v času katerih (verjetno pa zgodaj 1727) je pater Romuald napravil lepopisni prepis svojega pasijona – ali pač tiste verzije, za katero je želel, naj se uprizarja tudi v bodoče – in ta prepis se nam je ohranil. Za uvod je dodal pravila predstojnikov, po katerih naj bi priprave potekale, na koncu pa seznam rekvizitov, vse to skrbno oštevilčil in predstojnikom izročil v nevezanih

Oče Romuald, *Škofjeloški pasijon*, Celjska Mohorjeva družba, 2009

List 14 iz *Škofjeloškega pasijona* z odlomkom iz pasijonske tradicije pred patrom Romualdom

snopičih (morda že povezanih, toda brez platnic, te so prišle pozneje). To je znameniti *Škofjeloški pasijon*.

1728 pa je leto, ko seznam podob loške procesije, ki je potekala v tem letu, v ohranjeni rokopis že dopiše druga roka, ne več pater Romuald. Sklepati je moč, da je torej leta 1727 pater Romuald predajal vodenje pasijona v druge roke in prav zato napravil popoln rokopis, ki je preživel nesreče treh stoletij.

To je vse, kar gotovega vemo.

Tradicija pasijona je torej obstajala v Škofji Loki že pred patrom Romualdom; leta 1715 je pater Romuald že imel svoj tekst pasijona, čeprav ne vemo natanko, kakšen je bil; v letih 1725–1727 pa je nastal lepopisni prepis, ki se nam je ohranil do danes. Kaj naj bi natanko pomenila v tej verigi letnica 1721, ni mogoče nedvoumno povedati. V kritični izdaji sem se nagibal k tezi, da je poprejšnja tradicija uprizarjanja dobila leta 1721 od redovnega vodstva le na novo precizirana navodila (kar se je dogajalo večkrat) o vsebini in pripravah na to spokorno pobožnost; če to drži, bi bilo 1721 predvsem leto, ko je procesija dobila trdnejši pravno-organizacijski okvir, morda pa tudi dopolnitve ali spremembe besedila.

Mnogo takšnih vprašanj ostaja ob zgodovini, slovenski pisani besedi pogosto neprijazni, nerešenih in odprtih. Vsekakor je prav, da *Škofjeloški pasijon* čim bolj ohranjamo v spominu, še več, da ga beremo kot trajno bogat vir duhovnega in estetsko-umetniškega življenja. Zato je tudi prav misliti na njegovo jubilejno obletnico. Ker pa pri tem velikem dramskem delu ne gre za nastanek v eni sami časovni točki, marveč bolj za dolg proces nastajanja, variiranja in preoblikovanja, katerega osnove so brez dvoma v 17. stoletju, več stopenj pa v zgodnjem 18. stoletju, bi bilo zato nemara bolje govoriti o *treh stoletjih Škofjeloškega pasijona* kot o njegovi 300-letnici. Zato sem *tri stoletja* postavil v naslov tega prispevka. Še bolj pomembno pa je, da Škofjeločani svoje postne pobožnosti tradicionalno niso imenovali pasijon, temveč *procesija*. Bila je spokorna pobožnost, ki je bila hkrati estetsko lepa, umetniška in duhovno presunljiva. Kako se jubileji imenujejo, nazadnje ni tako pomembno; zares pomembno je, da stremijo k jedru, bistvu, substanci.

Dr. Aleš Maver

Beloruska elegija

Odlomki iz psevdodnevnika psevdorevolucionarja v fotelju

Nocoj je 12. november. Goduje Jozafat Kunčevič, menda edini svetnik iz Belorusije, ki se je prebil v splošni bogoslužni koledar.

Če bi imel doma kak obisk, pa ga trenutno ne morem imeti, bi se obiskovalec še vedno skoraj spotaknil ob belo-rdeče-belo tradicionalno belorusko zastavo. Tudi ko začnem s predavanji na daljavo, vedno rutinsko naložim ozadje s fotografijo predvolilnega shoda Svjatlane Cihanovske. Na njej je tradicionalnih zastav vzhodnoevropske države malo morje. Ne vem, kaj si o tem mislijo študentke in študentje. Ampak medtem ko jim modrujem o oddaljenih rimskih vojnah in tem, koliko Hanibalovih slonov je baje preživelo prehod čez Alpe, me pogled na lepe simbole pomirja. Mogoče za hip celo pozabim, da je zgodba v resnici končana. Da sedaj pride samo še najbolj žalostni del. Rad bi se mu izognil. Ampak ne vem, ali je to v našem času mogoče. Moral bi se za tedne odreči Facebooku, računalniku, televiziji in telefonu. Kajti v nasprotnem primeru me bodo dosegle podobe spuščanja goste teme. Jaz pa še ob prometni nesreči pogledam stran. Tokrat mi je žal, ker nismo več pred sedemindvajsetimi leti, ko sem se prvič srečal z Belorusijo. Časopisi je niso veliko omenjali, zato sem za dogodke tam izvedel s kakšno polletno zamudo, iz Fischerjevega almanaha. In po pol leta, ko bi bilo že vsega konec, bi se zadeva brala bistveno manj dramatično. Demokratično gibanje se je začelo tega in tega, zatrto je bilo tega in tega. Malo bi zapeklo, nič več.

Verjetno me bo čez leta podobno zaskelela kaka misel na beloruski karneval. Počutil se bom kot po šestem delu osme sezone *Igre prestolov*. Nekaj tednov. Potem bo verjetno bolje in še nekoliko pozneje se ne bom več prav spomnil, zakaj imam na ozadju Cihanovsko in vse te zastave. Nazadnje se bom morda sploh bežno spomnil, kdo je Cihanovska. Predvidevam, da bo še nekaj mesecev tu in tam objavila kakšno udarno sporočilo iz izgnanstva, vendar bo sčasoma poniknila v anonimnosti v Vilni ali Varšavi. Morda se bo res poročila s kakšnim evroposlancem, kot je v šali nekoč napovedal moj prijatelj Simon. Ali s Frankom Vjačorko, svojim mladim svetovalcem za zunanje zadeve. Belorusko poletje in jesen leta Gospodovega 2020 bosta samo oddaljen spomin.

Zato ju moram ovekovečiti sedaj, ko se ob misli na svetega mučenca Jozafata poslavljam od njiju. Tolažim se, da bi brez tragičnega konca nikoli ne postala zares pravljična.

9. avgust

Najbolj hecno je, da zgodovinar tako težko verjame samemu sebi. Navsezadnje sem v dolgih letih postal nekak polovični strokovnjak za Belorusijo. In Aljaksander Lukašenka je že tolikokrat v kali zatrl vsako sled nesoglasja, da si od Belorusije človek res ni mogel obetati več ničesar. Tako sem mislil. Danes mi je žal, da pri svoji misli nisem vztrajal.

Vsekakor sem se je še oklepal v nedeljo, 9. avgusta, na dan beloruskih volitev. Demonstrativno se nisem hotel zanimati zanje, čeprav se drugače pozanimam za vsako glasovanje na Tuvaluju v Oceaniji. Ali za lokalne volitve v najbolj odročnem avstrijskem mestu.

Po nedeljski maši sem malomarno sedel na kavi v Piafu in samo z enim ušesom poslušal Branka, svojega najboljšega prijatelja med levičarji. Razlagal mi je o neki Belorusinji, ki da izziva Lukašenko in ima resne možnosti za zmago. Pokazal mi je tudi fotko v *Sobotni prilogi Dela*. Aha, sem dejal, saj je kar simpatična. Ampak če hočejo Belorusi biti Rusi, se ne da tukaj nič storiti. Ugovarjal mi je, češ, da v Delu piše, da nočejo biti Rusi. Daj, daj, sem si mislil, jaz že vem. In sem naprej srebal kavo.

Popoldne mi vseeno ni dalo miru in sem na Wikipediji nekoliko preveril, kako je s stvarjo. Klasika. Skoraj vsi prvotni kandidati so bili v zaporu, o nekdanjih politikih ni bilo ne duha ne sluha. Lukašenka jih je izločil že zdavnaj. Rusija se je ponovno pretvarjala, da podpira enega od kandidatov, verjetno Viktarja Babariko, čeprav v resnici kar naprej omogoča nadaljevanje Lukašenkove vladavine. Lukašenka je za Putina, kar je bil Mussolini za Hitlerja. Večni vzor. Končni Vladov cilj je, da bi bilo v Rusiji kot v Belorusiji. Ni več daleč od cilja, se zdi.

Zvečer sem mimogrede ujel rezultate uradnih vzporednih volitev. Ah, dolgčas. Lukašenka osemdeset, Cihanovska sedem. Prvi trenutek se mi številke seveda niso zdele poštene, ampak mislil sem, da je v beloruskih razmerah realno, da samodržec, ki ga večina ljudi kot edinega med kandidati pozna, dejansko doseže tak odstotek. Če bi spremljal predvolilno kampanjo, se ne bi mogel tako zmotiti. Nekako sem sklenil svoj mir z »Luko«. Pravzaprav že ob obisku Kijeva poleti 2014 po ukrajinski revoluciji. Na glavni železniški postaji so visele zastave držav, ki so jih Ukrajinci šteli za prijatelje svoje nove, od Rusije samostojnejše poti po evromajdanski revoluciji. Kar debelo sem pogledal, ko sem med njimi ugledal sovjetoidno rdeče-zeleno zastavo Lukašenkove Belorusije. Hm, saj vendar ne gre dvomiti o zdravi presoji Ukrajincev, ki so si demokracijo pravkar priborili dobesedno s krvjo. Verjel sem jim. »Luka« je nenadoma postal naš človek. Privadil sem se misli, da je avtoritarna, sovjetoidna Belorusija primerna cena za to, da ostane na pravi strani Evrope in zgodovine veliko pomembnejša Ukrajina.

Hkrati sem čez Belorusijo naredil križ. Enostavno sem jo imel za izgubljeno. Zato sem »prešprical« pet pomembnih let dogajanja v njej. Če jih ne bi, se morda tistemu, kar se je dogajalo po 9. avgustu, ne bi čudil. Ujel sem zgolj, da v zadnjih letih nekoliko laže diha beloruščina.

Usoda tega jezika mi je šla do srca, odkar vem za Belorusijo. Z njim je približno tako kot s slovenščino na Koroškem. Nič čudnega ni, da sem za beloruskega pesnika in esejista Valjancina Akudoviča, ki je napisal odličen esej o beloruski mentaliteti, najprej slišal od koroškega Slovenca Jožeta Wakouniga. Beloruščina je bila vedno v senci večjih, močnejših jezikov, najprej poljščine in nato ruščine. Težko se

je prebijala v urade in šole. V zgodnjem obdobju Sovjetske zveze se je zdelo, da bo drugače. Doživela je kratkotrajen razcvet. Ampak potem si je Stalin premislil. Dobesedno iztrebil je belorusko kulturno elito. V zadnjih desetletjih Sovjetske zveze se je ruščina zajedla celo na podeželje. Ko je prišla perestrojka in se je Belorusija nekoliko pozneje osamosvojila, so beloruski jezik razglasili za edini uradni v državi. Seveda je bil to za veliko ljudi šok. Zato je na plodna tla padla zamisel še sveže izvoljenega predsednika Lukašenke, da bi ruščini dali status drugega uradnega jezika. Maja leta 1995 je za to glasovalo kar 87 odstotkov volivcev. Na istem referendumu so z veliko večino glasovali tudi za vnovično uvedbo sovjetskih simbolov. Uveljavitev ruščine kot uradnega jezika je bila za manjši jezik smrtna obsodba. Delež otrok, ki so ga imeli v šoli, se je z devetdesetih odstotkov do danes skrčil na desetino.

10. avgust

Čez dan sem razbral, da se protesti nadaljujejo. Pretepanja in aretacije tudi. Takole čez palec sem na podlagi izkušenj iz leta 2006 in 2010 ocenil, da bo vsega konec v dnevu ali dveh. Čeprav mi je začela zadeva iti do srca, sem trdno vztrajal pri odločitvi, da se na beloruski protest nikakor ne bom navezoval. Da bi me zaradi dogajanja na vzhodu preplavila čustva, si nisem hotel dovoliti že zaradi hudega čustvenega napora, ki ga je zame pomenilo spremljanje dogajanja v Ukrajini pred šestimi leti in pol. Trimesečni maraton mi je takrat zaradi številnih vzponov in padcev močno načel živce. (Neprespane) noči z 18. na 19. februar 2014, ko je Janukovič ukazal izpraznitev Majdana, pa sploh ne bom pozabil. Poleg tega sem tedaj vedno operiral z argumentom, da Ukrajina ni Belorusija. Zelo dobro sem torej vedel, da so izhodišča v manjši državi bistveno slabša.

A prišel je podatek, ki me je omajal. Niso me pretresle novice o novih priprtih, njihovo število se je povzpelo na sedem tisoč. Menda je bilo nekaj mrtvih. Ampak to je bilo pričakovano. Izgubila pa se je sled za uradno poraženo kandidatko Svjatlano Cihanovsko. Ali Svetlano Tihanovsko, kot sem jo takrat še poznal oziroma je nisem poznal, ker zanjo še dva dni prej nisem hotel niti vedeti. Izkazalo se je, da so jo oblasti deportirale v Litvo, kamor je pred tem že poslala svoja otroka. Grozili so ji namreč, da jo bodo vtaknili za rešetke, otroka pa v sirotišnico.

Deportacije političnih nasprotnikov so nekaj globoko sovjetskega. Priznam, šlo mi je na jok. Moj trdni sklep o nevtralnosti in nadaljevanju zgodbe o »našem človeku« se je začel rušiti. Za naslovno sliko na Facebooku sem si nastavil *pahonjo*, konjenika z mečem, ki je skupni simbol Litve in Belorusije.

14. avgust

V petek so na sceno tudi v mojih predstavah dokončno stopile beloruske ženske. Ki so po množičnih aretacijah moških v prejšnjih dneh protestno gibanje ohranile pri življenju. Da je Belorusija dežela lepotic, seveda ni bilo nič novega. O tem sem se leta 2011 sam prepričal. Takrat mi nekako ni šlo v glavo, od kod vsem tem čednim, urejenim puncam njihova brezhibna garderoba, če ni nikjer v Belorusiji videti nobene zahodne firme. Če bi seštel ena in ena, bi že videl daljni zametek avgustovske eksplozije.

Navdihujoče podobe lepotic, večinoma s cvetjem v rokah, pa niso bile edino petkovo presenečenje. Tudi niso bili edino presenečenje njihovi objemi maskiranih policistov, ki tokrat niso pretepali. Varljivo se je prikazal privid Gruzije v letu 2003, ko so taki prizori pomenili, da oblast popušča. Tak vtis se je še bolj okrepil, ko se je razvedelo, da je notranji minister, zloglasni Jurij Karajev, izcedil nekaj takega kot polovično opravičilo. Da se je za svoje preuranjeno voščilo s prevaro ponovno »izvoljenemu« predsedniku neki vernici opravičil celo režimu tradicionalno vdani beloruski pravoslavni eksarh.

Dekleta so porušila jez, ki me je varoval pred čustvenimi pretresi. Oglasil se je deček iz leta 1989, ki je rasel ob karnevalih revolucije. In da, to, kar se je dogajalo, je bil karneval. Le še zaključek je manjkal.

16. avgust

Dan, ki ga bom shranil v srce. Delal bo družbo 9. novembru 1989 ali 25. juniju 1991. Celo ne glede na (žalosten) končni rezultat. Lepo je gledati, kako dežela, ki si jo imel za izgubljeno in uničeno, vstaja od mrtvih. Nemogoče je spregledati karnevalsko energijo, ki presega skoraj vse, kar sem videl in prebral o podobnih dogodkih. Ni videti niti nasilne komponente, ki je spremljala dogajanje v Ukrajini. Da bi karneval potekal, razbijanje ni potrebno. Po vsej državi oživlja dotlej potuhnjena, meni zaradi petletnega posta skrita mlada Belorusija. Posebej me šokira renesansa tradicionalne belo-rdeče-bele zastave, ob beloruščini moje glavne »beloruske« bolečine. V trenutku slabosti so okoreli aparatčiki dovolili njeno uradno uporabo v začetku devetdesetih. Lukašenka jo je zamenjal s sovjetoidno. Ko sem bil pred devetimi leti v Belorusiji, sem prodajalca spominkov pri dvorcu Mir, ki mi je prodal majhno značko s simbolom pahonjo, vprašal, ali bi lahko dobil še staro zastavo. Odgovoril mi je, da jo doma seveda ima, da pa bi ga takoj zaprli, če bi jo prodajal. Ampak tudi sto tisočih ljudi na ulicah Minska si v tistem času ni bilo mogoče zamisliti. Če se je zbrala manjša skupina ljudi, so jo takoj razgnali ali celo priprli. Možno je bilo kvečjemu cepetati po tleh. Vmes se je preprosto nekaj, kar mi je ušlo, premaknilo. Mladi Belorusi in Belorusinje so zdaj celo Leninov spomenik v središču Minska opremili z lističi. Čeprav je Vladimir Ilič v Belorusiji absolutna sveta krava. Ne morem si kaj, da ne bi pomislil na 8. december 2013, praznik Brezmadežne, ko je Lenin padel v Kijevu. Danes se zdi, da ga bo podobna usoda doletela tudi v Minsku. Nobenemu spomeniku načeloma ne privoščim usode, ki jo je v Mariboru doživel cesar Jožef II. Od njega ni ostalo nič. Toda spomenik, ki legitimira diktaturo še zdaj, nima v središču nobenega mesta kaj iskati. Saj obstaja madžarski recept muzeja na prostem. To nedeljo si res ne predstavljam, da bo Lenin tri mesece in verjetno tudi tri leta pozneje še tam.

7. september

Najhujši dan doslej. Po uspešnih nedeljskih protestih in številnih aretacijah po njih, ko so zamaskiranci prvič vdirali celo v lokale, je v ponedeljek dopoldne sredi Minska izginila Marija Kalesnikava. Očitno so jo ugrabili. Marija je prava lepotica. Poleg tega ima zelo kratke lase, kar je moj fetiš že, hm, raje ne povem, kako dolgo. Če bi vedel, da bo ugrabitev kratkolase blondinke v akcijskem filmu, bi bil prvi v kinu. Ampak tokrat žal ne gre za akcijski film.

Razen tega je Kalesnikova glasbenica, flavtistka. Dolga leta je študirala in delovala v Nemčiji, zato so jo v zadnjem mesecu kar pogosto pokazali na nemških televizijskih postajah. Nasprotje med neandertalskim mačistom na oblasti in njo skoraj ne bi moglo biti večje. Pravzaprav je v tem nasprotju zajeta vsa razsežnost trenutnega beloruskega demokratičnega gibanja. Gre za nespravljiv civilizacijski prepad. Čas, ko bi izobraženi mladi poslušali vulgarnega mizogina, ki verjame samo v golo silo, je minil.

Noč pred malim šmarnom mine brez spanja. Upam, da je Marija vsaj živa.

12. september

V bistvu sem praznik Marijinega imena komaj pričakal. Sproščala me je že misel, da bom svoje pogumne Belorusinje in Beloruse izročil Bogu in jih postavil pod Zavetničin plašč na Ptujski Gori. Nadenem si majico z napisom Belarus in v nahrbtnik spravim zastavo. Še najtežji je kos poti med robom Maribora in Slivnico, kjer sem očitno izbral napačno pot.

Na Ptujsko Goro romam peš tretjič, a prvič iz Maribora. Doslej sem dvakrat začel v Hočah. S športno kondicijo sem kar zadovoljen, z molitveno nekoliko manj. Le Pleterje se vlečejo kot ponedeljek. Na vrhu stopnic se okinčam z zastavo. Uspelo mi je. Malce sem razočaran, ker sem hodil skoraj osem ur, računal pa sem na šest, šest in pol. To je slab obet za izvedbo romanja tja in nazaj v enem dnevu. Bi si moral torej želeti, da Lukašenka ostane na oblasti?

Imam srečo, da se v baziliki ravno ob mojem prihodu začenja maša, ki je ni v napovedniku. Med njo sem ogrnjen v belorusko zastavo. Me je pa nekoliko sram, ker se prepričam, da imajo ljudje še hujše težave kot jaz z virtualnim spremljanjem revolucije iz fotelja.

Bogu hvala za ta dan.

18. september

Včeraj sem v Müllerju prvič v življenju kupil šminko. Pravzaprav tri, ker nisem bil prepričan, da sta »rdečilo za ustnice« in »šminka« ena in ista stvar. Še ena simpatična norost zaradi Belorusije. Na Facebooku sem zasledil, da podporniki Marije Kalesnikave pozivajo, naj se zagovorniki njene izpustitve fotografirajo z rdečimi ustnicami, ki so zanjo tako značilne.

V petek zjutraj sem svojo najboljšo prijateljico v službi poprosil, naj bo moja stilistka. Vse tri šminke so bile ustrezne. Počutil sem se … Skoraj tako kot po romanju. Malo me je sicer skrbelo, ali se da šminko takoj izbrisati. Tak res ne bi rad srečal kakšnega študenta. Po drugi strani pa: za Belorusijo vse.

23. september

Naučil sem se pomembno, čudno belorusko besedo. *Scjah* pomeni zastava.

30. september

Cvetober pogumnih beloruskih žensk v mojih predstavah je danes dopolnila Alena Levčanka. Menda je najboljša beloruska košarkarica. Žensko košarko pa sem

nazadnje spremljal leta 1990. Po imenu poznam vsega dve košarkarici, Polono Dornik in Razijo Mujanović. Še iz jugočasov. Lažem. Pozneje sem spoznal tudi Evo Komplet, a le zato, ker je hodila v športni razred na »Kajuha«, ko sem tam učil latinščino. Niti tega ne vem, ali Belorusinje v ženski košarki kaj pomenijo.

A nazaj k Aleni. Zgrabili so jo na letališču, ko je hotela oditi v Grčijo na zdravljenje. Zaradi sodelovanja na dvojih demonstracijah je dobila petnajst dni zapora na Akrescinovi ulici. Če demokratom uspe, bo v tem zaporu čez nekaj let gotovo muzej KGB-ja in sovjetskega terorja. V resnici je košarkarico verjetno »pokopalo«, da je bila pobudnica za video več vodilnih športnikov, ki so obsodili nasilje. Kot so navijači leta spodbujali njih, morajo zdaj oni stopiti na stran ljudi, je rekla. Nekatere Belorusinje so čisto zares neustrašne. Zakaj meni tako manjka poguma?

Iz starejših posnetkov se da razbrati, da je bila ta 196 centimetrov visoka lepotica prej nekakšna ljubljenka režima ali vsaj državnih medijev. Toliko, da ni skakala iz paštete. Zato ji je Lukašenka tudi tako zameril.

6. oktober

Svjatlana Cihanovska je prišla na obisk v Berlin in se pri Brandenburških vratih srečala z belorusko diasporo v Nemčiji. Jejhata, zakaj nisem ta semester v Jeni, kjer sem bil na izmenjavi med marcem in junijem. Če bi bil tam, bi bil do Berlina kratek skok. Žal bom moral počakati, da Svjatlana pride do Slovenije. Pa še potem bi vsaj ob sedanjih standardih verjetno morala obiskati Maribor.

1. november

Po množičnih izgonih študentk in študentov s fakultet še ena nedelja. Pri nas so vsi sveti, v Belorusiji pa dzjadi, dan spomina na prednike, eden najpomembnejših praznikov. Tokratni pohod je namenjen v Kurapate na obrobju Minska. Kurapati so nekakšen beloruski Kočevski rog. Tam so Sovjeti v okviru Stalinovih čistk predvsem leta 1937 in potem še v naslednjih letih pobili cvet beloruske inteligence. Od avtorjev slovarja beloruskega jezika, ki so ga izdali v dvajsetih letih, je recimo preživel zgolj en asistent.

Živce si umirjam ob pregledovanju rezultatov zadnjega popisa prebivalstva v omenjeni državi leta 2019. S temi popisi je tako kot s tistimi, ki so jih v slovenskih deželah izvajale avstrijske oblasti med letoma 1880 in 1910. Rezultati so podobni športni napovedi, veliko več kot o dejanski rabi jezika povedo o trenutnem političnem razpoloženju. Drugače kot v Avstriji sicer sprašujejo o maternem in občevalnem jeziku.

Leta 1999, ko je bil spomin na osamosvojitveno evforijo, kolikor je je pač bilo, še kar živ, so tri četrtine ljudi v vsej deželi za svoj materni jezik razglasile beloruščino, nekaj več kot dve petini naj bi jo hkrati uporabljali v vsakdanu. Deset let pozneje, po najhujšem Lukašenkovem lomastenju po najmanjšem vzhodnoslovanskem jeziku, se je delež maternih govorcev slednjega znižal na dobro polovico. V vsakdanjem življenju je bil izbira manj kot vsakega četrtega Belorusa.

Leta 2019 je bila slika podobna, vendar z veliko odtenki. En podatek dobro pojasni vznik demokratičnega gibanja. Minsk je bil vseskozi bržkone najbolj rusificirano belorusko mesto. Pred desetletjem je samo vsak šestnajsti meščan v

vsakdanu govoril belorusko. Leta 2019 se je ta številka dvignila na več kot tretjino ali za pol milijona govorcev. Ni posebej verjetno, da bi jih res toliko spregovorilo belorusko. Toda z izbiro ogroženega nacionalnega jezika so hoteli pokazati svojo željo po bolj beloruski in demokratični Belorusiji.

3. november

Popoldne me do konca razbesni podoba, ki me bo preganjala. V Palači neodvisnosti, sedežu predsednika republike, so poverilna pisma predali predstavniki samih častivrednih držav. Severne Koreje, Irana, Sirije, Turčije, Venezuele. In Svetega sedeža, ki ga zastopa nuncij, Dalmatinec Ante Jozić. Razlaga je vsaj na površini samo ena: uradna Cerkev se je še enkrat več pobratila z diktatorjem. Razneslo me bo. Kot katoličana me je globoko sram. V zadnjih mesecih si je Katoliška cerkev pridobila precej ugleda. Zdaj je sesut v prah.

Morda bo »ganljivo« nazdravljanje med Jozićem in diktatorjem olajšalo življenje navadnih vernikov. Ampak izkušnja iz Jugoslavije, ki je v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja veljala za državo, ki je zgledno uredila odnose s Svetim sedežem, kaže, da je pritisk na navadnega vernika samo zrasel, od dogovora je imel korist kvečjemu kak škof. Bojim se, da v Belorusiji ne bo drugače. Da sploh ne omenjam, da je nadškof iz Minska Tadevuš Kandrusevič še vedno v izgnanstvu na Poljskem in ne more domov.

Razmišljam, kaj bi v takšnih okoliščinah storil sveti Janez Pavel II. Da ekipa okrog Frančiška ne razume srednje in vzhodne Evrope, se je pokazalo večkrat. Mar nekateri starejši papeževi sopotniki, ki so bili leta 1968 mladeniči, celo gojijo iluzije o sovjetskem modelu kot nekakšni alternativi? Bilo bi zelo žalostno, če bi bilo res.

9. november

Pravljica se končuje. Očitno bo Lukašenki uspelo. Curljajo novice o zamrznitvi računov tistim, ki so kot žrtve nasilja ali pregonov prejeli pomoč iz različnih skladov. Ne moti me, da je vmes nekaj mojega drobiža. Nakazal sem ga, da bi se počutil koristnega in si malce pomiril vest. Toda boli me, da ljudi najprej mučiš, potem pa jih še okradeš. Kaj naj rečem? Več sreče prihodnjič?

Samo še ena stvar me res jezi. Hendikep, ker sem zgodovinar. Zgodovinar je vajen, da konec zgodbe praktično vedno pozna vnaprej. In ne morem verjeti, kako me meče iz tira, da se bo zgodovina prelomila drugače, kot sem si predstavljal. Ne bo inavguracije Svjatlane Cihanovske, ne bo mojega obiska Minska, junaškega mesta, v bližnji prihodnosti, kot sem načrtoval v trenutkih evforije. Belo-rdeče-bela ne bo državna zastava. Verjetno bo spet potisnjena v popolno ilegalo. A to je malo v primerjavi z žalostno usodo ljudi.

Pomislim, da bi se lahko enako »narobe« prelomila slovenska zgodba leta 1990 in 1991. Ampak kdo bi z optimizmom mulca tedaj računal s čim takim? Nič, treba bo pospraviti zastavo. Do naslednjič, ko se zgodovina nemara le razlomi na pravem mestu.

Жыве Беларусь!

Dr. Edvard Kovač

Nevidni Bog

Religiozna etika v sekularizirani družbi

Po švicarskem sociologu svetovnega slovesa, ki pa je bil slovenskega rodu, Thomasu Luckmannu smo se navadili govoriti o »nevidni religiji«.[1] *Njegova teza je bila, da religioznost tudi v modernem svetu ne izginja niti ne raste, ampak spreminja področja svoje navzočnosti. Gre namreč za občutje svetega ali tudi sakralnega. Res je, da se število vernikov znotraj različni krščanskih cerkva zmanjšuje. Manj je teh, ki potrebujejo cerkveno zakramentalno in obredno življenje, in manj je tudi teh, ki se izjavljajo, da so verni.*

Toda številni, ki se imajo za neverne ali ki pravijo, da jih verski svet ne privlači in tudi ne čutijo po njem potrebe, so vendarle nezavedno religiozni, saj imajo občutek svetega do tradicionalno verskih vrednot, kot so prijateljstvo, družinska skupnost, poštenje pri delu, solidarnost v družbi, ljubezen do stvarstva itd. Prav tako mladi preko prijateljskih skupin doživljajo novo občestvenost in jim pripadnost neki druščini ali tudi laičnemu humanitarnemu gibanju nadomešča pripadnost Cerkvi. Lahko bi rekli, da je zahodni evropski humanizem začel nadomeščati krščansko religioznost ter postajati nekakšno »krščanstvo brez krščanstva«. V optimističnem zanosu, kako bodo tudi v docela sekulariziranem svetu zmagovale krščanske vrednote, je šel nemški teolog Karel Rahner tako daleč, da je govoril o »anonimnih kristjanih«.

Vendar je to pokoncilsko navdušenje kmalu prešlo. Znotraj opuščanja religioznosti se je pojavilo tudi opuščanje krščanskih etičnih vrednot, kazati se je začel zaton krščanskega humanizma. Religioznost je postala ne samo vedno bolj osebna, ampak tudi zasebna in avtonomija modernega subjekta se je v postmodernem obdobju stopnjevala do te mere, da je začel ta subjekt poleg religioznosti opuščati tudi njeno krčansko etičnost. Njegova nova, sekularna etika, ki se je vedno bolj uveljavljala, je govorila le o uresničevanju sebe, o moralni dolžnosti do uveljavljanja svoje sreče, o dovršitvi posameznika itd. Trajna prijateljstva, družinske vezi in odgovornost v družbi so stopili v službo posameznika in njegovih trenutnih potreb. Krščanstvo tradicionalnih cerkva se ni znalo ustaviti tej novi sekularizaciji krščanskih vrednot z novo občestvenostjo, z novim odpiranjem osebe k drugemu človeku ali z novo zahtevno duhovnostjo. Tako se je pojavnost krščanstva začela spreminjati na eni strani v individualno zahtevno mistično duhovnost, ki je sicer v moderni dobi skoraj nismo zaznali. To je sicer zelo spoštljiv fenomen, pa vendar še vedno izrazito manjšinski pojav. Nasploh, kot ugotavlja vodilna francoska sociologinja religije Danilèle Hervieu-Léger, pa je krščanstvo postalo religija, preko katere ljudje izstopajo iz religije.[2]

Na vedno večje razširjanje sekularizacije v zahodnem svetu so krčanske cerkve odgovorile na tri načine.

[1] Thomas Luckmann, *Nevidna religija*, Krtina, Ljubljana 1997 (*Die unsichtbare Religion*, 1967).

[2] Danièle Hervieu-Léger, *Le Catholicisme, la fin d'un monde*, Bayard, Pariz 2002.

Prva reakcija je bila ponovno uveljavljanje tradicionalizma. Sekularni svet drvi v pogubo in bo podobno kot v 5. stoletju rimska civilizacija propadel. Rešiti je treba častito tradicijo tako kulturno obredno kot tudi njen svet vrednot in pa seveda močno ter neomajno doktrino. Zato je treba prostovoljno ustvariti geto, v katerem bo krščanstvo preživelo kataklizmo in razkroj zahodnega sveta. Trda in s tem tudi poenostavljena doktrina naj znova postane dogmatično obvezna, moralne norme naj bodo na juridičen način jasno določene in te pravne strukture naj se ne spreminjajo. Pokorščina in delovanje tega geto sistema ima prednost pred osebnim razmišljanjem in še bolj pred morebitnim individualnim drugačnim ravnanjem.

Vendar pa je težava teh stališč, pa naj se še tako ponujajo kot edino možen odgovor na sodobno sekularizacijo, v tem, da preko svojih zahtev opuščajo del temeljne vsebine krščanskega verovanja. Sveti Pavel namreč govori o svobodi od postave, ko pravi, da nas je Kristus osvobodil od nje. Pavel za Kristusom zahteva osebni odnos do Boga in svobodno odločitev zanj. Se pravi, da evangelij vabi k veri, ki je najprej izraz ljubezni, doktrina pride šele potem in je odsev svobodnega življenja v veri in v Kristusovi ljubezni. Tudi moralne zahteve prihajajo iz svobodnega odnosa do Boga in do drugega človeka, ne pa iz natančno določene juridične zakonodaje. Pravna struktura Cerkve je vsekakor potrebna, vendar je nad njo osebna odločitev in tudi moralni premislek. Od časov cerkvenih očetov naprej je vera vabila k razmišljanju in k dialogu tudi s takrat imenovanimi »poganskimi« misleci. Stališča Tertulijana, ki je trdil, da kristjani nimajo ničesar s poganskimi filozofi, so bila hitro opuščena. Kmalu so kristjani tudi v njih videli vsaj delen navdih Božje modrosti. Še bolj izjemen je bil dialog Akvinskega z znanostjo njegove dobe, ki jo je predstavljal na novo najdeni Aristotel.

Nevarnost stališč tradicionalistov je, da bi z getoiziranjem mišljenja in življenja iz Cerkve napravili neznatno sekto, ki bi slednjič ukinjala sama sebe. V zgodovini sekte izginjajo in to bi bila tudi usoda Cerkve. Druga nevarnost pa je še večja, da bi tradicionalisti hoteli uveljaviti svoje vrednote preko podpiranja avtoritarnih režimov. S tem bi še bolj radikalno izgubljali vsebino svoje krščanske vere, ker bi dajali moralno podporo nekrščanskim stališčem državnih oblasti. Vidimo, da vsaka ideologija moči na neki stopnji postane zelo šibka in miselno siromašna, zato, da bi obstala, začne delovati kot psevdoreligija. Češki teolog in sociolog Thomás Halík opozarja, da je to velika nevarnost za Cerkev in da so takšne težnje zanjo samoukinjajoče, da ne rečemo samomorilne. Na primer: kulturne vrednote zdravega domoljubja se lahko z močno politično oblastjo hitro sprevržejo v nacionalizem, ki izključuje druge in potepta človeško dostojanstvo.[3] V zadnjem času je Halík opozoril tudi na nevarnost, da bi tradicionalisti nasproti islamskemu fundamentalizmu gradili krščanski fundamentalizem, ki bi se lažje spoprijemal tudi s sekularizirano družbo, kar bi pa znova sprevrglo krščanske vrednote.

Drugi odgovor so krščanske cerkve v Evropi našle v karizmatičnih gibanjih, ki so se začela v ameriških binkoštnih prenovitvenih srečanjih. Značilnost te duhovnosti ni samo odprtost za teologijo Svetega Duha, ampak predvsem močno čustveno doživljanje religioznega sveta. Čustveni svet je lahko gotovo nekaj lepega in osrečujočega, zato so ta gibanja številnim omogočila

[3] Thomás Halík, »Kristjan nikoli ne more biti nacionalist«, v: *Družina*, 13. maja 2019.

ponovno religiozno izkustvo. Vendar pa jih je pravoslavni teolog Olvier Clement opozoril, da lahko brez resnega razmisleka o trpljenju, se pravi brez teologije križa in prav tako brez spoštovanja zakramentalnih skrivnosti svete evharistije, njihovo veselje obtiči v naivni nedoletnosti in onemogoča pot k zrelosti.

Toda prav odkritja zadnjih let so pokazala, da če ni resnega teološkega in antropološkega razmisleka, duhovnost lahko skrene tudi na stranpot v moralnem smislu. Nasploh lahko rečemo, da je bilo v teh gibanjih premalo kritičnega razmisleka, zato se njihova obrednost in duhovnost ni samo osvobajala od spekulativne in zgolj od teoretske teologije, ampak je izključno gojila zgolj čustveni svet, ki pa ni bil vedno uravnan in je prav tako dovolil anomalije. Zato se zdaj vsa ta gibanja odločajo za resen študij filozofije in humanističnih znanosti, hkrati pa za teološko poglabljanje osebe Svetega Duha in se zaradi tega odpirajo k pravoslavni duhovnosti. Na ta način želijo prerasti hudo krizo, ki jo doživljajo. Toda četudi bodo ta gibanja izstopila iz nje, njihova duhovnost »velikih otrok« ne bo mogla zajeti porazsvetljenjske civilizacije kot celote, ker zahteve razuma niso ukinjene, ampak samo preraščene.

Kaže pa, da se z nastopom papeža Frančiška že izrisuje tretja pot kot odgovor na izrazito sekularizacijo. Krščanstvo se v njegovem obzorju ne postavlja kot nasprotnik sekularizirane civilizacije, ampak kot njena dopolnitev in s tem tudi njena rešitev.

Že papež Janez Pavel II. je postavil ugotovitev, ki je hkrati zahteva: »Človek je pot Cerkve.« Ta obrat je zelo pomemben. Ne gre več za to, da bi se človek spreobračal in vstopal v krščanstvo in s tem v Cerkev, ampak prav obratno: Cerkev se mora najprej sklanjati k človeku, razumeti njegovo stisko in obup ter mu pokazati, kako bo lahko izstopil iz svojih tegob. Če tega še ne zna in ne more, lahko vseeno ostane ob njem, z njim trpi in se veseli vsakega njegovega uspeha. Vsa razmišljanja in tudi simbolna Frančiškova dejanja gredo v tej smeri. Ne gre več za to, da bi krščanstvo sočloveku najprej razkrivalo svojo doktrino, ga poučevalo o krščanski morali, ampak prav obratno, najprej želi razumeti njegovo bedo, mu stati ob strani tudi ob njegovih moralnih stiskah, prebuditi v njem upanje, da bo lahko tudi drugače, ter mu povedati, da obstaja Bog usmiljenja tudi zanj, četudi vanj ne veruje ali pa veruje drugače.

Tudi druga zahteva papeža Janeza Pavla II. je zelo zanimiva: »Človekove pravice so pot evangelizacije.« Kot vemo, so bile človekove pravice opredeljene tudi s pomočjo krščanskih filozofov, posebno še Jacquesa Maritaina. Podlaga naj bi jim bil naravni moralni zakon, ki po Tomažu Akvinskem prihaja od Boga, ne da bi se človek nujno moral tega zavedati. Podobno tudi univerzalni moralni zakon po Imanuelu Kantu prihaja iz človekovega uma, čeprav je smiselno, da človek v svojem umovanju o moralnem zakonu dobrega Boga predpostavlja. Prav tako pa ni nujno, da bi pri tem svojem razmišljanju o univerzalnem dobrem človek mislil na Boga ali vanj veroval. Zanimivo je torej, kako je že v srednjem veku Akvinski zagovarjal avtonomijo človeškega razuma in kako se njegov pogled pokriva z razsvetljenskim mislecem. To pomeni, da si moderna doba in krščanstvo

nista nasprotnika, ampak zaveznika. Podobno tudi naš postmoderni čas za Frančiška ni čas kataklizme, v kateri se bo vse sesulo v prah, ampak je to čas, ko lahko vsak posameznik preko sobrata odkrije, da je veličina, da ima svoje neizbrisno dostojanstvo, četudi v Boga še ne more verjeti.

Tako smo prišli do paradoksalnega položaja, ko človekove pravice, ki so prav tako v krizi, rešuje in na nov način utemeljuje krščanstvo. To pomeni, da krščanska zavest ne ukinja posameznikove svobode, ampak mu jo radodarno daje, omogoča in brani.

Iz vsega, kar smo do zdaj zapisali, ni težko razbrati, da se nam kaže prav ta tretja pot najsprejemljivejša za krščanstvo tudi danes. Vendar pa v današnjem času prihajajo pred nas s stopnjevano sekularizacijo novi izzivi. Človek v stiski potrebuje novega razumevanja, išče pot do novega upanja in si želi na nov način nagovoriti vso človeško skupnost.

Navadili smo se, da je današnji vernik hkrati tudi neveren in da je iskalec Boga, morda božanstev, vsekakor pa duhovnosti. V tem iskanju je romar, pa ne samo v geografskem smislu, da bi želel potovati na druge celine, ampak da ga zanimajo predvsem stara in tradicionalna verstva ter vzhodne meditacije. To željo po spoznavanju daljnih in drugačnih verstev smo prehitro poimenovali potrošniška mentaliteta v verovanju. Gre za iskreno iskanje pristnosti in željo, da bi iskalec našel svoj dom, kjer bi se njegova duša odpočila, srce naužilo in misel poletela. Zato pravimo, da je današnji postmoderni vernik romar in spreobrnjenec, kot pravi že omenjena Danièle Hervieu-Léger,[4] je v gibanju, saj hodi med oddaljenimi kulturami, se spreobrača od enega verskega izročila do drugega in izbira med raznolikimi tradicijami.

Krščanstvu ne preostaja drugega, kot da se začne zanimati tudi za druga verstva, jim spoštljivo prisluhne in skuša razumeti, kje so njihova »zrnja razodetja«, ki jih lahko v njih najde, kakor je nakazal že drugi vatikanski koncil, ko je spregovoril o nekrščanskih verstvih. Razumevanje drugih verstev lahko današnjemu kristjanu omogoči, da poglobi tudi svojo vero in ugotovi, v čem je tudi sam obdarjen, kaj je v krščanstvu v odnosu do drugih verstev enkratnega in nenadomestljivega. To je bila pot tudi švicarskega teologa, Hansa Künga, ki nam je v svoji knjigi *Credo*[5] pretresljivo razkril, kaj je v krščanstvu izjemnega in neponovljivega in kaj lahko zaradi tega kristjan podari tudi drugače vernim.

Rekli smo, da v zahodnem svetu sekularizacija nenehno napreduje in to kljub vračanju svetega, se pravi, da je ni zaustavilo niti večje zanimanje za duhovnost. Tukaj je evropski paradoks, romarji in iskalci obiskujejo tudi krščansko verovanje ter se celo prepoznajo v njegovi duhovnosti in temeljni etiki, vendar v polnosti vanj ne vstopijo. Krščanstvo jih sicer zanima, vendar ne toliko, da bi prosili za uvajanje v krščanske zakramentalne skrivnosti. Njihovo krščanstvo je predvsem etično, želijo si etične zavesti, ki bi jim osmislila njihovo življenje. Preko krščanske duhovnosti, ki jo hranijo s Svetim pismom in drugimi krščanskimi duhovnimi spisi, dobivajo navdih za notranji mir, literarno ustvarjalnost ali pa filozofski razmislek. To je nov fenomen, da pripadnost verstvu postaja ne samo etično kulturna, ampak tudi duhovna, a še vedno nekonfesionalna, še vedno ni v celoti versko vsebinska.

ESEJ

[4] Danièle Hervieu-Léger, *La religion en mouvement: le pèlerin et le converti*, Flamarion, Pariz 1999.

[5] Hans Küng, *Credo*, Znamenje, Petrovče 2010.

Različni misleci danes ugotavljajo, da so krščanske etične vrednote, ki so se popolnoma sekularizirale, postale v oddaljenosti od svojega krščanskega vira tako krhke, da so se nam razkrile kot neobstojne. Ugotavljamo, da te vrednote brez navdiha krščanske duhovnosti ne morejo preživeti. Lahko so še žive v generaciji, ki je poznala krščansko izkustvo, bila morda celo vzgojena v krščanskem izročilu, a se je potem od njega oddaljila. Toda rod, ki prihaja zdaj, ne pozna več krščanstva, nima več verskega izkustva, zato potrebuje krščansko duhovnost, s katero bo hranil krščanske vrednote, ki so mu blizu.

V tem duhu francoska agnostika, se pravi neverna, Luc Ferry in André Compte-Sponville govorita o laični in ateistični duhovnosti.[6] Ugotavljata namreč, da potrebujemo verovanje v presežno, v transcendenco, če hočemo na absoluten način potrditi kakšne etične zahteve. To je zelo kantovsko razmišljanje. Kant je namreč ugotavljal, da če je na eni strani res, da religioznost ne doda ničesar novega k temeljni etiki, ki jo razglasi univerzalni um, pa vendar hkrati pove, da vera daje moralnemu zakonu tudi nove motivacije, da se um lažje odloči, lažje razmišlja in narekuje konkretna dejanja. V tem duhu tudi oba misleca menita, da je duhovnost predpostavka, ki pravi, da je nekaj absolutnega nad nami in da je zaradi tega dosledna etika možna.

Tako se nam religioznost v našem postmodernem času razkrije kot etična utemeljitev univerzalnih moralnih zahtev. A ta religioznost ne vodi k veroizpovedi, ampak le k predpostavki, da me morda neki »nevidni Bog«, za katerega niti ne vem zagotovo, ali obstaja, navdihuje k večji človeškosti in je obzorje novega humanizma.

V tem duhu tudi že omenjeni mislec Halík pravi, da četudi bi krščanstvo postalo nekaj zelo manjšinskega, družba kot celota ne bo mogla živeti brez njega, saj bo vedno potrebovala temelj etičnosti in prakso dialoga, ki ga lahko dosledno izpelje le referenca na absolutno. Zato ima krščanstvo novo možnost, da v dialogu z drugimi vzpostavlja temelj etike, ki se bo hranil z njegovo univerzalnostjo, to je z njegovo nekonfesionalno duhovnostjo. Krščanstvo kot tako ne bo odtujevalo in tudi ne spreobračalo, temveč le podajalo vsakomur novo upanje. Posameznika ne bo izničilo, ampak mu pokazalo, da se lahko uresniči le ob drugem, kajti najkrajša pot do mene samega, pravi Paul Ricoeur, vodi preko drugega.

Nekaj podobnega pravi francoski krščanski filozof Jean-Luc Marion, ki trdi, da ima krščanstvo prihodnost, saj lahko družbo obogati z mislijo, brez katere družba ne more živeti. Ne gre samo za ljubezen med ljudmi, ampak tudi za etiko čiste podarjenosti, ko nekdo živi za Drugega. Tudi če krščanstvo v družbi ne govori o Bogu, o njem molči na pomenljiv način. Problem sekularne družbe je namreč, da presežno ne zna misliti, zato je njen molk brez pomena. Krščanstvo pa je sposobno videti in spregovoriti o sledovih neskončnosti med nami in tudi o sledovih Boga med nami, čeprav o njem ne govori neposredno. Sekularna družba v krščanstvu ne bo videla Boga, Bog bo ostal neviden, bo pa v pojavu krščanstva zaznala presežno, se pravi absolutno, o katerem bo sicer dvomila, ali obstaja ali ne, pa vendar brez njega ne bo znala živeti.

[6] Luc Ferry, *La Révolution de l'amour. Pour une spiritualité laïque*, Plon, Pariz 2010; André Compte-Sponville, *L'esprit de l'athéisme*, Pariz 2006.

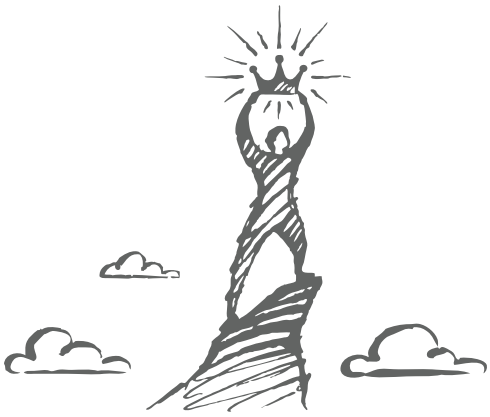
Aleš Maver

Za prgišče politike

Mala šola političnih pojmov

Izid: **februar 2021**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **dr. Tanja Ozvatič**

Kralji, princeske, predsedniki in prve dame

Vir: Shutterstock

Morda bo ubadanje s politiko vsaj za odtenek manj čudaško, če ga začnemo v bližini rumenega tiska. Kar nekaj ljudi je, ki nočejo imeti z oblastniki sicer nobenega opravka, se pa čisto raznežijo ob pisanih oblekah in žgečkljivih skokih čez plot na kakšnem severnoevropskem dvoru. Moja pokojna babica je recimo vedela za skoraj vsak korak (še vedno) lepe monaške princese Karoline, čeprav je vse njene kneževine komaj za nekaj ulic. Ker pa se je število kraljev in princes predvsem v 20. stoletju nevarno zmanjšalo, so ustvarjalci tako imenovanih bulevarskih časopisov svojo pozornost pravočasno usmerili tudi na visoke »živine« brez modre krvi v žilah. Seveda obstaja tu še vedno nekaj diskriminacije. Če je za prelestno lepotico Karolino dovolj, da ji rečejo princesa, pa je že zvezda, četudi Monako ni nič več od bogatega žepka, morajo neplemenite prve dame in njihovi gospodje že biti na čelu kake pomembne države, da se odjemalci rumenega tiska zanje zmenijo. Razen če po naključju izstopajo s čim posebej odbitim. Kot denimo nekdanji urugvajski predsednik Pepe Mujica, ki se je kot šef države prevažal z desetletja starim hroščem.

Ali ima država kralja in posledično princeso ali predsednika in posledično prvo damo, je odvisno od tega, s kakšno **državno ureditvijo** imamo v posamezni

skupnosti ali državi opraviti. Vprašanje, kaj sploh je država in kdaj se je prvič izvalila, je tako zapleteno, da bi z njo zlahka zapolnili vso knjigo. Zato se bomo vsaj za zdaj pretvarjali, da vemo, kaj se za to besedo skriva.

Zelo površno in čez palec lahko vse sedanje države, ki jih je na našem planetu trenutno dobrih dvesto, pomečemo v dva velika predala. Na prvem predalu je nalepka **MONARHIJA**, na drugem nalepka **REPUBLIKA**. Seveda je izjemno težko povedati, kaj je skupna lastnost vseh monarhij in kaj vseh republik in kaj jih med seboj loči.

Zato iz varnostnih razlogov začnimo s spraševanjem, kaj besedi dobesedno pomenita. Kot je značilno za večino pojmov, s katerimi se bomo srečevali na naslednjih straneh, izvirata iz grščine in latinščine. Obe sta iz dveh sestavin. Prva v besedi monarhija je zaimek mónos. Pomeni 'sam' (brez drugih). Danes je najbolj razvpit v besedni zvezi ogljikov monoksid, v katerem je zgolj ena sama molekula kisika. V zgodovini je Slovencem in večini jezikov preko raznih ovinkov prinesel meniha, ki seveda živi sam. Njegovo bivališče smo tako poslovenili kot samostan. Druga sestavina monarhije je glagol, ki ima v prvi osebi ednine v sedanjiku obliko árcho, kar med drugim pomeni 'vladam'.

Izraz republika si je dobršen del sveta sposodil od Rimljanov (in ga pozabil vrniti, seveda). V njem skriti dvojec brez krmarja tvorita zelo kratka, a »strupena« besedica res in pridevnik publicus v obliki za ženski spol. Res v osnovi pomeni 'stvar' ali 'reč', vendar lahko v pravem kontekstu nosi tudi skoraj vse druge pomene. Publicus, iz katerega sta se sčasoma skotila publika in angleški pub, pa zaznamuje tisto, kar v slovenščino prenesemo kot 'javen'.

Če zelo poenostavimo, bi to potegnilo za seboj, da je monarhija last enega človeka, republika pa je nekako od vseh ali vsaj od dobršnega dela ljudi, od javnosti. S takšno hitro modrostjo si kajpak ne ob današnjih razmerah ne v zgodovini ne moremo zares pomagati. Vpliva pa na to, da skoraj vedno, kadar v kakšni večji skupini človek pobara, kaj da loči monarhijo in republiko, kdo kot iz topa izstreli: Republika je demokratična, monarhija je toliko kot diktatura. Kaj pa vem.

Verjetno najstarejša delujoča evropska parlamentarna demokracija, Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske, je monarhija. Napol republikanski eksperiment se je v 17. stoletju končal klavrno. Po samo devetih letih vladavine »lorda protektorja« so si Angleži in Škoti zaželeli nazaj dobri stari monarhijo in dinastijo. Po drugi strani je Severna Koreja republika in jo uradno poznamo celo kot demokratično ljudsko republiko, kar naj bi vladavino ljudstva v njej podčrtalo kar trikrat. Dobronamerno svarilo: več kot je v imenu države ali organizacije visokoletečih oznak z blagodejnimi pomeni, z več rezerve kaže tako poimenovanje jemati.

Zato se bolj kot nasprotje med demokracijo in diktaturo za ločevanje monarhij in republik zdi uporabna neka druga ločnica. Recimo, da poglavarji držav, ki so monarhije, to postanejo, ker izvirajo iz prave družine, svojo službo pa opravljajo do smrti. Ali njihov mandat vsaj ni omejen, kar v časih, ko se monarhi po Evropi s papežem vred radi kot za stavo umikajo v pokoj, zveni primerneje. Pri republiki je načeloma tako, da je njen poglavar tako ali drugače izvoljen in da službo opravlja omejen čas. Seveda, seveda. Marsikdo bo takoj poskočil in opozoril na izjeme. Te kajpak obstajajo. V zgodovini in še danes imamo monarhije, ki so volilne, kar pomeni, da je monarh izvoljen. Najbolj znan zgodovinski zgled je verjetno Poljska. Med volilne monarhije se uvršča tudi vatikanska država, saj papeža kot njenega poglavarja izvoli kardinalski kolegij. So celo monarhije, kjer je mandat monarha omejen. Tak primer je Malezija.

Po drugi strani se položaj šefa države v republikah lahko deduje ali pa njegov mandat ni omejen. Prvo izjemo predstavlja sedaj predvsem že omenjena Severna Koreja. V 20. stoletju

se je s takšno »rešitvijo« tragično proslavil Haiti, kjer sta zaporedoma vladala »Papa Doc« in »Baby Doc« iz družine Duvalier. Zdravnik je bil sicer v resnici samo očka. Po primere neomejenega mandata ni treba iti tako daleč. Josip Broz Tito je bil od leta 1953 do smrti predsednik Jugoslavije »bez ograničenja trajanja mandata«. Ljubljenega voditelja seveda niso hoteli po nepotrebnem opominjati na to, da utegne tudi on umreti, zaradi česar niso govorili o dosmrtnem mandatu. Čeprav je bilo med Titovimi kolegi kar nekaj zelo »trpežnih« oblastnikov, pa je bil le malokdo tako pogumen, da je svojo trajnost dal zapisati v ustavo kot jugoslovanski predsednik. Na misel mi vseeno pride predsednik Malavija v južni Afriki Hastings Banda. Ob »očetu malavijske neodvisnosti« je zanimivo, da kljub ustavnemu določilu na položaju ni ostal do smrti. Pri šestindevetdesetih letih je moral za predsednika kandidirati na večstrankarskih volitvah in – izgubil.

Ne glede na težavno razmejitev med republiko in monarhijo si bomo v nadaljevanju v glavnem pomagali z zasilno opredelitvijo, da so za prvo značilni omejeni, za drugo pa neomejeni mandati. Omenjeno vsaj danes seveda pove malo ali celo nič o naravi političnega življenja v kakšni državi.

Monarhija – omara z mnogimi predali

Skoraj tako trdovratno, kot se vsake omembe monarhije drži predstava, da je blizu diktaturi, vsaj na Slovenskem štejemo za sopomenko tega pojma besedo **kraljevina**. A čeprav je vsak kralj monarh, ni vsak monarh kralj.

V zahodnem predstavnem svetu kralji celo niso najimenitnejši monarhi. Povsem na vrhu njegove piramide je namreč **cesar**. Dolga stoletja so na zahodu celo ujčkali predstavo, da bi moral biti na vsem svetu tak kaveljc zgolj en sam. Ni težko ugotoviti, da je bilo tako zato, ker s(m)o Evropejci verjetno večino svoje zgodovine za nekakšno idealno državo šteli Rimsko cesarstvo. Pri tem nam je nekako ušlo, da tudi slednje ni vselej shajalo zgolj z enim cesarjem.

Od Rimljanov so sicer v lepo število jezikov prišle tudi besede za cesarja. V slovanske jezike in nemščino so se preselile po zaslugi znanega rimskega vojskovodje, politika, vojnega zločinca, demagoga, zgodovinarja in nekoliko manj uspešnega pesnika Gaja Julija Cezarja. Nerodna reč je, da mož sam nikoli ni postal cesar, so pa pri njegovi slavi deležili njegovi nasledniki, ki so si njegov priimek Cezar redno dodajali kot del svojih imen. Seveda so si ga pozneje bolj ali manj poljubno prilagajali. Zato imajo Nemci Kaiserja, cesarsko dobra žemljica pa je kajzerica. Nekateri Slovani imajo carja, ki je bil nekoč doma v danes turškem Carigradu. Verjetno je tudi marsikdo od vas že slišal od prijateljev, da je »živi car«. Nekateri drugi jeziki so kot svojo oznako za cesarja posvojili latinsko besedo **imperator**. Tudi s to se je kitil vsak rimski cesar, naj je bilo upravičeno ali ne. Prvotno je bil namreč imperator posebno uspešen vojaški poveljnik, ki je dosegel pomembno zmago, pri kateri je moral v časih, ko so veljali drugačni standardi, kot vsaj uradno veljajo danes, pobiti tudi znatno število sovražnikov. Vladar rimskega cesarstva je pozneje postal imperator kar tako, kar še danes odmeva med drugim v angleščini, francoščini in italijanščini. Območje, ki mu cesar vlada, pogosto označujemo kot imperij. Sicer ima tudi ta izraz dolgo rimsko brado, vendar se v podrobnosti nima smisla spuščati.

Izvorni cesar v našem predstavnem svetu je bil torej rimski. Vsaj od konca 4. stoletja po Kristusu je bil vedno eden zadolžen za zahodni, drugi za vzhodni del cesarstva. Potem je šlo z zahodom hudo navzdol in nekaj časa je bil edini cesar na vzhodu, v Konstantinoplu, na meji med Evropo in Azijo, ki ga Slovani, kot rečeno, zaradi tega še danes zmerjamo s Carigradom. Stvari so se zapletle, ko je na podlagi kravje kupčije med papežem Leonom III. in kraljem

Karlom Velikim slednji na božični dan leta 800 napredoval v cesarja. V Konstantinoplu so sicer nekaj rogovilili, vendar niso dosegli prav veliko. Mit, da naj bo cesar en sam, se je začel krušiti. V poznejših časih so od vsepovsod vznikali cesarji. Najpomembnejši možakar zahodno od Konstantinopla je bil sicer običajno cesar tako imenovanega Svetega rimskega cesarstva, ki pa je imelo svoje težišče v današnji Nemčiji. Obstajalo je vse do leta 1806, ko mu je žebelj v krsto vsaj posredno zabil Napoleon. Ki se je maloprej še sam okronal za cesarja. Zadnjih nekaj stoletij so bili svetorimski cesarji običajno nam zelo domači Habsburžani. Zadnji med njimi, Franc II., ki sicer v zgodovini ne velja za posebno brihto, je pravočasno ugotovil, kam pes taco moli. Zato se je leta 1804 »preventivno« razglasil za prvega avstrijskega cesarja. Ta položaj je kajpak zasedel kot Franc I. Mimogrede: Sveto rimsko cesarstvo v nemški zgodovini šteje za tako imenovani Prvi rajh ali poenostavljeno Prvo cesarstvo. Drugi rajh je nastopil z nemško združitvijo pod prusko peto leta 1871. Tretji rajh je najbolj neslaven in je trajal samo dvanajst let, a je zaradi Dolfeta in njegovih fantov opustošil praktično vso Evropo.

Vsaj starejši se od šolskega pouka gotovo spomnite Dušana Silnega, srbskega vladarja, ki se je tam v 14. stoletju okronal za »carja Srbov in Grkov«. Žal je bilo njegovo »carstvo« kratkotrajno, saj je razpadlo že v času njegovega naslednika Uroša z zloveščim vzdevkom »Nejaki« ali po domače Šibki. Trajneje so si cesarski oziroma carski naslov prisvojili moskovski veliki knezi. Prvi med njimi je car postal znameniti Ivan Grozni v 16. stoletju. Zaradi oblasti nad Indijo so bili nekaj časa cesarji tudi kralji Združenega kraljestva, po neslavnem Mussolinijevem pohodu v Abesinijo pa se je z najvišjim vladarskim naslovom kitil italijanski kralj Viktor Emanuel III. Med bizarnejše cesarje za eno poletje spada afriški potentat in jugoslovanski prijatelj iz neuvrščenih časov Jean-Bédel Bokassa, ki se je sredi sedemdesetih let 20. stoletja nenadoma spomnil, da se bo po Napoleonovem vzoru okronal za cesarja Srednjeafriškega cesarstva. Njegovo cesarjevanje je bilo kratkotrajno.

Iz Evrope smo v pomanjkanju boljših možnosti cesarski naslov prenesli še na nekatere imenitne vladarje neevropskih okolij. Tako za cesarje razglašamo državne poglavarje Japonske, kjer so še pri moči, in Kitajske, kjer jih je odplaknilo dogajanje v 20. stoletju. Strokovnjaki za ta okolja se nad samovoljnim vnašanjem tujega blaga v druge predstavne svetove v glavnem zmrdujejo. Zanimiv neevropski cesar je bil vsaj še veliki Titov prijatelj Haile Selassie iz Etiopije. Kljub temu, da ga je nazadnje odnesla revolucija, se je lahko pohvalil s tem, da so ga nekateri častili naravnost po božje. Po njem oziroma po njegovem imenu pred vzponom na prestol, ko je bil ras (mi bi morda rekli knez) Tafari, se namreč imenuje verska skupnost rastafarijancev, ki je v njem odrešeniško figuro ugledala, ker je bil v svojem času verjetno najvišje postavljeni temnopolti človek na planetu.

V hierarhiji monarhov za cesarjem pridejo **kralji**. Teh je tudi v teoriji lahko več. Kljub temu je odstavljeni egiptovski kralj Faruk pred kakšnimi šestdesetimi leti napovedal, da bo čez pol stoletja na svetu samo še pet kraljev: križev, pikov, karov, srčev in – kralj Anglije. Malce se je zmotil, kajti kraljev je še vedno več celo v Evropi. Do prve svetovne vojne jih je imela velika večina držav. Tudi do druge svetovne vojne jih je bilo še vedno veliko. Potem jih je začelo pospešeno odnašati. Doslej zadnja evropska država, ki se je poslovila od kralja, je Grčija. A morda še vedno živi Konstantin II. vseeno ni bil zadnji »kralj Helenov«, kot se je uradno reklo. Grki so namreč v 20. stoletju tolikokrat preskočili med monarhijo in republiko, da je Konstantinov stric Jurij II. izjavil, da je najpomembnejši pripomoček grškega kralja kovček. Pač pa so kralja, potem ko so v 20. stoletju že imeli republiko, ponovno dobili Španci.

Metka Klevišar

Utrinki vzporednih svetov

Iz prelistane knjige obrazov

Izid: **marec 2021**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Saška Ocvirk**

Le za vsako deveto stvar je beseda

Se vam je že kdaj zgodilo, da za kakšno stvar, ki se vam je zdela pomembna, niste našli prave besede? Meni že velikokrat. Takrat se spomnim na besede Ivana Cankarja, da je samo za vsako deveto stvar beseda. Za najglobljo, najlepšo, najpomembnejšo in najtežjo je ni. Kljub tolikim besedam okrog nas.

Ta njegova misel me spremlja že od gimnazijskih let. Leta 2018, ko smo obeleževali Cankarjevo leto, je nekdo zapisal, da je bil Cankar preprosto neprevedljiv. In tako razmišljam o nas ljudeh nasploh. Vsak od nas je skrivnost, svet zase, ki ga je nemogoče spraviti v znane besede. Vsak od nas je po svoje neprevedljiv. In tega smo lahko samo veseli.

Človek ostaja velika skrivnost

Živimo v času, ko si želimo vse natanko proučiti in razložiti. Znanost napreduje izjemno hitro in se spušča v neverjetne podrobnosti. Tudi v medicini. Dokler seveda človekovo telo obravnava kot stroj, ki se ga da razstaviti na drobne delce. A vsemu temu napredku navkljub ostaja človek velika skrivnost, ki jo lahko le občudujemo. Ko gre za vprašanja smisla, zadovoljstva, ljubezni, prijateljstva, našega sobivanja in še marsičesa, ostaja znanost brez odgovora. Uvideti moramo, da človek ni le zelo natančen stroj, ki ga znanost do podrobnosti opiše, ampak veliko, veliko več. In tega več ne znamo razložiti.

Tako nam tudi človek, ki ga imamo radi in z njim živimo, ostaja skrivnost. Naše skupno življenje je lahko tako lepo prav zato, ker smo drug drugemu skrivnost. Kjer tega nočemo priznati, se lahko življenje spremeni v pravi pekel.

Za bistveno v življenju ni navodil

Navajeni smo, da ob vsakem stroju ali aparatu dobimo navodila za uporabo. Veliko navodil imamo tudi za razna opravila. Ti napotki nam včasih pomagajo, včasih tudi ne.

Za bistveno v življenju pa ne dobimo nobenih navodil. Za naš temeljni odnos do življenja in smrti, za naše skupno bivanje, za odnos do sebe in do drugih ter toliko drugih stvari. Vsega tega se moramo učiti že od rojstva. Najprej od staršev in drugih bližnjih, potem od vseh ljudi, ki jih v življenju srečamo, predvsem pa moramo o vsem

sami veliko razmišljati. Knjige, ki so o tem napisane, niso navodila. Človeku so lahko v pomoč, a navsezadnje mora vsak sam oblikovati svoje življenje in mu dati svojo vsebino. Če je nekdo veren, mu to lahko zelo pomaga, a mora sam živeti svojo vero in svoj odnos do Boga. Tako moramo skozi življenje iti brez napisanih navodil.

Spremembe nas delajo klene

Menda nas velike spremembe naredijo še bolj klene. Ker je izraz »klen« bolj redek, sem v SSKJ preverila, kaj v resnici pomeni: čvrst, krepak, nazoren, sočen, zdrav, poln.

Si predstavljate, kako dolgočasno bi bilo naše življenje brez sprememb? Nekaterih smo veseli, drugih spet ne. Pa nam največkrat ne preostane drugega, kot da jih sprejmemo. Nazadnje se res zgodi tako, da nas velike spremembe naredijo bolj klene. Če bi se stari ljudje tega zavedali, bi verjetno živeli bolj zadovoljno. Vsekakor je to nikoli končan proces. Največja sprememba pa bo prišla prav na koncu.

Vsak je lahko v svoji vlogi odličen

Poznam gospo, mater petih otrok, ki je tudi zelo uspešna v svojem poklicu. Pomislim, da jaz tega ne bi nikoli zmogla, pa seveda še marsičesa ne. Potem pa se spomnim na Calderonov *Veliki oder sveta*. Vsak od nas ima svojo vlogo, čisto drugačno od vseh drugih. Vloga berača je prav tako pomembna kot vloga kralja.

Šteje način, kako človek svojo vlogo odigra. Če nastopa pošteno, iskreno, brez laži in prikritih misli, če ne misli samo nase, ampak zna biti pozoren in ljubezniv do drugih, zasluži prav tako veliko priznanje kot kdor koli drug v še tako odlični vlogi. Zato se nima nobenega smisla ozirati na druge in jih blagrovati. Prav vsak od nas ima vse pogoje, da je v svoji vlogi odličen.

Modro izbirajmo svoje podvige

V življenju nas zanima veliko stvari in ko vidimo, s čim vse se ukvarjajo ljudje okrog nas, nas zamika še marsikaj drugega. Radi bi poskusili in včasih se stvari tudi lotimo. Potem pa nam morda že kje na sredi zmanjka moči. Morda se z zadnjimi močmi celo prebijemo do cilja, a ob tem ne čutimo zadoščenja. Razočarani spoznamo, da nalogi nismo kos, da vse skupaj ni delovalo tako, kot smo pričakovali.

Zato je tako pomembno, da znamo presoditi, kaj zmoremo in kaj si zares želimo. Taka presoja je stvar velike modrosti. Eno so sanje, drugo pa je resničnost. Če znamo ostati z nogami trdno na tleh, ostajamo zvesti sami sebi in se ne oziramo na druge. Tako si prihranimo marsikatero razočaranje, hkrati pa se znamo veseliti in biti hvaležni za vse svoje sposobnosti in dosežke.

Od dolgih las do dolge tišine

Naj ostanem pri dolgih laseh ali si jih ostrižem? Na prvi pogled to res ni eno tistih usodnih vprašanj. Vsakdo si lahko izbere pričesko po želji in vsaka je po svoje lepa. Na to sem pomislila, ko sem znova srečala gospo, katere kratko pristriženo pričesko vedno znova občudujem. Vprašala sem jo, ali ni nikoli nosila dolgih las, ki so danes tako zelo modni. Ne, ni jih. Pa si je njen mož ob poroki želel, da bi jih. Lepo mu je razložila, da tega ne želi, in še po dolgih letih zakona ohranjata lep in zadovoljujoč odnos.

Pa ni pri vseh ženah tako. Mnoge možu na ljubo nosijo pričeske, ki jim še zdaleč niso všeč. Hudo je, če se zakonca niti o čem takem ne moreta pogovoriti. In ni čudno, če se ljudje v družbi tudi o zares pomembnih in velikih stvareh ne moremo sporazumeti.

Hermann-Josef Zoche

Nazarij, dedič apostola

Zgodovinski roman o času prvih kristjanov

Izid: **marec 2021**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Majda Strašek Januš**
Uredil: **Aleš Čeh**

Sedaj, dolga leta po obglavljenju Pavla, stoji v atriju svojega otroškega prijatelja Avla.

»Torej dogovorjeno,« reče, »ob nastopu teme se podam na pot. Ali si s kom govoril o najinem namenu?«

Nazarij opazi, da hoče samo še enkrat slišati, kar že ve: mladi Avel ni govoril z nikomer. Za to je preveč previden in skop z besedami.

In tako stojita tukaj: mladi aristokrat, čigar bistvo se odraža v tisti zadržani drži, ki je tako značilna za njegov položaj, in mladi Galilejec.

Avel živi v veliki hiši sam. Ob njem je nekaj osvobojencev. Družinski vinograd in polja je dal v zakup in od tega črpa svoje dohodke. Ne more živeti na veliki nogi; ker pa njegove blagajne ne otežujeta želja po uživanju in čutnih užitkih, ga njegovo asketsko življenje ne stane več kot navadnega podeželana. Medtem ko dekleta in fantje njegove starosti berejo erotične Ovidove ljubezenske pesmi, njega vlečejo Horacove ode. Nemoralno početje bogatih krogov, ki se ga ne da obrzdati niti z opravljanjem niti z ostro besedo, mu je bilo že od nekdaj tuje – in ne samo zaradi stroškov, ki ga takšno življenje zahteva …

»Bog te blagoslovi. Upam in molim, da se bo vse dobro izteklo. Pogum imaš, da greš sam. V dvoje bi bolj padla v oči, ob tem pa ti sam ne bi bil v veliko pomoč.« Nazarij prikima in zamišljeno gleda v mozaik z bogatim vzorcem v atriju stare vile.

Kljub njuni obojestranski naklonjenosti se med njima občuti vidna razlika. Ostaja nespremenjena, čeprav sta se zbližala v preteklih letih skupne stiske ob preganjanju kristjanov. Kjer je eden previden, tam je drugi popustljiv, in kar so za enega dejanja, to drugi izpolnjuje z dobro izobrazbo. Čeprav drug drugemu ničesar ne zavidata, bi si vsak od njiju želel delček drugega.

V hiši, kjer sta sedaj, je manj sužnjev kot v času starega Avla. Veliki hladni prostori dihajo zamolklo tišino domače varnosti. To je hiša, v kateri prav vsak – tudi gost, ki jo prvič prestopi – na skrivnosten način govori tiše, se giblje in hodi počasneje kot običajno. Tu deluje vse zadržano, tudi razpoloženje. Razen tega so se že navadili, da govorijo tiše, kajti v ozkih rimskih ulicah imajo stene ušesa. Povsod sedijo na videz nevedni berači, ki za nekaj asov

opravljajo všečno službo ovaduhov. Tipi vprašljivega porekla se potikajo po ulicah in trgih: dnevni tatovi, lopovi, nekoristneži, invalidi, trgovci, mešetarji, potepuhi in zgage – vsak je dober za to, da tu in tam ujame nekaj misli in jih pripiše sumljivi osebi. Nizkotna obrt ovajanja zelo cveti in je dobro plačana.

Odkar manjkajo vojaški in politični uspehi, so predvsem govorice tiste, ki potešijo dnevno potrebo ljudstva po novicah in klepetu. Rim je poln vohunov, ki so za zanimivo informacijo nagrajeni z denarjem in z odgovornimi službami, kajti nezaupljivi cesarji hočejo biti o vsem obveščeni.

Nazarij tiho gleda v tla in si zamišljeno grize ustnice. Nato se odločno postavi. Ko se obrne, da bi odšel, se njegov pogled ustavi na vodnjaku v atriju; zdi se, kot da se bronasti jelen napaja v spodnji posodi. Tu je bilo tajno krščenih že nekaj kristjanov; tudi prestrašeni in manj utrjeni, ki lahko s kakšno nepremišljeno besedo postanejo nevarni.

V tem času so – Bog ve, koliko so jih že menjali – izbrali nov kraj za krst. *Previdnost je pravo junaštvo*, naj bi že pred stoletji izjavil grški traged Evripid. S takšnimi citati so se hitro znašli izobraženi kristjani grškega kulturnega prostora. Toda ob neprestanem menjavanju prostorov za krst je igral svojo vlogo tudi strah. To je Nazarij dobro vedel. Zaradi svojega poguma. Kristjane prežema strah. Strah, zasidran tako močno, da ga lahko otipaš z roko. Kot mleko, ki postane sir. Posebej ponoči je na preži povsod prisotna pretorijska policija. Vsaka večja skupina ljudi vzbuja sum. In samo to lahko zadošča, da te zaprejo ali ubijejo. »S strahom nas nadzorujejo …« razmišlja Nazarij. In ponovno se zave svojega strahu: ne more se osvoboditi Pavlove podobe iz ječe. Ta ostaja ranljivo mesto njegovega bitja.

Komaj slišno se naenkrat odprejo vrata triklinija v ozadju. Nazarij se prestraši in hitro pogleda skozi režo v jedilnico. Tam zagleda osvobojeno Lucijo, ki preplašena hitro zapre vrata. Toda za trenutek sekunde se srečata z očmi: dovolj časa za spoznanje, da jima je prisluškovala.

Kaj je razbrala o njunem načrtu? Vsaka, še tako tiho zašepetana beseda se mu sedaj zazdi kot grozeč razglas. Sta govorila preglasno?

Avel mu komaj vidno prikima, kot da bi hotel reči, naj si ne dela skrbi. Pokima mu nazaj in živčen zapusti hišo pri vrtnih vratih tablinuma, tistega osrednjega prostora, ki leži ob trikliniju, kjer je prej zagledal Lucijo.

Lucija je nedvomno lepa. Večkrat jo je že videl v hiši. Njene oči so kot zelena gorska jezera in giblje se s tako neponovljivo fino nežnostjo, kakor je ni videl še pri nobenem človeku. Niti pri izžetih ženskah svoje četrti, ki vedno nosijo na rokah otroka ali držijo za motiko, niti pri dekletih v krščanski skupnosti, ki so vedno prestrašene in pripravljene na beg.

Po pograbljeni prodnati poti prečka vrt. Mala zadnja vratca vodijo na tiho stransko ulico. Previdno se razgleda po njej levo in desno. Končno se ozre na gosposko hišo, ki jo večerno zimsko sonce ogrinja z mlečno svetlobo.

Odkar je pravkar videl Lucijo, ga je zajel strah. Načrt, ki sta ga skovala z Avlom, lahko uspe samo, če jih za načrt izve čim manj. Najmanj seveda kristjani iz skupnosti.

Ob teh mislih je že prišel iz stranske ulice na glavno cesto. V križišču ponovno poškili nazaj, oplazi zidove Avlovega posestva in srčno upa, da ga nihče ni videl priti in oditi.

Na glavni cesti vlada običajno hrupno dogajanje: ropotajoči in zibajoči se vozovi, škripajoča kolesa, natovorjene mule, kokodakanje kokoši, ki jih vlačijo v kletkah in vrečah pred tempelj, da bi bile tam za nekaj sestercev žrtvovane bogovom, vmes klici in kričanje in rezgetajoči konji povsod prisotne pretorijske policije ter gasilcev.

Cesta je zvožena in umazana. V tej gonji ni prostora celo za sužnje, ki neprestano pometajo. Neron je sicer izdal zakon, da podnevi nobeno vozilo ne sme voziti po središču mesta: ker pa ta zakon izvzema vozila z gradbenim materialom za javne zgradbe in ker se ta čas povsod gradi, je promet komaj kaj razbremenjen. K temu pa še to, da vsi vozovi sedaj razkladajo pred mestom in je treba robo spraviti do trga na nosilih ali na hrbtih sužnjev. Kričeči trgovci, prepoteni sužnji in okoli blodeče družine zamašijo ozke ulice. Nekaj nomadskih rejcev malih živali poskuša skozi gnečo usmerjati svoje ovce in koze. Komaj pridejo mimo gradbincev, ki med klici in preklinjanjem skušajo rešiti iz blata polno naložen voz. Spredaj so napregli vola, po katerem udarja s palico bosonogi deček. Ob tem zmerja ponižno žival v dialektu, ki ga Nazarij ne razume. Ubogo bitje se trudi po svojih močeh, toda v tem uličnem blatu, med zeljnimi listi in drugimi kuhinjskimi odpadki, nima prave opore. Nazarij se zaleti v enega od teh sklonjenih mož. Skoči nazaj, da v tej napeti situaciji ne bi zašel v težave. Divji pogled in nekaj surovih besed pa vseeno mora sprejeti. Ko hiti naprej, se spotakne ob nastavljeno košaro za seno. Neki krčmar izliva iz polpraznih vinskih mehov in ta kisla vsebina se steka z drugimi odplakami. Nazarij hiti naprej. Ves čas se mora izogibati natovorjenim trgovcem. Če pogleda na cesto, se kmalu zaleti v tega ali onega; ko pa se skuša izogibati trkom, stopi tu v zmečkamo repo, tam v oslovski gnoj ali v blatno lužo.

Njegova hoja je v tem kaosu izgubila eleganco. Premika se kot nekdo, ki nosi pod pazduho lomljivo posodo in hoče to dragoceno imetje spraviti po možnosti nepoškodovano skozi to cestno bitko. Mir Avlove hiše se razgubi v ulični gneči. Kot naplavljen les, ki se razbije ob pristaniškem zidu.

Mudi se mu. Vajen je hiteti in se istočasno gibati zelo tiho. To obvladajo vsi kristjani rimskega podzemlja. Nihče med njimi ne more skriti svojega porekla iz nižjih slojev, kjer se niso priučili dostojanstvenega koraka in umirjene hoje patricijev. Eleganca jim ni položena v zibko. Izvirajo od prednikov, ki so tisočletja hodili sključenih hrbtov za lesenimi plugi. Že hitro se je spraševal, ali je tipični način počasne in pokončne hoje tem visokim krogom prirojen. Kjer navadni državljan ali revež hiti, tam bogataš hodi, kjer suženj samo hodi, tam se gospod sprehaja, in kjer mladenič teče, tam se bogatašu nikamor ne mudi. Položaj in bogastvo človeka se v Rimu ne odražata le na obleki, ampak tudi po hoji. Za osvobojence ali povzpetnike ni nič težjega kot se naučiti pokončne, dostojanstvene hoje, ki mora biti istočasno častitljiva in vzvišena, samozavestna in odločna.

Pri pripadnikih višjih slojev je imel Nazarij vedno vtis, da so večji od njega. Pogosto se je pred njimi tudi sam ponižal. Glavo je potegnil med ramena, da je moral pogledati k njim navzgor – četudi jim je bil nadrejen, kakor je bilo to pogosto v preteklih letih.

Še ko se je igral z Avlom v otroških letih, ga je prevzelo njegovo gibanje. Celo pri igri z žogo je bil Avel nežnejši in spretnejši s svojo pokončno telesno držo. On se je pri igri vedno umazal, prijatelj nikoli.

Zanj je bila vedno uganka, da mladeniči iz višjih krogov lahko tečejo prav tako hitro kot delavci ali dečki z ulice, da nikakor ne delajo majhnih korakov ali zavestno zavirajo svojega napredovanja. Nasprotno: njihova hoja pogosto vzbuja vtis, da se gibljejo hitreje, ne da bi tekli. Dolga bela toga ustvarja iluzijo, kot da je njihovo telo na kolesih in kot da zgornji del telesa nima nič opraviti s premikanjem naprej. Sam pa je bil nasprotno vedno v gibanju. Njegovo telo je kitasto in mišičasto. Že kot otrok je moral nositi vreče žita pri raztovarjanju ladij, ki so pristajale na Tiberi, da je skrbel za vzdrževanje svoje ovdovele matere ali za prispevek k nabirki med kristjani.

Patricij pa ne potrebuje niti svoje moči niti spretnosti, kajti v tistih redkih primerih, ko gre peš po Rimu, se mu ljudje spoštljivo umaknejo in mu naredijo prostor.

Nazarij pride do manjšega trga pred nekim templjem, kjer se ob tej uri zbirajo menjalci, špekulanti, trgovci, prerokovalci, pevci, berači in vsemogoči radovedneži. Iz košev na mulah izginjajo stvari: na grobih mizah ležijo obleke od vsepovsod, rute iz Indije in tkane odeje, praženi mandeljni, slane pistacije, vložene sardine in suho sadje.

Ljudje se gnetejo okoli stojnice nekega branjevca, ki ponuja podobe malikov in majhne kipce cesarjev. Zbirajo se radovedni otroci, klepetave ženske, preklinjajoči moški, invalidi, črnci in tujci z Vzhoda, ki gnečo še povečujejo. Kmalu se ne da več prebiti skozi to množico. Vedno znova se prerivajo naprej tisti, ki bi radi kaj kupili – ko pa se prerinejo do tja, je stvar že prodana nekomu drugemu, ki je bil prav tako zagret za vročo ponudbo v poklon bogovom.

Ko kdo ostane praznih rok, pride do najbolj vročekrvnih izbruhov jeze, medtem ko prejšnji kupec – komaj se osvobodi pritiska množice – že dalje prekupčuje s komaj kupljenim predmetom za znatno višjo ceno. Zato se ustvarjajo vedno nove skupine, v katerih je prav tako glasno kot pri divjih čebelah.

Nazarij se postrani splazi skozi kopico ljudi. Enkrat pritisne roke tesno ob telo, drugič jih dvigne visoko v zrak, včasih poplesuje po prstih, potem se znova trdno postavi na noge – ves čas pa pazi na to, da stakne čim manj brc in udarcev v rebra, ali pa se postavi tako, da mu kak kričač ne tuli v uho.

Sedaj je že mimo središča dogajanja. Postaja malo bolj mirno. Potem se nenadoma zastrmijo vanj črne oči iz zagorelega obraza nekega pohabljenega starca. Nazarij se takoj zave, da ta pogled ni nobeno naključje. Nekdo ga pozna. Preriva se dalje, za seboj pa sliši čvekanje iz brezzobih ust: »Pazi se, mladenič. Vedo, kaj se dogaja.«

Med prerivanjem se obrne proti starcu, toda v množici ga ne more več odkriti. Medtem že dospe do stranske ulice, zavije vanjo. Množica in ves hrup ostajajo za njim in počasi utihnejo. Ulica, po kateri mora sedaj iti, je mirna. Pri obnovi po požigu Rima, za katerega so obtožili kristjane, so mnoge pogorele stavbe porušili in razširili vozne poti. Mučno pešačenje je sedaj lažje. Manj je tudi zastojev in zamaškov, ki so jih povzročali vozovi, ki so jih zaradi pogostih lomov koles komaj odstranili – ali pa tisti vozovi, ki so stali pred delavnicami, javnimi zgradbami in gostišči. »Tu pa se je vse spremenilo,« si misli. Njegovim posebnim potrebam so prejšnje ozke ulice bolj ustrezale.

Janko Zerzer

Koroški slikar Valentin Oman – kronist prostora in časa

Slovenski slikar Valentin Oman se je rodil 14. decembra 1935 v Štebnu pri Beljaku. Ker so starši želeli, da bi postal duhovnik, so ga dali v Marijanišče na Plešivcu, da bi tam končal gimnazijo. V šoli je imel zelo znanega umetnostnega pedagoga, ki je v dijaku Folteju zbudil zanimanje za slikarstvo. Ko je bila po maturi potrebna odločitev za nadaljnjo študijsko in poklicno pot, je bilo nagnjenje k slikarstvu že tako močno, da je brez omahovanja zmagala umetnost. Ker mu starši niso mogli financirati študija, si je moral sam prislužiti denar za študentsko eksistenco. Na Akademiji za uporabno umetnost je bil sprejet v specialko za slikarstvo pri profesorici Hildi Schmid-Jesser. Po diplomi leta 1962 je v Ljubljani obiskoval specialko za tiskovno grafiko pri profesorju Riku Debenjaku.

Kmalu je prodrl s svojo umetnostjo. Prvo, za njegov umetniški razvoj zelo pomembno delo je dobil v Trnji vasi/Annabichl pri Celovcu, kjer je s freskami opremil poslovilno vežico. Sledili so večji uspehi, kritika se je začela zanimati zanj, vabili so ga na razstave. Njegova slovenska kolegica Zorka Weiss-Loiskandl je takole zapisala: »Omanovo delo je slika njegovega soočenja z življenjem in odnosa do zunanjega sveta. Osebni problem ogroženega lastnega obstoja vzdigne na dan splošni problem obstoja posameznika nasproti razdiralnim silam, ki ga skušajo oropati njegove individualnosti.« Simbol teh uničevalnih sil, ki ogrožajo človeka, je anonimna množica, so v gručo zgneteni ljudje.

Ta ugotovitev velja za prvo razvojno fazo umetnika Omana. Pozneje se je začel spreminjati njegov slog pa tudi tematika je dobila druga težišča. Zdaj ga je vse bolj zanimala minljivost kot taka, ki je zapustila sledove v vidnem svetu. Fascinirajo ga velike stvaritve starih ljudstev, na primer egipčanske piramide, in se pesimistično sprašuje, kje so naše »piramide«. Odgovor je dal na svoj način, v kompleksnem prikazu na izredno odmevni razstavi v Slovenski avli v Celovcu (1980): naše »piramide« so nepregledna smetišča, ki dajejo pečat današnji pokrajini, uničujejo našo naravo in nas grozijo zadušiti.

Valentin Oman; foto: Ferdinand Neumüller

Drug važen mejnik na njegovi umetniški poti so stenske slike v poslopju Slovenske gimnazije v Celovcu (1975), ki jih je dolgo časa imel za svoje glavno delo. Vanje je mogel vnesti ves svoj umetniški vokabular in jih je navdušeno imenoval simfonijo svojega ustvarjanja.

Zadoščenje nad tem delom je imelo še drug vzrok. Tu je namreč dana možnost, da se ljudje – v tem primeru celo mladi ljudje, kar je posebej važno – v vsakdanjem življenju soočijo z umetnostjo, kajti v današnjih »modernih« vaseh ali mestih človek skoraj nima kontakta z umetnostjo, zaradi tega umetnosti tudi ne pogreša, galerij in muzejev pa se itak boji. Širšemu krogu gledalcev in občudovalcev so dostopne tudi njegove slikarije v sakralnih prostorih. Prvo možnost za tako delo je dobil v Krivi Vrbi, predvsem pa je stenska oprema in oblikovanje glavnega oltarja v cerkvi na Plešivcu do danes najbolj priznano in odmevno delo te vrste. V obeh stranskih apsidah je ovekovečil vse nekdanje in prihodnje generacije plešivških dijakov, na stenah prezbiterija pa se prerivajo množice vernikov tja k večnemu središču, Kristusu Pantokratorju, ki obvladuje svojevrsten krilni oltar. Zanimiva pa ni le tematika tega umetniškega ansambla, zanimiva je tudi tehnika, ki jo je Oman tu razvil. V več plasteh je naslikal en človeški lik nad drugega, čez pa je nalepil kos tkanine, tenke gaze. Ko je tkanino snel, so se deloma odlepile tudi barve in je nastala zanimiva slika, na steni pa so ostale ranjene postave, razne generacije človeštva, ki so prihajale in odhajale, tudi neke vrste podoba današnje ranjene družbe, tako rekoč Rekviem homo sapiensa. Za nekdanjega krškega škofa Kapellarija, ki je velik prijatelj in poznavalec umetnosti in je Omanu dal naročilo za to delo, je to kvantitativno in kvalitativno ena največjih stvaritev religiozno inspirirane umetnosti v Avstriji po letu 1945. S tehniko slikanja na steno in odtisi teh slik je dobil veselje do barv, kar je prišlo najmočneje do izraza na Plešivcu.

Plešivec ni ostal edini cerkveni prostor, ki ga je Oman oblikoval. V letih 1990 do 1992 so nastale stenske slike v farni cerkvi v Št. Jakobu, ki jih je imenoval *Križev pot človeštva*, nato pa je opremil še velikonočno cerkev v Gornji Borti/Oberwart na Gradiščanskem. Prej je že obesil 12 velikih tabel v šentjakobski mrtvašnici. Veliko priznanja je dobil tudi za *Križev pot* v cerkvi sv. Pavla v Stari Fužini pri Bohinju.

Četudi se pri Omanu tehnika slikanja spreminja in neprestano išče nove izrazne oblike, nekaj ostane: njegova družbena angažiranost. Naj si bodo cikli kot *Pariški rekviem* ali *Bosanski rekviem*, ki je nastal v času vojne vihre na Balkanu, v vseh delih »se zrcali Omanova bivanjska zaskrbljenost nad barbarskim svetom,« je zapisal kritik, »v katerem človeku čedalje bolj preti nevarnost, da se bo dokončno izbrisal iz zgodovine modrega planeta«.

Oman pa se že dalj časa angažira tudi kot koroški Slovenec. Tako je na primer ob razstavah dosledno vztrajal na dvojezičnih katalogih, kar je bilo za umetnika na Koroškem, ki hoče živeti od prodanih slik, še pred nedavnim precej pogumno početje. V konflikt je prišel tudi s koroškimi svobodnjaki in je napovedal, da ne bo razstavljal na Koroškem, dokler se takratni deželni glavar Haider ne distancira od pisanja v neki svobodnjaški publikaciji. Iz protesta da se bo podal v notranjo emigracijo.

Dejansko celih 13 let na Koroškem ni razstavljal in tudi ni sprejemal naročil. Ko je potem leta 2010 prvič spet pripravil razstavo v Beljaku pod naslovom *Nazaj* in je pričakoval le peščico prijateljev, je vladala v razstavišču prava gneča.

V tistem času se je zaostrilo tudi glede dvojezičnih krajevnih napisov, pripoveduje v nekem intervjuju. »Začel sem se močneje angažirati, ker v tej diskusiji nikoli nisem slišal, da je to kulturna dediščina. Nikoli niso govorili o kulturi, vedno so bile argumentacije politične. Za obletnico plebiscita sem hotel dvojezične napise uliti v bron, a ni uspelo.« Nakar je osnoval nov ciklus: *Homo carantanus* in *Terra carantana*, torej človeške podobe in pokrajinske slike s fragmenti dvojezičnih krajevnih imen.

Hvala Bogu, za pomen in ugled umetnikov niso merodajni politiki in ideologi, temveč stroka in do določene mere tudi publika, ki umetnika nagradi s priznanjem. Oman je bil deležen cele vrste odlikovanj in nagrad. Omenim le Pospeševalno nagrado dežele Koroške

(1974), nagrado Prešernovega sklada (1981), Tischlerjevo nagrado (1982). Leta 1997 mu je bila podeljena nagrada Riharda Jakopiča, 2005 je prejel Avstrijski častni red za znanost in umetnost ter Zlati red Republike Slovenije za Zasluge in življenjsko delo v likovni umetnosti in prizadevanja za enakopravnost slovenskega jezika na Koroškem. Leta 1995 mu je celovška univerza ob 25-letnici svojega obstoja podelila častni doktorat.

Mohorjevi družbi v Celovcu je Valentin Oman podaril za Ustanovo 120 slik, tako da ima zdaj stalno galerijo v njenem poslopju. V Mohorjevi hiši, takoj za glavnim vhodom, stojijo tudi tri kovinske stele, ki jih je umetnik namenil kot spomenik vsem žrtvam vojne in nasilja.

Oman je čedalje bolj povezan z domačim krajem. Iskreno obžaluje, da so izbrisali staro ime njegove rojstne vasi: Malošč ni več, samo še Finkenstein. Pač pa najdemo v njegovi ožji domovini nekaj imenitnih del za javni prostor. Ko je občina Bekštanj preložila leta 1998 pokopališče iz Pečnice v Ledince in tam postavila mrtvašnico, jo je Oman opremil s štirinajstimi barvnimi okni, ki simbolizirajo križev pot. Oltarni prostor pa krasi simbol križa. Leta 2008 je ustvaril šest oken za farno cerkev v svojem domačem kraju Šteben, ki so tako oblikovana, da se barve in figure spreminjajo, če si jih ogleduješ iz različnih zornih kotov. Leto prej pa so v farni cerkvi v Ločah obesili postni prt, ki je pravzaprav nastal kot križev pot leta 1991 v Piranu pod vtisom vojnih grozodejstev na Balkanu. Na trinajstih lesenih ploščah je umetnik upodobil trpljenje prizadetih, nasilje, kaos, kri. Na štirinajsti tabli pa se pojavi mir in odrešenje. Ta cikel, ki predstavlja eno Omanovih osnovnih srčnih zadev, namreč spopad z uničenjem vsega dobrega in človeške civilizacije v vojnih konfliktih kjer koli in kadar koli, je zdaj, prenešen na platno, vsak postni čas na ogled v Ločah.

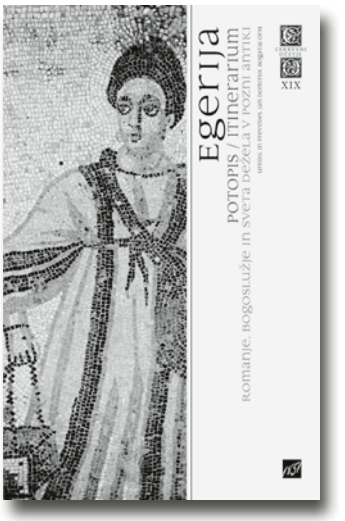
V Ločah pa najdemo še drugo Omanovo umetnino: to je opomnik na pokopališču, sestavljen iz treh stel in z besedilom: Vsem žrtvam vojne in nasilja, za strpnost in slogo med narodi. Oman pa je opomniku dodal še komentar: »Kdaj Homo sapiens sapiensu, modremu, uvidevnemu človeku, ne bo več treba postaviti opomnikov s tem sporočilom? Ali pa bo tudi v prihodnje ostal Ecce homo, trpeči, mučeni človek, kot ga do danes poznamo iz zgodovine na poti od spomenika do spomenika?«

Pomen slikarja Valentina Omana, koroškega rojaka, na katerega smo upravičeno ponosni, ki z budnim duhom spremlja razvoj in pojave našega časa, se z njimi spoprime in jih komentira s sredstvi umetnika, je znani umetnostni zgodovinar Cene Avguštin takole definiral: »Problem človeka, njegovega okolja, njegovega odnosa do sveta in življenja, pa tudi njegove prihodnosti, predstavlja že od nekdaj eno najbolj vročih tem umetnikovih likovnih prizadevanj.« In sam o sebi pravi, da »rad zapušča svoje sledove in upa, da bo nekaj teh sledov ostalo«. Prepričani smo, da so ti sledovi neizbrisno vtisnjeni v kroniko slovenske umetnosti.

Ob svoji 85-letnici je bil Oman deležen vrste čestitk in priznanj. Velikega umetnika so se spomnili v slovenskem in nemškem koroškem časopisju. Lep članek smo zasledili tudi v ljubljanskem verskem listu *Družina*. Celovška Mohorjeva založba mu je posvetila reprezentativno knjigo z besedili v treh jezikih: slovensko, nemško in angleško (Valentin Oman, *Interventionen im öffentlichen und sakralen Raum/Posegi v javnem in sakralnem prostoru/Interventions in public and sacred space*, Mohorjeva založba, Celovec–Ljubljana–Dunaj 2020). Med avtorji je tudi Boris Podrecca. Slovenska televizija je posnela enourni dokumentarni film in ga oddajala na prvem programu. Snemali pa smo na njegovem domu v Štebnu, na Plešivcu, kjer je obiskoval gimnazijo in ustvaril čudovite stenske poslikave v hišni kapeli, ter v Svečah, kjer je bil pravi iniciator mednarodno odmevnega Slikarskega tedna, se ga prva leta tudi vodstveno udeležil in na večernih družabnostih pri Adamu skrbel za sproščeno razpoloženje. Zelo rad je tudi prepeval, najrajši pa njegovo najljubšo pesem: *Plovi, plovi*.

Egerija
Potopis / Itinerarium
Celjska Mohorjeva družba, 2020,
356 strani

Dr. Aleš Maver

Izdaja opisa romanj po Sveti deželi in svetopisemskih krajih izpod peresa precej skrivnostne romarice, ki ji praviloma pravimo Egerija in ki je verjetno romala ob koncu 4. stoletja po Kristusu, ni vesel dogodek samo zaradi tega, ker gre za enega najpomembnejših virov za zgodnjo zgodovino krščanskega bogoslužja. Novi, devetnajsti zvezek iz zbirke Cerkveni očetje Celjske Mohorjeve družbe je pomemben tudi, ker gre vsaj po mojem mnenju za vzorno objavo antičnega besedila v slovenščini. Vsebuje namreč vse, kar bi si lahko bralka in bralec želela.

Za všečno izvedbo je zaslužen frančiškan Jan Dominik Bogataj, naš vodilni patrolog (naj)mlajše generacije. Slednji je že v domala rosnih letih nase opozoril s številnimi kakovostnimi objavami in prevodi, med katerimi je doslej največ pozornosti vzbudila obsežna monografija o pojmovanju Kristusovega spremenjenja na gori v zgodnjekrščanski teologiji z naslovom *Preobraženi*.

V pričujoči knjigi je tu najprej dvojezično, latinsko-slovensko besedilo. Latinski del je ob Egeriji še posebej umesten, saj je ohranjeni izvirnik po eni strani pomanjkljiv in ga je bilo moč deloma dopolniti s fragmenti iz drugih virov, po drugi strani pa imamo opraviti s prvovrstnim jezikovnim spomenikom poznoantične latinščine. Zanimiva vsebina Egerijinega potopisa razpade na dva dela. Prvi, ki bi moral časovno verjetno slediti drugemu, opisuje romarkina popotovanja po svetopisemskih krajih zunaj Jeruzalema, denimo na Sinaj, goro Nebo, k Jobovemu grobu in v Abrahamove ali Jakobove kraje v Mezopotamiji. Egerija jih je obiskala že po svojem prihodu v Jeruzalem, kamor je glede na večinske razlage priromala iz zahodne Evrope, najbrž s Pirenejskega polotoka. Drugi del je obsežen in, kot rečeno, za zgodovino krščanskega bogoslužja nenadomestljiv opis jeruzalemskega in širšega svetodeželskega obredja skozi cerkveno leto od razglašenja do binkošti. Pri tem je romarica vseskozi opozarjala tudi na vlogo predvsem v 4. stoletju izoblikovane sakralne topografije svetih krajev.

Tukaj se je vredno nekoliko ustaviti ob Bogatajevem prevodu. Njegova raba jezika je drzna in sočasno zelo natančna. Po eni strani se ne boji neologizmov ali redko rabljenih izrazov. Omenim naj le pojem samotišče, pogosto rabo pridevnika svetodeželski ali (v spremni besedi) zanimivo besedno zvezo stacijonsko bogoslužje, o kateri bi se po mojem mnenju sicer z jezikovnega stališča dalo debatirati. Ker si prizadeva za natančnost, se Bogataj na več mestih odloči za ohranitev tuje besede (včasih gre tudi za preslikavo značilnega grškega kolorita

v sicer latinskem izvirniku), čeprav ima na voljo sorazmerno uveljavljeno slovensko besedo. Tako dosledno govori o epifaniji, ne o razglašenju. Ena sorazmerno redkih izjem, kjer da razumljivosti prednost pred natančnostjo, je uporaba besede večernice za latinsko *lucernare*.

Izjemno obsežna in izčrpna je nadalje prevajalčeva spremna beseda. V njej je Egerijino besedilo osvetljeno z veliko zornih kotov, zgodovinskega, jezikovnega, teološkega in liturgičnega. Ko v morda najbolj vznemirljivem delu spremne študije razpravlja o motivih in zakonitosti poznoantičnega krščanskega romanja, Bogataj precej poseže celo na področje psihologije.

Vtis popolnosti slovenske izdaje starodavnega potopisa po Sveti deželi dopolnjujejo dodani antični teksti v slovenskem prevodu. *Potopis romarja iz Burdigale (Bordeauxa)* je še en zgled podobnega žanra iz pozne antike, Valerijevo pismo iz 7. stoletja prinaša podatke o Egeriji in njenem potopisu, odlomki iz Hieronimovega Pisma 58 in Pismo 2 Gregorja iz Nise pa slikajo zapleten odnos nekaterih cerkvenih očetov do pojava romanja.

Mislim, da bom Egerijin *Potopis*, kot nam ga je ponudil Jan Dominik Bogataj, velikokrat vzel v roke. Prepričan sem, da ne bom edini.

Boris Pasternak
Nenavadni dnevi
Izbrane pesmi
Slovenska matica, Slovenski center PEN, 2020, 205 strani

Od oblakov preko pregrad do drugega rojstva

Ob 130-letnici rojstva in 60-letnici smrti pesnika Borisa Pasternaka

Dr. Edvard Kovač

Poznavalec svetovne književnosti, urednik kulturnih programov, slovenski pesnik, predvsem pa izvrstni prevajalec vrhov svetovne poezije in zaradi tega Prešernov in Sovretov nagrajenec Marjan Strojan je začel prevajati Pasternaka že pred 40 leti. Zaradi tega se je vneto učil ruskega jezika. Toda po pretresljivem notranjem doživetju je zaslutil, da njegov Orfejev jezik še ni zrel za Pasternakovo poezijo, zato jo je odložil. Skozi leta se je nato potapljal in plaval v pesniškem svetu Chaucerja, Frosta, Miltona in Shakespeara in se nato znova vrnil k svoji mladostni ljubezni. Ugotovil je, da njegovi mladeniški prevodi niso tako napačni, a zdaj jim je lahko dodal novo pretanjenost. V njem je na nov način zaigrala Pasternakova muzikaličnost s svojo ritmiko, hkrati pa tudi pesnikova intelektualna smelost, zato si je upal ponovno zastaviti pero.

Pred seboj je že imel Pasternakove prevode številnih uglednih slovenskih poetov, vendar se je odločil, da bo odbral samo tiste, v katerih bo začutil tudi sebe in v katerih bo prepoznavna tudi ruska duša. Želel je podati utrip ruskega jezika, ki ga je dobro poznal, in ruske krajine, ki jo je sam uspel prepotovati. Tako je v izbor že prevedenih pesmi vključil najprej verze svojega učitelja Janez Menarta in mu s tem naredil hvaležen poklon. Nato pa je izbral prevode plodovitega, hkrati pa otožnega in iskrivega Toneta Pavčka. Žal ni dobil dovoljenja za objavo prevodov Kajetana Koviča, ki jih še posebej ceni. Strojanov načrt je bil, da bi ob jubilejnem Pasternakovem letu Slovenci prejeli celosten pogled

na ruskega pesnika. Iz skromnosti ni nobene pesmi na novo prevajal, še ne prevedene pesmi pa je vključil med druge prevode, in čeprav so tudi ti njegovi stihi izvrstni, moramo pokukati v kazalo, da jih najdemo.

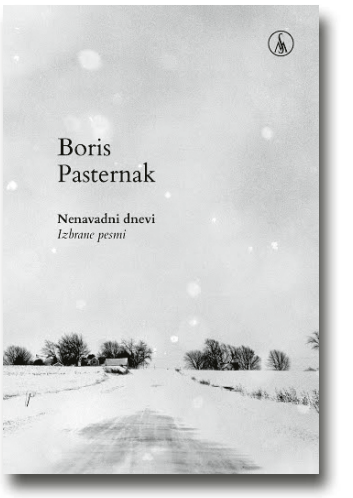
K razumevanju in podoživljanju Pasternakove poezije pomaga prav tako poglobljena Strojanova študija, s katero pesnika umesti v rusko književnost, hkrati pa tudi med evropske literarne tokove. Dragocena je ob koncu še kronologija pomembnih in tudi srhljivih dogodkov, ki so prepletali življenje poeta, ki je postal ljubljenec ruskih bralcev.

Boris Leonidovič Pasternak je prihajal iz družine ruskih izobražencev in umetnikov. Njegova družina je bila judovska in je izhajala iz Odese, strateško pomembnega mesta carske Rusije ob Črnem morju. Mati Rosa Kaufman je postala v Moskvi znamenita pianistka. Oče Leonid pa je bil izjemno uspešen in priznan slikar. Njihova hiša je bila odprta za takratne umetniške in intelektualne kroge. Pesnik se je tudi kasneje rad spomnil Rahmaninova in Skrjabina, Tolstoja in Rilkeja. Kot otrok je imel navado sedeti pod klavirjem in vleči na ušesa, kar so govorili odrasli, predvsem pa se predajati materinim glasbenim interpretacijam, saj je bila velik virtuoz.

Zanimivo je, da je Pasternak tudi kasneje pesmim, v katerih se je srečeval z globoko bolečino in se spogledoval s slutnjo smrti, dajal muzikalni prizvok in jih celo glasbeno poimenoval: »Teme in variacije«, ali pa še poprej »Interpretacije«. Znameniti jezikoslovec Roman Jakobson vidi v Pasternakovi poeziji in prav tako v njegovi prozi vedno neko glasbeno zasnovo, ki ima svojo lastno melodiko in ritmiko. Pasternak se je sprva pod vplivom domačega okolja resnično usmerjal h glasbi, obiskoval Konservatorij Čajkovskega in se lotil skladateljevanja. Toda bil je perfekcionist, in ko je ugotovil, da nima absolutnega posluha in da še ni razvil izvrstne klavirske tehnike, se je odločil, da bo raje iskal harmonijo idej, kontrapunkt misli in pogoje za resnično ustvarjalnost, znanost, umetnost in duhovnost. Odpravil se je študirat filozofijo na univerzo v Marburg.

Tam je našel znamenitega novokantovskega filozofa Hermana Cohena, ki je hitro prepoznal izjemno Pasternakovo inteligenco in ga vabil, naj pri njem doktorira. Toda zaradi nesrečne ljubezni se je mladenič Pasternak poslovil od Nemčije in iskal tolažbo v svetlobi Benetk ter se potem vrnil na Moskovsko univerzo, kjer je res doktoriral iz filozofije na temo svojega učitelja, a vedel je, da hoče biti v življenju predvsem poet.

Vendar ga je misel njegovega učitelja Cohena spremljala tudi pri literarnem ustvarjanju. Predvsem je šlo za idejo, da ima človek v sebi strukture, ki ga silijo, da izstopi iz sebe in išče zunaj sebe človeka in stvari, ki bodo uresničile njegova najgloblja hrepenenja. Zato ima tudi pesnikovo potapljanje v neskončnost svoje duše, ali tudi v njeno

breztalnost, svoj smisel le, če preko svojih globin izide iz sebe in najde besede, s katerimi se bo izrazil o stvareh in dekletih, ki jih srečuje, a so mu vendar intimnejša, kot pa je on sam sebi.

Njegov učitelj Herman Cohen je potem šel v Berlin in tam učil, kako je judovstvo s svojo enkratnostjo vendarle dar za vse človeštvo, saj razkriva tudi tisto, kar je vsem ljudem skupno. Tako tudi Pasternak verjame, da sta njegova bol in up, stiska in ljubezen, vendarle dar za vse ljudi, predvsem pa za njegove rojake. Zato kljub svojemu velikemu svetovljanstvu noče zapustiti Rusije, raje se leta 1958 odreče prejemu Nobelove nagrade.

Zato smo tudi, ko beremo Pasternakovi poezijo in prozo, na eni strani začudeni in navdušeni nad njegovim poosebljanjem narave, in na drugi strani pride do nekega nenadejanega obrata. Deček Jurij v romanu *Doktor Živago* ne gleda in ne opazuje dreves okoli sebe, ampak drevesa opazujejo njega. Za Pasternaka je narava tisto Božje stvarstvo, ki ga nagovarja in kliče k sebi.

Veliki ruski pesnik je izšel iz ruskega judovstva, ki je bilo zelo tesno povezano z rusko dušo. Rad uporabi biblične prispodobe, a svetopisemski simbol, kot je Eva, ga ne popelje v onostranstvo, prav obratno, približa ga h konkretnemu dekletu, ki mu je strlo srce. Življenje mu je »sestrska duša« in je tudi zanj dar, vendar ga ta »sestra« ne razume vedno in ga tudi ne zna poučevati, le ob njem hodi in z njim deli to, kar je in kar bi rad bil.

Pasternak je sprva pripadal modernistom in se je tudi vključi, v skladu s svojo generacijo v njihov futuristični krog »Centrifuga«. V tem obdobju je izdal svojo prvo pesniško zbirko *Dvojček v oblakih*. Kmalu pa se je s tem krogom razšel, tuja mu je bila njihova revolucionarna politika. Odslej je umetnik hodil sam preko zaprek življenja, čeprav ga je vezalo s pesniki njegove generacije tesno prijateljstvo, na primer s Cvetajevo, Maldenštamom, prizadela ga je tudi smrt Majakovskega. Iskal pa je »drugo rojstvo«, ko je svoj pesniški verz sprostil do osupljive preprostosti. Tako je prišel do presunljive pristne besede. Njegova romantična izpoved je dobivala vedno bolj realistične poteze.

Pesnik v trpljenju in zagatnih trenutkih večkrat osupne in molči. Kakor da bi hotel povedati, da ne najde besed in mora molčati. Poet življenja svoje skrivnosti ne more izreči, zato molči in lahko zaslutimo, da ima kaj zamolčati.

Toda če poet ne more izreči skrivnosti, je tukaj liturgična pesem, ki skuša s svojo melodiko stopiti v večnost. Pasternak se je ob koncu življenja zbližal z ruskim pravoslavljem, zato je pred smrtjo prosil za zakramente v Ruski pravoslavni cerkvi.

S pričujočo objavo vrhunskih starih in novih prevodov Pasternaka smo Slovenci v njegovem letu dobili ne samo lep poklon izjemnemu ruskemu pesniku, ampak tudi vabilo k podoživljanju melodij, ki jih je ruska duša – po mnenju pesnice Cvetajeve – v svojem »srebrnem obdobju« zapela preko Pasternaka.

Nezbrani komadi
222 pesmi za bolj ali manj odrasle
Mladinska knjiga, 2020, 401 stran

Antologija poezije – dobrodošla gostja

Ifigenija Simonović

Rada segam po antologijah poezije, zlasti če zaupam v namen in okus tistega, ki je pesmi izbral. Andrej Ilc je ugleden urednik leposlovja pri založbi Mladinska knjiga. Brez zadržkov ga izbiram za svetovalca pri izbiri branja.

Brez antologij ne bi zmogla okusiti afriške, irske, arabske, srednjeveške, romantične, antične, vojne, francoske, ženske, homoerotične, angleške, slovenske, simbolistične, dekadentne ali katere koli druge poezije. Predalčkanje ima negativen prizvok, a je včasih koristno, pri poeziji preprosto nujno. Sestavljavci antologij, likovnih monografij ali umetnostno zgodovinskih knjig o kateri koli veji umetnosti mi pomagajo najti posamezne ustvarjalce, ki jih šele potem postopoma spoznavam.

V pričujoči antologiji je skoraj ni pesmi, ki je ne bi morala vsaj dvakrat prebrati, preden naj bi dojela najočitnejše v plasteh neočitnega. Stanovitne pesniške teme (ljubezen, vojna, svoboda, raj, pekel, ? in ! ...) me niso utrudile, temveč mi vzbudile željo po ponovnem branju. Že v uvodu Andrej Ilc ugotavlja, da se v knjigi »razraščajo nekatere rdeče niti, tako vsebinske kot formalne«, ki jim bom skušala slediti ob ponovnih branjih.

Antologija vsebuje 222 pesmi iz sodobne svetovne poezije – kamor je suvereno vključena tudi poezija slovenskih avtorjev. V knjigi najdemo tudi klasike 20. stoletja, ki pa so nedvomno sodobniki, saj brez usihanja še vedno vplivajo na pesnikovanje 21. stoletja: Emily Dickinson, Rainer Maria Rilke, Stevie Smith, Samuel Beckett, Erich Kästner, Walace Stevens, Edvard Kocbek, Saša Vegri, Dane Zajc ...

V tej knjigi se izkazuje tudi odličnost slovenskih prevajalcev iz najrazličnejših jezikov sveta.

Naj izpostavim samo dve pesmi. Pesem *Pogrebna žalostinka*, ki jo je napisal W. H. Auden, me spremlja že od prikupne filmske komedije *Štiri poroke in pogreb*, v kateri sem jo prvič slišala. Torej od leta 1994. Prevedla jo je Darja Marinšek. Kadar umre ljuba mi oseba, poiščem prav to pesem. Vedela sem prej za ime tega pesnika, nisem pa se mu posvetila. Mislila sem, da je »pretežek« zame. V resnici pač prej nisem znala toliko angleško, da bi poezijo lahko zares brala. Po »razodetju žalostinke« sem kupila Audnova zbrana dela. Zaradi te pesmi sem jemala v roke tudi antologije, ki jih je on pripravil, in njegove eseje in knjižne ocene, ki so me postavile na trdna tla glede samovšečnosti pri pisanju. Čakajo me še Audnovi potopisi! Druga ljuba mi pesem v antologiji *Nezbrani komadi* pa je *Odpoved* Vitomila Zupana. Upam, da bo ta pesem koga nagovorila tako, kakor je mene nagovorila Audnova žalostinka. Vzel bo v roke knjigo *Pesmi s prostosti* (2007), pesmi, ki jih je Vitomil Zupan napisal po zaporu in ki jih je pisal vse do smrti, medtem ko je ustvarjal velike romane, pa morda tudi *Pesmi iz zapora*, sedem knjig poezije, ki je nastajala v skoraj sedmih letih zapora (1948–1954, več kot 2000 pesmi).

Ifigenija Simonović

S knjigami in ljudmi in obratno

Zaradi virusa, zaradi praznih ulic, zaradi občutka brezciljnosti (čeprav je cilj jasen, se pač izmika) imam občutek, da nimam o čem pisati, češ da zaradi strašnosti te vsevesoljne more nič, kar se morda vendarle dogaja, ni vredno opisa. Kaj vse bi lahko napisali tisti, ki jim je res težko! Sram me je ponavljati, da mi nič ne manjka, da sem pod streho, zdrava. Vsaj za zdaj. Bom pa bolj kratka, sem si rekla – to bo razveselilo urednike in bralce.

Prav to »ne vredno opisa« bi rada zgrabila za roge, osmislila ta čas, ki je vendarle mineval. Od zunaj, tudi od zelo blizu, prihajajo odganjalci obupa. Hvaležna sprejemam vsako misel, ki me zamoti. Pospravim kak kot, zabrišem stran kupe risb, fotografije, tudi revije, nekaj knjig, oblek. Pomislila sem na »štihanje« – kako se temu opravilu reče po slovensko? Obrnjena zemlja, iz nje se kadi. Semena počasi kalijo, ven prileze regrat, šopi trave, ki so bili zakopani, oživijo, divji hren. Menda je vse skupaj boj za obstanek – ali pa boj za oblast. Je to eno in isto?

Pred glavno pošto sem naletela na fotografa Janeza Bogataja, ki ne bi smel biti v Ljubljani, saj so bile meje med občinami zaprte, a je rekel, da je pač moral priti, sicer bi se mu zmešalo. In sva poklepetala. Med starimi knjigami je naletel na Henrya Millerja, na knjigo *Knjige mojega življenja* (*Books of my life*). Kupila sem jo v elektronski obliki in prebrala še isti dan. Že v uvodu sem naletela na omembo Janka Lavrina. Baje sta si dopisovala. Spomnila sem se na *Roman o knjigah* Marjana Rožanca in na knjigo Andreja Capudra *Povest o knjigah*, doma, na steni, pa mi visi citat o pisanju iz *Eseja o sovraštvu* Vitomila Zupana (nahaja se v NUK-u, 2/12). Pomislila sem, kako bi me bilo sram, če bi napisala seznam knjig, ki sem jih prebrala. Sračje gnezdo. Na ducate knjig, ki sem jih skušala prebrati, pa mi ni šlo, pa sem poskusila spet kasneje, pa še ni šlo, na ducate knjig, ki jih jemljem v roke, ko stojim pred policami kakor pred omaro oblek: ni kaj brati, ni kaj obleči! Seveda se oblečem in tudi berem spet! Zaobljubila sem se, da ne bom prinesla v hišo nobene knjige več, dokler ne preberem vseh, ki jih že imam. Ne gre mi ravno dobro.

Tu zdaj navajam dva odlomka, Miller in Zupan, ki sta na nek način v sozvočju:

Henry Miller, *Knjige mojega življenja* (1952):

> Naj iščemo znanje ali modrost, najbolje je iti k izviru. Izvir pa ni pri učenjaku ali filozofu, ne pri mojstru, svetniku ali učitelju, temveč v samem življenju – v neposredni življenjski izkušnji.

> Dandanes, ko mislimo, da je možno do vsega priti po kratki poti, je najpomembnejše spoznanje, da je najtežja pot, na dolge proge, najlažja. Vse, kar je izpostavljeno v knjigah, vse, kar se zdi tako zelo nujno in pomembno, je le drobec tistega, iz česar izhaja in ki je na voljo vsakomur. Vsa teorija o izobrazbi temelji na nesmiselnem prepričanju, da se je treba najprej naučiti plavati na suhem, šele potem iti v vodo.

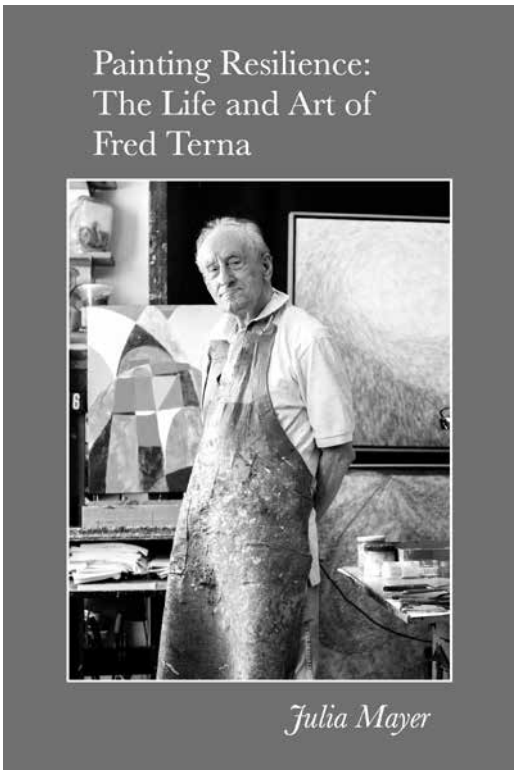
Vitomil Zupan, *Esej o sovraštvu*, NUK 2/12 (okrog leta 1960):

> Najprej moram povedati, da sem izgubil vero v leposlovje in se mi zdi skrajno nesmiselno pisati zgodbe. Najbolj lepo urejeni spisi tega sveta so sholastični, pa magari če se ukvarjajo z vprašanjem, zakaj je bog ustvaril bolhe (recimo z znamenitim odgovorom: da se človek praska in se ne poleni preveč). Lepo urejenih spisov imamo na tone, od razprav do romanov. A kaj bi z njimi? Treba je pisati, kakor se ljudje pogovarjajo v kasarnah, bolnišnicah in zaporih: pripovedujejo o svojem življenju. Taka izpoved ima dve dobri plati: prvič se (po navodilih psihoanalize) sam pripovedovalec oprosti notranjih napetosti, se tako rekoč zdravi, drugič pa nudi svoje življenje na vpogled v retorti, da poslušalec lahko začne razmišljati o svojem. To utilitarno načelo je sicer v katedrskem spopadu s klasičnim pojmovanjem literature, a naposled je treba priznati, da je človeštvo (recimo: naselitev tega planeta po bitjih, ki jih imenujemo človek) v spopadu dveh kategorij: zavestne in nagonske, in da ta vojna divja v vsakem posameznem primerku plemena človeka – in da »inter arma silent musae«, da je pesništvo vklenjeno v molk, kadar divja vojna. Treba je torej celo pri nas (v tako zlagani kulturni sferi) začeti pisati življenje.

In ravno med premišljevanjem pod vplivom teh dveh pisateljev sem dobila sporočilo o izidu svetle knjige o težkem življenju – tako rekoč napisano pri izviru. Knjigo sem takoj prebrala – Julia Mayer: *Painting Resilience: The Life and Art of Fred Terna* (*Slikanje upornosti: življenje in delo Freda Terna*). Prevedla bi jo, če bi našla založnika. Zdaj iščem ljudi, o katerih mislim, da bi jih knjiga zanimala. Pisala sem na Češko, ker je precejšen del pričevanja posvečen Pragi – mestu strašne zgodovine. Pisala sem v Francijo. Tudi prijateljici v Izrael.

Knjigo je napisala Julia Mayer, hči dragih mi ameriških prijateljev. Fred Terna je ameriški slikar. K njemu je Julia hodila pet let in beležila njune pogovore. V knjigi ne nastopa le kot zapisovalka, temveč kot junakinja, ki pooseblja mlado generacijo, od katere je odvisno, ali bodo zgodbe žrtev holokavsta ostale v spominu, medtem ko Fred govori v imenu vseh žrtev, ki niso uspele povedati svojih zgodb. Fred Terna je zdaj star 96 let in je eden zadnjih živečih žrtev koncentracijskih taborišč druge svetovne vojne. Je Jud. Otroštvo v Pragi, potem štiri taborišča, vrnitev v Prago, beg iz komunistične Prage v Francijo, na jug, pa v Pariz, nato v New York. Berem o odnosu do preživelih žrtev nacizma tako na Vzhodu kot na Zahodu in v Ameriki. Kako priti do dokumentov, torej do svojega imena, kako ne priti do stanovanja, ki je bilo pred vojno njegovo … Tudi Ternova žena je bila v taboriščih, spoznala sta se v otroštvu in se poročila, ko sta se po vojni slučajno našla v Pragi. Ona

žal ni zmogla premagati taboriščnih travm. Fred je skrbel zanjo do njene smrti, potem pa si je ustvaril novo družino. Zdaj živi v New Yorku in še vedno predava o holokavstu po šolah in univerzah – zakaj – da človeštvo ne bi pozabilo. V muzeju v Jeruzalemu so našli Ternove risbe, ki so nastale v taborišču in o katerih ni vedel, da so se ohranile. V knjigi opisuje, kako je v taborišču prišel do čopičev in barv. Ko pa je v Ameriki začel slikati, je najprej slikal »zidove« in počasi preko slikanja dojemal, da je svoboden. Mnogih dogodkov se je v pogovoru z Julio prvič poskušal spomniti dovolj jasno, da jih je lahko opisal. Oba, Julia in Fred, sta šla ob nastajanju te knjige skozi naporno in osvobajajočo obdobje. Julijini občutki, ko je poslušala in pisala, so prav tako pomembni kot Fredovi, ki je spomine obujal. Julija in Fred sta ljubezniva in obzirna drug do drugega. To sem čutila kot bralka. Med njima ni nikakršnega generacijskega prepada! V vsej knjigi ni čutiti niti trohice sovraštva ali obsojanja. Med branjem sem se počutila srečno, obdarovano. Seveda žalostno. Tudi močno upajočo.

Julia Mayer, *Painting Resilience: The Life and Art of Fred Terna* (*Slikanje upornosti: življenje in delo Freda Terna*), JBJ Vision LLC, Boston, 2020

Vitomil Zupan ima na primer v prej omenjenem eseju tudi tale stavek: »Sovraštvo je sklenjen krog. Vsak je zadaj in spredaj hkrati, preganjalec in begunec v isti osebi.«

V nedokončanem romanu *Sanditon* Jane Austen med drugim razpravlja tudi o knjigah in branju. Jane Austen pač ne razočara. Duhovita vseskozi, niti za trenutek naduta. Počasi prevajam – za vajo in za užitek (nekaj drobcev ponujam v branje v *Zvonu* na strani 17).

Gustav Flaubert pa me z romanom *Vzgoja srca* že desetletja kliče – knjiga, ki bi jo pač morala še enkrat prebrati. Kdaj, če ne zdaj, v mrtvem času morilskega virusa!

Preden sem se lotila drugega dela *Vzgoje srca* (100 romanov, 1968), sem začela brati uvodno študijo: *Vzgoja srca ali človek v svetu slepil*. Napisal jo je Anton Ocvirk. Obsega 75 gosto popisanih strani! Strašno! Kakšna veličina je bil ta gospod profesor pred pol stoletja! Spomnim se ga še živo, bil je strah in trepet. Flaubertov Friderik me preprosto rečeno živcira – kar je v redu, saj naj ne bi bil model idealnega moškega, podobno kot me živcira Gospa Bovaryjeva. Oba sta posebneža (vsega sita egoista) – z njima pač ne najdem skupne točke. Upala sem, da me bo pisec spremne besede usmeril v pravi način branja, da mi bo razkril, kaj naj v romanu iščem. Ni mu uspelo. Ukvarjala

sem se z analizo njegove spremne besede. Citiram samo dva stavka iz zadnjega odstavka uvodne besede:

> Spričo dvojnega odnosa do časovnega trajanja in zaradi Friderikove popolne negibnosti se je moral Flaubert pri *Vzgoji* odreči zaprti, tektonski pripovedni obliki in ustvariti novo, atektonsko, s katero edino je mogoče ponazoriti razvezani potek dogodkov v njihovi naravni podobi. V nasprotju s simetrično kompozicijsko zgradbo piramidaste oblike, v kateri je dogajanje umetno razporejeno okoli središčne osi – v njej je sestavljena Gospa Bovaryjeva – se mu je sedaj sama po sebi ponudila v pero odprta, asimetrična struktura longitudialne oblike, v kateri potekajo dogodki sproščeno drug za drugim, brez močnih vzponov in nasilnih upadov, neovirano polze dalje in se izgubljajo kdo ve kje v neznanem, kakor da bi usihali.

In uvodne študije v 100 romanih so bile obvezno branje! Poleg prevodov svetovne literature v srbščino pri založbi Nolit ni bilo kaj dosti izbire. Študentje s podeželja nismo znali kaj dosti francosko, nemško, angleško. Komaj dovolj za štopanje po Evropi. Spomnim se mučnih večerov, ko sem se silila brati, mučnih čakanj na izpit, ko sem se bala čisto vsakega vprašanja. O ničemer nisem mislila, da znam kar koli reči. Čudno, da sem vztrajala do diplome. Pravijo, da so študentska leta najlepša. Zame so bila popolna mora. Upam, da je študij primerjalne književnosti dandanašnji bolj študentom prijazen.

Naj grem za konec še h knjigi, ki je preživela vse moje knjižnice in mi je to zimo odišavila tesnobne ure: Basho, *Ozka pot na globoki sever in drugi skeči s potovanj* (*The Narrow Road to the Deep North and other Travel Scetches*, Penguin, 1965). To pa je bilo sproščujoče!

Basho je klasični japonski pesnik, 17. stoletje, najbolj cenjen zaradi haikujev. Potuje seveda peš in včasih ga nesejo čez kak hrib, se ustavi ob templju, srečuje ljudi in obiskuje prijatelje, vsi pa se sporazumevajo s haikuji, celo njegov nosač kakšnega izreče. Vseeno je, če ne berem od začetka do konca, gre za vandranje, gre za družbo s pesnikom, ki je pisal, kakor da bi jedel in dihal. Človeško bitje v naravi, drevo, čepeča štorklja, lokvanj, ki poležava na ribniku. Njemu pa res zavidam!

Kako hladno je, bled lunin krajec …

V prejšnji številki *Zvona* sem nekaj vrstic posvetila slovenskemu slikarju z avstrijske Koroške, Walterju Mischkulnigu. Neprimerno je citirati samega sebe, a tokrat naj naredim izjemo. Napisala sem, da on »črni ploskvi skoraj vsili temno sivo sporočilo o prisotnosti človeka v melanholično brezizhodnem ›brezmejstvu‹. Slika s sivo barvo na črnini. Sivina zamolklo kliče iz gluhega nemira … Osvetlitev/temnitev sta enakovredna odgovora na vprašanje, kako je biti človek. Umetnikova veščina je pač neustavljivo razkrinkavanje življenja kot izmuzljive uganke.«

Vedela sem, da je bil Walter bolan, nisem pa si pustila misliti, da umira. Walter je umrl, pogreb je bil 28. decembra. Poleti je še slikal, pripravljal razstavo. Zaradi virusa je bila galerija zaprta. Upam, da se bomo kmalu lahko šli poklonit njegovi umetnosti in spominu in izreč sožalje čudoviti gospe Gabriele, Walterjevi vdovi.

V PREDNAROČILU
DO KONCA FEBRUARJA 2021

REDNA ZBIRKA CELJSKE MOHORJEVE DRUŽBE 2022

- **MOHORJEV KOLEDAR 2022**
- Tomaž Klinar: **BANATSKI CVET**
- Bojca Januš: **PERMAKULTURA ZA DOM IN VRT**
- Fernando in Gioia Lanzi: **SVETNIKI IN NJIHOVI SIMBOLI**
- Mojiceja Podgoršek: **PASTIRČEK S SLOMA**

Komplet petih knjig **po prednaročniški ceni: 49 EUR,**
redna cena: **69 EUR**
(Skupna vrednost posameznih knjig iz zbirke je 124 EUR.)
Mohorjev koledar **po prednaročniški ceni 18 EUR,**
redna cena: **20 EUR**

5,40 €

ISSN 1408-645X
9 771408 64500 1